

Památková obnova vilové architektury 20. a 30. let 20. století

Odborná metodika Národního památkového ústavu, Metodického centra moderní architektury

MINISTERSTVO
PRO MÍSTNÍ
ROZVOJ ČR

NÁRODNÍ
PAMÁTKOVÝ
ÚSTAV

METODICKÉ CENTRUM
MODERNÍ ARCHITEKTURY
V BRNĚ

Památková obnova vilové architektury 20. a 30. let 20. století

**Miloš Solař, Vladimír Šlapeta, Petr Všetečka,
Karel Ksandr, Petr Freiwilg
s přispěním Petra Kroupy**

Tato odborná metodika Národního památkového ústavu, Metodického centra moderní architektury v Brně vznikla v rámci projektu „Centrum obnovy památek architektury 20. století“ (COPA), jež byl spolufinancován Evropskou unií prostřednictvím Evropského fondu pro regionální rozvoj.

Národní památkový ústav jako odborná organizace státní památkové péče v České republice vydává metodiku v zájmu zabezpečení jednoty metodických hledisek pro danou oblast ochrany, dokumentace a evidence kulturních památek, památkových území a dalších kulturně-historických hodnot na základě svých kompetencí podle § 32 odst. 1 zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, ve znění pozdějších předpisů.

Lektorovali:

Mgr. Martin Tomášek, Ph.D., Národní památkový ústav, generální ředitelství

Ing. Petr Svoboda, Národní památkový ústav, Metodické centrum moderní architektury v Brně

© Národní památkový ústav, 2015

© Text: 2015 Ing. arch. Miloš Solař, prof. Ing. arch. Vladimír Šlapeta, DrSc., Ing. Petr Všečetka, Mgr. Karel Ksandr, Mgr. Petr Freiwillich, PhDr. Petr Kroupa

© Foto: 2015 Ing. arch. Miloš Solař, Ing. Petr Všečetka, Mgr. Petr Freiwillich, Mgr. Zoja Matulíková, Ota Nepilý, Richard Trúchly, Toast Images, prof. Ing. arch. Vladimír Šlapeta, DrSc.

ISBN 978-80-7480-036-8

Titulní strana obálky: Vila Stiassni, Brno, Hroznová 82/14. (foto M. Solař)

Zadní strana obálky: Malotova vila, Zlín, Lazy čp. 3689. Detail okenních kování po repasi a restaurování. (foto Toast images, 2007)

Obsah

Vstupní údaje	7
Cíl metodiky	7
Popis uplatnění metodiky	7
Srovnání novosti postupů	7
Publikace, které předcházejí metodice	7
1. Předmluva	9
2. Vilová architektura 20. a 30. let v mezinárodních souvislostech	11
Literatura	13
3. Obnova vilové architektury 20. a 30. let	14
Úvod	14
Kulturní hodnota	15
Předmět ochrany	16
Historický originál	16
Vzhled	17
Architektonické řešení	17
Autenticita	17
Stopa času	18
Hodnota historického dokumentu	19
Materialita	19
Hledisko celku	20
Mezinárodní dokumenty	21
Benátská charta	21
Washingtonská charta	22
Prostředky obnovy	22
Anastylóza	22
Konzervace	23
Restaurování	23
Rekonstrukce	24
Analytický a syntetický přístup	25
Archeologie	25
Národní památkový ústav	26

Proces obnovy	26
Úvaha	27
Formulování zadání	27
Předprojektová příprava	27
Projektová příprava	28
Výběr zhotovitele	29
Realizace	29
Po realizaci	29
Poznámky k vybraným tématům obnovy	30
Využití	30
Obnova fasád a střech	31
Zateplení	32
Obnova oken	34
Závěr	35
Literatura	35
Příklady	36
Obnova vily Stiassni v Brně	36
Obnova Schneiderovy vily v Jablonci nad Nisou	49
Obnova vily Františka a Julie Malotových ve Zlíně	58
Obnova Zikmundovy vily ve Zlíně	68
Obnova vily Dr. Müllera v Praze Střešovicích	74
Obnova vily Tugendhat	89
Přílohy	94
Oponentní posudek č. 1	94
Oponentní posudek č. 2	95

Vstupní údaje

Cíl metodiky

Obnova památek meziválečné vilové architektury má svá mnohá specifika. Jakkoliv pro ni v obecné rovině platí stejná pravidla jako pro jiné segmenty památkového fondu, je třeba právě specifické požadavky zohlednit při aplikaci stávajících metodických postupů. Hlavním cílem této metodické publikace je uvedení do problematiky vilové architektury 20. a 30. let 20. století, zamyšlení nad specifiky této architektury a jejich zohlednění při konkrétních procesech památkové obnovy.

Metodika dává konkrétní návod pro stanovení kulturních hodnot, které je třeba chránit, popisuje prostředky památkové obnovy a věnuje se celému jejímu procesu od předprojektové přípravy až po limity při využívání. Není ambicí této metodiky nahradit stávající metodické publikace vydávané zejména Národním památkovým ústavem, ale přidat k nim právě specifické hledisko pro meziválečnou vilovou architekturu. Její přínos je především interpretační. Přidanou hodnotou je popis příkladů dobré praxe z nedávné obnovy šesti konkrétních staveb. Publikace tak napomáhá formulovat obecný názor odpovídající současnému stavu poznání památkové péče.

Popis uplatnění metodiky

Tato metodika najde uplatnění při procesu plánování a realizace obnovy památek vilové architektury 20. a 30. let 20. století. Poslouží památkářům Národního památkového ústavu, obcí s rozšířenou působností i krajských úřadů. Stejně dobře ale může pomoci také vlastníkům a správcům meziválečných vil, a to bez ohledu na skutečnost, zda jimi spravované stavby byly prohlášeny kulturními památkami. Užitečné informace mohou v publikaci najít také projektanti a dodavatelé stavebních prací.

Srovnání novosti postupů

Tato metodická publikace je v České republice první, která se obnově předmětného segmentu architektonického dědictví věnuje komplexně. Nestanovuje pro vilovou architekturu jiná pravidla než stávající obecné metodické publikace, ale snaží se obecně platné zásady aplikovat při zohlednění specifik dané skupiny. Výhodou je ověření popsanych postupů při realizaci nejvýznamnějších akcí obnovy meziválečných vil v posledních letech, kterých se autoři publikace účastnili.

Publikace, které předcházely metodice

Literatura, která má věcnou souvislost s problematikou památkové obnovy vilové architektury 20. a 30. let 20. století, je v zahraničí i u nás velmi bohatá. Můžeme ji rozdělit do tří skupin.

V první jsou publikace o meziválečné architektuře, stavebnících a autorech.

Do druhé patří dokumenty věnované obecným zásadám péče o architektonické dědictví, zejména mezinárodní charty.

Třetí skupinu tvoří publikace věnované památkové obnově konkrétních významných vil.

Dále existují metodiky památkové péče, které se zabývají konkrétními tématy obnovy památek. Z českých lze v této souvislosti připomenout např. metodiky *Stavebně historický průzkum*, *Operační průzkum a dokumentace historických staveb*, *Předprojektová příprava a projektová dokumentace v procesu péče o stavební památky*, *Péče o střechy historických budov*, *Obnova okenních výplní a výkladců* nebo *Principy historického urbanismu*.

1. Předmluva

Miloš Solař

Brněnská meziválečná architektura je pověstná svojí kvalitou. Jména jako Bohuslav Fuchs, Otto Eisler, Josef Kalous, Emil Králík, Jiří Kroha, Jindřich Kumpošt, Bedřich Rozehnal, Jaroslav Valenta, Jan Víšek nebo Ernst Wiesner vstoupila do dějin architektury. Vila Tugendhat Ludwiga Miese van der Rohe zanechala v Brně otisk světového významu. Architektonických realizací, které ovlivnily současníky a okouzly následovníky, zde vzniklo v té době více. Za všechny se sluší připomenout alespoň kolonii Nový dům v Brně-Žabovřeskách, zahrnující 16 funkcionalistických obytných domů zbudovaných v roce 1928 v rámci Výstavy soudobé kultury v Československu.

Meziválečná architektura se poměrně brzy dočkala uznání. V současnosti se těší zájmu badatelů, vydávají se o ní publikace, existují muzea moderní architektury a řada významných realizací je zpřístupněna návštěvníkům jako prohlídkové objekty. S uvědoměním si hodnoty se automaticky otevřela otázka kvalifikované péče. V letech 1983–1986 byl v Barcelově znovu postaven zaniklý Miesův pavilon. V roce 1988 vzniklo DOCOMOMO (International Working Party for Documentation and Conservation of Buildings, Sites and Neighbourhoods of the Modern Movement). Také v České republice se problematice obnovy meziválečné architektury začala věnovat větší pozornost. Ukázalo se, že na jednu stranu pro ni platí všechny obecné principy a prostředky péče o „tradiční“ památky, včetně restaurování a rekonstrukce, na druhou stranu je ale potřeba vypořádat se s řadou specifických problémů. Tedy, že obnova moderní architektury má speciální nároky. Vlajkovou lodí poučené péče o moderní architekturu se stalo v letech 1998–2000 restaurování vily Dr. Müllera, navržené Adolfem Loosem v pražských Střešovicích.

V říjnu 2007 padlo rozhodnutí převést vilu Stiassni, nacházející se tehdy ve správě Úřadu pro zastupování státu ve věcech majetkových a sloužící do té doby zejména k ubytování prominentních státních návštěv, do správy Národního památkového ústavu. V roce 2009 se jejím správcem stalo brněnské pracoviště NPÚ. Zároveň vznikla myšlenka Centra obnovy památek architektury 20. století. Jeho spojení s vilou Stiassni má svoji logiku. Důvodem je nejen posláním Národního památkového ústavu a bohatství brněnské meziválečné architektury, ale také odborné zázemí, které je v Brně k dispozici. Vysoká škola architektury zde vznikla již v roce 1919. Dnešní Vysoké učení technické v Brně, jehož je Fakulta architektury součástí, je partnerem projektu. V Brně působí řada významných současných architektů, architektura se zde těší pozornosti a památkové obnovy Jurkovičovy vily (2009–2010) a vily Tugendhat (2010–2012) patří k realizacím, které vyšlapávají cestu.

Vila Stiassni vyžadovala obnovu a vzhledem k souvislostem bylo zřejmé, že se musí jednat o vzorovou akci. Realizovat se jí podařilo díky dotaci z Integrovaného operačního programu 5.1 *Vracíme památky do života*. Výstupem není pouze úspěšně obnovený areál, ale také metodické zúročení nabyté zkušenosti. Metodika *Památková obnova vilové architektury 20. a 30. let 20. století* je koncipována jako obecné uvedení do problematiky. Na ni pak navazují specializované metodiky věnované konkrétním problémovým okruhům. Zabývají se obnovou vilové architektury 20. a 30. let 20. století a realizací vycházejících z této tradice ve 40. a 50. letech. Časové vymezení je podstatné pro materiálovou bázi, stavební praxi a do určité míry i pro výtvarné cítění, které v této době určovaly podobu staveb a jejichž specifika je třeba při obnově respektovat. Typologické vymezení pak zohledňuje zvláštnosti vilové architektury, které bychom zjednodušeně mohli shrnout slovy: rodinné bydlení – význam stavebníka – spojení domu a zahrady – komplexnost architektonického řešení.

Zohledněny jsou zejména zkušenosti získané při památkové obnově vily Stiassni, vily Tugendhat, Jurkovičovy vily v Brně, vily Dr. Müllera v pražských Střešovicích a při dalších obnovách, jejichž přípravě a realizaci byla věnována z hlediska památkové péče nadstandardní pozornost. Jmenované příklady jsou pro svoji mimořádnou hodnotu zpří-

stupněny návštěvníkům. Prezentace památky jako exponátu a pokrytí nákladů veřejnou dotací jsou výjimečné a nelze je považovat za standard dosažitelný v běžné praxi. Nebylo by to ani správné, protože nejvhodnějším využitím památky je obecně takové, pro které vznikla. Nejvhodnějším využitím vily je tedy rodinné bydlení. Bydlení s sebou nese jiné potřeby než muzeální expozice. Nejčastějším příkladem obnovy vilové architektury je situace, kdy soukromý vlastník opravuje či upravuje dům, ve kterém bydlí, a jedná se o dílčí zásah, protože na celkovou obnovu nemá prostředky. Pro metodické zobecnění jsou však celkové obnovy významných památek velmi užitečné. Jednak se při nich získaly zkušenosti, které by bylo škoda nevyužít, jednak tím, že měly ambici dosáhnout ideálního výsledku, samy přispívají k formulování aktuálního názoru památkové péče. Navíc se jednalo o prestižní akce, kterých se účastnila řada odborníků, a to i zahraničních (Müllerova vila, vila Tugendhat). Řešení teoretických a koncepčních otázek tak mělo mnohem širší a reprezentativnější základnu než je v běžné praxi obvyklé.

Metodika *Památková obnova vilové architektury 20. a 30. let 20. století* nabízí ucelenou vstupní informaci určenou všem, koho téma kvalifikované památkové obnovy meziválečné architektury zajímá. Především vlastníkům, projektantům, pracovníkům památkové péče a studentům souvisejících oborů. Když Adolf Loos dokončil Müllerovu vilu ve Střešovicích, prohlásil, že „je jeho nejkrásnější a Müller je jeho nejlepší stavebník“. Úloha vlastníků je při péči o architektonické dědictví stejná jako úloha stavebníků pro vznik architektonických děl: nejdůležitější a nezastupitelná. Nabídnout vlastníkům informace je proto velmi potřebné. Ujasnit si, co a proč má být cílem památkové obnovy, má ale význam i pro profesionály. Praxe obnovy památek je občas zatížena stereotypy, které se uplatňují mechanicky, protože se už zapomněly důvody, které k nim vedly. Názory památkové péče se navíc s měnící se realitou vyvíjejí. Otázku, v čem je hodnota díla a co brát v úvahu, je proto nezbytné si pokládat stále znovu. Předkládaná metodika má ambici pomoci najít adekvátní odpověď. Připomínka historických souvislostí a metodické teze jsou doplněny medailonky vybraných pozitivních realizací. Verba movent, exempla trahunt.

2. Vilová architektura 20. a 30. let v mezinárodních souvislostech

Vladimír Šlapeta

Dvacátá a třicátá léta přinesla nový postoj k bydlení, které se mělo nyní více otevírat k přírodě. Tento postoj byl demonstrován i v architektuře bytových domů. Pod heslem slunce – vzduch – zeřeň byla v urbanistických strukturách tradiční bloková zástavba vystřídána řádkovým systémem v zeleni ve smyslu Athénské charty Le Corbusierovy skupiny CIAM. V oblasti výstavby rodinných domů se tradiční typologická schémata vilové architektury pro střední a vyšší vrstvy, založené na renesančních, barokních a klasicistních prototypy, mění v asymetrickou skladbu kubických anebo aerodynamických asymetrických bílých objemů, vyjadřujících funkční náplň, propojených velkými skleněnými plochami a terasami s okolní zahradou. Tento vývoj, který můžeme vysledovat ve vývoji evropské architektury bydlení, kulminoval na počátku třicátých let realizacemi tří vil, které nám dodnes ilustrují tři nejvýraznější polohy mnoha rozmanitých slohových nuancí funkcionalistického slohu nové architektury: polohu architektury jako formy – ve vile Savoye Le Corbusiera v Poissy u Paříže, polohu architektury jako struktury – ve vile Tugendhat Ludwiga Miese van der Rohe a polohu architektury jako prostoru ve smyslu organické architektury – ve vile Schminke v Löbau v saské Horní Lužici.

Všechny tyto tři vily, shodou okolností postavené pro úspěšné a významné podnikatele ve Francii, Německu a Československu, se nám dochovaly do dnešních dnů a byly v poslední době obnoveny a zpřístupněny veřejnosti. Jsou velmi významnými dokumenty, ilustrujícími architekturu, design a životní styl vyšší vrstvy své doby, a tudíž i velmi atraktivními muzejními destinacemi s velkou návštěvností nejen odborné, ale i široké laické veřejnosti.

Vila Savoye byla postavena pro rodinu francouzského průmyslníka. Le Corbusier na této stavbě nejdůsledněji demonstroval svých pět bodů moderní architektury – dům na pilotách, zahrada na střeše, pásové okno, volný plán a volné průčelí. Dům, situovaný v rozlehlém parku, je koncipován jako záměrný kontrast architektury a přírody. Jednotlivá podlaží jsou spojena rampami a pásové okna z interiéru i atria rámuji výhledy do parkově upraveného okolí. Vila byla poprvé restaurována v polovině osmdesátých let a později na přelomu tisíciletí znovu. Je přístupná veřejnosti a dostupná z centra Paříže poměrně velmi snadno prostřednictvím spojení metro RER.

Vilu Tugendhat od Ludwiga Miese van der Rohe nemusíme v této souvislosti představovat. Její role je pojednávána v další části této publikace. Je vynikající ukázkou konceptu architektury jako abstrahující struktury, s dominantní prosklenou částí obytného prostoru otevřeného k přírodní scenérii, tedy konceptu, jehož byl Mies van der Rohe eminentním představitelem. Památková obnova z let 2010–2012, která rekonstruovala i vnitřní mobiliář, významně přispěla k atraktivnosti této památky, její světové publicitě i návštěvnosti.

Vilu Schminke navrhl berlínský architekt a svým způsobem antipod koncepcí Miese van der Rohe a Le Corbusiera – Hans Scharoun. Oproti dominanci krásné plastické formy v kontrastu s přírodou, kterou nalzáme u Le Corbusiera, a dominanci abstrahující struktury Ludwiga Miese van der Rohe, chápal Hans Scharoun architektonické formy jako plastické vyjádření jejich funkce a zároveň akcentoval dynamizující tvarosloví, symbolizující energii nové doby, zároveň však zprostředkovávající harmonické spojení architektury a přírody ve smyslu organické architektury. Zahradu navrhla přední německá zahradní architektka Hertha Hammerbacher. Vila sloužila po druhé světové válce nejprve jako lokální velitelství Rudé armády, později až do sjednocení Německa jako pionýrský dům. V druhé polovině 90. let byla stavba důkladně obnovena díky nadaci pojišťovny Wüstenrot Stiftung. Nebyl však rekonstruován nábytek, který byl zčásti v poválečné době zničen. Pouze dcera Fritze a Charlotty Schminke poskytla do vily sofu z rodičovské ložnice. Stavba je dnes přístupná veřejnosti a dokonce je možné se v ní na objednávku ubytovat.

Vedle tohoto trojúhelníku tří vil, které reprezentující vyhraněné polohy architektury meziválečné doby, existují ještě další příklady vil z doby 20. a 30. let, které byly obnoveny a jsou přístupné veřejnosti. Ukazují nám i různé možnosti přístupu k obnovám a novému využití.

Vila Michaelsen v noblesním předměstí Hamburgu je raným dílem vůdčího představitele nové architektury v tomto městě Karla Schneidera z roku 1923. Vila byla obnovena počátkem 80. let minulého století a je využívána jako loutkové muzeum. Vila Sonneveld v Rotterdamu byla postavena pro vůdčího manažera firmy Van Nelle a jejím autorem je Leenart Van der Vlugt, architekt slavné továrny na zpracování kávy, čaje a tabáku. Vilu obnovil architekt Molenaar v 90. letech minulého století a stavba ve velmi příhodné poloze poblíž NAI (Národního architektonického institutu), Boymansova muzea a Kunsthall od Rema Kolhaase nabízí návštěvu další architektonické atraktivity v jedné městské oblasti.

Bratrská dvojice Wassili a Hans Luckhardt společně s Alfonsem Ankerem navrhli v roce 1929 skupiny tří vzorových vil z ocelového skeletu, které měly být postaveny na nároží výpadového západoberlínského bulváru Heerstrasse a ulice Am Rupenhorn. Nakonec z nich byly postaveny pouze dvě. Větší z nich pak obýval podnikatel Kluge. Tato vila je jakousi lukhardtovskou reflexí vlivu Le Corbusiera (obloukový tvar terasy před obytným pokojem a terasa na střeše) a Ludwiga Miese van der Rohe (prosklená vitrína obývacího prostoru, ocelový skelet) a ukázkou čistého noblesního stylu této přední berlínské kanceláře. Vilu zakoupil v 80. letech přední architekt profesor Wischer, který ji potom až do počátku jednadvacátého století z vlastních prostředků obnovoval. Nadaci k tomuto účelu zřizovanou spravuje Christine Kliemcke. V roce 2014 byl doposud prázdný interiér doplněn rekonstrukcí původní knihovny v obývacím pokoji. Vila je na požádání přístupná a jsou v ní pořádány také literární čtení nebo komorní koncerty.

Z tvorby Ludwiga Miese van der Rohe jsou dnes v Německu veřejně přístupné tři vily – komplex dvojice vil Esters a Lange v Krefeldu z let 1928–29, postavených pro předního představitele textilního průmyslu a vila Lemke Am Weisensee ve východní části Berlína, realizovaná v letech 1932–33. Vily Esters a Lange byly obnoveny v 90. letech a jsou využívány jako galerie. Vila Lemke Am Weisensee sloužila komandatuře sovětské armády, v 70. letech pak k ubytování náměstka ministra vnitra bývalé Německé demokratické republiky. Po sjednocení Německa byla v 90. letech obnovena a slouží jako galerie připomínající odkaz svého architekta Miese van der Rohe.

Velmi důležitou součástí komplexu staveb desavského Bauhausu jsou vily mistrů. Zatímco vila ředitele Waltera Gropia byla zničena a nedávno nahrazena novostavbou, která má připomínat duch Bauhausu a slouží jako informační centrum celého souboru, dvojvily mistrů byly na přelomu století obnoveny a slouží převážně jako galerie a muzeální objekty, připomínající dobu Bauhausu a ateliéry mistrů, kteří je obývali.

Velké úsilí zachování autentických ukázek bydlení doby meziválečné moderny věnovali finští architekti. Vlastní vilu Alvara Aalta, kterou si postavil na poloostrově Munkkiniemi v letech 1934–35 a v níž žil a pracoval až do konce života, spravuje Alvar Aalto Foundation a Aalto Academy. Vila byla přibližně před 10 lety obnovena a je nyní přístupná pro návštěvníky, stejně jako Aaltův ateliér, postavený v roce 1960 a situovaný v téže lokalitě, jen asi o kilometr dále. Návštěva obou těchto objektů je oblíbeným předmětem architektonické turistiky v hlavním městě Finska. Cenné je, že Aaltova vila je zachována kompletně, včetně nábytku a dokonce i části původní knihovny.

Stejně tak je kompletně dochována i nejslavnější Aaltova vilová stavba – vila Mairea v Noormarkku nedaleko Pori v západní části Finska. Tuto vilu Alvar Aalto postavil pro Harryho a Maire Gullichsenovy. Harry Gullichsen byl hlavním manažerem průmyslu celulózky Ahlström a jeho choť Maire Gullichsen, pocházející z této norské podnikatelské rodiny, společně s Aaltem založila obchodní řetěz finského uměleckého průmyslu a nábytku Artek, který funguje dodnes a představuje období našeho někdejšího Svazu československého díla. Vila je ve správě Ahlstrom Foundation. Je možno ji navštěvovat, i když ložnicové patro ještě stále slouží další generaci Gullichsenovy rodiny. Tato kombinace rovněž umožňuje, že vila je dochována v autentickém stavu se vším mobiliářem, technickým vybavením i výtvarnou výzdobou předních světových malířů – Picassa, Braqua, Ernsta, ale i Josefa Šímy.

Osamostatnění Estonské republiky ze Sovětského svazu umožnilo zachránit i jedinou tamní Aaltovu stavbu – vilu Tanekam, kterou postavil pro finského profesora geografie na univerzitě v Tartuu. V 90. letech finská univerzita v Turku iniciovala obnovu této vily, která nyní opět slouží univerzitě v Tartuu a spolupráci mezi Finskem a Estonskem v oblasti univerzitního vzdělání.

Náš krátký přehled by nebyl kompletní, kdyby nebyl zmíněn i jeden excelentní anglický příklad. Architekt Patrick Gwynne, pocházející z velmi bohaté rodiny vlastníci doly ve Walesu, postavil jako velmi mladý architekt, spolupracující s Wellsem Coatesem a Dennisem Lasdunem, těsně před druhou světovou válkou pro své rodiče luxusní vilu v Essexshire, nazývanou Homewood. Vila, umístěná na obrovském lesním pozemku, reflektuje jak vliv Le Corbusiera, tak i Ludwiga Miese van der Rohe. Po smrti rodičů za války a poté, kdy se odstěhovala i architektova sestra, užíval Patrick Gwynne vilu až do své smrti v roce 2003. Krátce před smrtí se dohodl na převzetí s National Trust, který nyní vilu spravuje. Vila je dochovaná kompletně se vším autentickým mobiliářem, technickým vybavením i výtvarnými díly, byla velmi pečlivě obnovena nejzkušenějším britským restaurátorem moderní architektury Johnem Allenem a je nyní přístupná veřejnosti.

Na závěr připomeňme vídeňský příklad: město Vídeň nedávno zakoupilo nejvýznamnější vilu Beer, kterou postavil v roce 1928 architekt Josef Frank a která je příkladem tzv. jiné moderny měkčího vídeňského stylu. Město hodlá vilu obnovit tak, aby mohla být přístupná veřejnosti a reprezentovala duch vídeňské moderny v generaci, která následovala bezprostředně po Adolfu Loosovi a Josefu Hoffmannovi.

Jinou možnost využití původních vil ukazuje příklad Fondation Le Corbusier v Paříži, která obnovila a používá vilu Dr. Blanche jako sídlo Le Corbusierova archivu a zároveň vilu již od 80. let otevírá veřejnosti.

Z tohoto krátkého přehledu vyplývají různé možnosti využití obnovených vil. Mohou být využívány jako autentické muzeální objekty, dokumentující komplexně styl bydlení meziválečné doby, mohou nabízet použití galerijním i muzejním účelům i sloužit jako archívni, studijní a výzkumné prostory. Každý případ však bude potřeba promýšlet a rozhodovat ad hoc podle specifických podmínek objektu, jeho vlastnictví, funkce i správy.

Literatura

- Noack, Wita. *Konzentrat der Moderne: Das Landhaus Lemke von Ludwig Mies van der Rohe*. Mit einem Bildessay von Heidi Specker. Deutscher Kunstverlag, München und Berlin 2008.
- Kuervers, Klaus. *Villa Schminke*. Diss. TU Berlin, Berlin 1994.

3. Obnova vilové architektury 20. a 30. let

Miloš Solař

Úvod

„Vila“ je specifickým architektonickým typem označujícím samostatně stojící budovu v zahradě určenou rodinnému bydlení. V antickém Římě představovaly venkovské a předměstské vily reprezentativní panská sídla. Označení „villa“ se pro letohrádky, zámečky a zámky v Itálii udrželo až do novověku (*Villa Farnese z roku 1550*). Ve významu letohrádek se někdy užívalo i u nás (*Vila Amerika v Praze na Novém Městě*). V 19. století si vily pro své trvalé bydlení stavěla nejbohatší společenská vrstva. Byly to proto obvykle nákladné budovy s významnou reprezentační funkcí. V této podobě – tedy jako novodobé ekvivalenty šlechtických sídel – se sice vily stavěly i za první republiky, ale jednalo se již o málo početnou skupinu (*Brno, vila Stiassni, 1927–1929; Praha, vila Otto Petschka 1924–1930*). Ve 20. století se okruh stavebníků rozšířil na střední třídu. Běžně stavěné vily byly oproti svým předchůdkyním skromnější, zato jich bylo mnohem více. Pojmy vila a rodinný dům se začaly překrývat. Vila a rodinný dům však nejsou úplná synonyma. Rodinný dům nemusí mít formu samostatné budovy v zahradě. Jako pozůstatek dějinného vývoje má vila ve srovnání s rodinným domem větší ambice. Je reprezentativnější, výtvarně náročnější, prestižnější a individuálně komponovaná do daného místa. Vily se obvykle nestaví podle typových projektů. Bydlení „ve vile“ si spojujeme s jinou představou než bydlení „v rodinném domku“. Nejedná se však o ostré hranice. V mnoha případech je možné použít oba termíny. Z hlediska smyslu metodiky obnovy meziválečné vilové architektury není důvod omezovat její platnost na základě přísného typologického vymezení.

Vily si lidé staví pro sebe. Souvislost stavebníka, architekta a stavby je silnější než u jiných stavebních druhů. Osobnost stavebníka bývá součástí životopisu všech významných realizací (*Vila Dr. Müllera, Kramářova vila, Vila Karla Čapka, Vila Tugendhat*). U některých známých vil převažují kulturní hodnoty spjaté se stavebníkem nad architektonickou hodnotou vlastní stavby (*Vila Dr. Edvarda Beneše v Sezimově Ústí*). Zvláštní hodnotu mají vily, které si významní architekti a výtvarní umělci stavěli pro sebe (*Kotěrova vila v Praze na Vinohradech, Bílkova vila, Jurkovičova vila*). Relativní dostupnost a možnost vzdělaných a mnohdy uměnilovných stavebníků ovlivňovat podobu svého domu například výběrem architekta vytvářely příznivý prostor pro realizace, které prošlapávaly nové cesty nebo byly vědomými proklamacemi nových myšlenek. Příkladem může být vila Tugendhat nebo vilová kolonie Baba. Velmi významná je také komplexnost architektonické práce. Úloha navrhnout vilu zahrnuje všechny polohy architektonické tvorby. Od zakomponování novostavby do daného prostředí, návrhu hmoty, fasád a řešení zahrady, přes dispozice a kompozici vnitřních prostor až po interiéry a někdy i návrh autorského nábytku (*Vila Tugendhat*). Vila má více než jiné typy obytných staveb ambici dosáhnout naplnění ideální představy o rodinném bydlení. Bydlení je východiskem architektonického řešení a mnohdy se stává i součástí kulturních hodnot objektu. Vnímání kulturního významu funkce trvalého bydlení ve vztahu k vilové architektuře je předpokladem správné aplikace teze Benátské charty, která říká, že „*využití památek užitečné pro společnost je žádoucí, ale nesmí narušit uspořádání a úzdobu budov a že právě v těchto mezích je možno přijímat změny, které jsou požadovány v důsledku vývoje potřeb a zvyklostí*“.

Staveb a souborů, které vykazují kulturně-historické hodnoty, je mnohem více než těch, které jsou prohlášeny kulturními památkami nebo se nalézají na území památkových rezervací a zón. Právní ochrana je nástrojem, jak garantovat zachování vybraného vzorku památkového fondu, nikoliv hranicí, za níž bychom se měli chovat nekulturně. Metodika se proto obrací k vlastníkům a projektantům všech hodnotných vil a vilek bez ohledu na skutečnost, zda jsou či nejsou památkově chráněny.

Kulturní hodnota

Pro obnovu památek je „*kulturní hodnota*“ klíčový pojem. Kulturní hodnota odlišuje památkový fond od běžných staveb. Význam kulturní hodnoty architektonického dědictví pro společnost je důvodem, proč se je snažíme zachovat. A obráceně. Smyslem péče o architektonické dědictví je zachování kulturních hodnot, které jsou s ním spojeny. Kulturní hodnoty jsou příčinou i cílem péče o památky.

Kulturní hodnoty mohou být různé a jejich vnímání se v čase vyvíjí. Uvědomění si, v čem konkrétně spočívají kulturní hodnoty objektu, je nezbytným východiskem formulace zadání cílů jeho obnovy.

Rozpoznání a pojmenování konkrétních kulturních hodnot je primární úkol odborné pomoci památkové péče vlastníků a projektantům, protože od něj se odvíjí vše ostatní. Poznané hodnoty určují nejen předmět ochrany, ale zároveň jsou také limitem možných změn. Změny jsou přijatelné za předpokladu, že nepoškozují kulturní hodnoty, které si v souvislosti s daným objektem uvědomujeme. Rozpoznání kulturních hodnot vytváří „mantinely“, ve kterých by se měla obnova pohybovat, ať už je jejím cílem obnova historického stavu nebo změna.

Přeskočení fáze rozpoznání a pojmenování hodnot spjatých s daným objektem vede k uplatnění stereotypů, často chybných nebo v dané souvislosti neopodstatněných. Koncepční chyby v zadání obnovy, způsobené absencí kvalifikovaného pojmenování dotčených kulturních hodnot, mohou způsobit citelné škody. V důsledku nepodložené deklarace návratu ke starší podobě jako cíle obnovy může dojít k likvidaci architektonicky či historicky již hodnotných mladších vrstev. Podobný důsledek může mít omezení zájmu pouze na „stavbu“, pokud vede k odstranění původního vestavěného nábytku či svítidel. Nebo vybourání původních podlah, otlučení dochovaných keramických obkladů či rozbití originálních umyvadel v představě, že se jedná o „obyčejné“ konstrukce, na kterých nezáleží. Pokud si včas neuvědomíme, že podstatou výtvarného řešení fasád jsou reálné pohledové omítky, můžeme jejich vzhled znehodnotit fasádním nátěrem. Pokud nepostřehneme, že průčelí orientované k ulici je řešené jako bariérové, napadne nás prorazit v něm velké okno.

Věci, které tvoří běžnou součást našeho života, za památky nepovažujeme. Jejich hodnotu si začneme uvědomovat až v okamžiku, kdy samozřejmými být přestanou. Stanou se z nějakého důvodu vzácnými. Neopakovatelnými. Ohroženými. V 19. století se za památky považovaly hrady, zámky a katedrály. V důsledku měnící se skutečnosti jsme si postupně uvědomili hodnotu historických jader měst, lidového stavitelství, industriálního dědictví a kulturní krajiny. Protože chápání památkové hodnoty sice se zpožděním, ale přece, reaguje na měnící se skutečnost, je potřeba si otázky, „co chceme chránit“ a „proč to chceme chránit“, klást stále znovu. To platí i pro vilovou architekturu. I u ní je zřetelné rozšíření zájmu o dějiny všedního dne a o zdánlivě obyčejné věci, které ještě před pár lety byly běžné, ale již nejsou. O dochované původní podlahy, keramické obklady a dlažby, umyvadla, bidety, záchodové mísy, vodovodní armatury, svítidla a vypínače, omítky, dveře, okna, kování, ale třeba i o kuchyňský sporák z doby stavby nebo originální vybavení koteln. Z hlediska památkové péče již nejsou zajímavé pouze fasády a reprezentační interiéry, ale zajímavá je celá stavba včetně technického zázemí. Při obnově vily Tugendhat bylo potřeba někde umístit prodejnu knih a prezentaci základních informací o rodině, vile a jejím architektovi. Prvotní myšlenkou bylo potřebné přičky a výstavní panely vestavět do technického podlaží s odůvodněním, že památková hodnota interiérů vily Tugendhat spočívá dominantně v obytné a reprezentační části a užitkové technické podlaží proto lze transformovat. Proti tomuto názoru se velmi ostře postavili všichni zahraniční experti na architekturu 20. století, kteří v rámci THICOM obnovu sledovali. Argumentovali tím, že na vilu je potřeba se dívat jako na celek, jehož nedílnou součástí jsou také technické prostory, a že i technické podlaží je dílem Miese van der Rohe. Výsledkem bylo přehodnocení navrhovaného řešení tak, aby vkládané návštěvnické zázemí nejen nepoškodilo interiér fyzickými zásahy, ale také aby nerušilo jeho prostorové vnímání a atmosféru. Vila Tugendhat je jistě výjimečným příkladem, nicméně jde o princip.

Kulturní hodnoty historických staveb a jimi tvořeného prostředí jsou spojeny s historickou věrohodností, schopností vydávat svědectví o minulosti, s architektonickou kvalitou, s estetickou a emocionální působivostí, se stářím (s dobou ubývá relevantních příkladů, a tím se zbylé stávají vzácnějšími; v představě uplynulého času, který prozrazují očividně

stopy stáří), s hodnotou autorského díla a dalšími. Není to pouze vzhled. O kulturních hodnotách je lépe hovořit v množném čísle, protože jsou různého druhu a jejich zastoupení je u každé památky jiné.

Kulturní hodnoty vilové architektury mohou být spojeny s:

- osobou stavebníka nebo významného obyvatele
- osobou architekta vily/zahrady, případně umělci podílejícími se na vybavení interiérů
- architektonickou kvalitou stavby/zahrady
- schopností podávat svědectví o době svého vzniku (Baťovy domky ve Zlíně)
- unikátností (jediný existující, jeden z mála dochovaných, dříve běžný, dnes již vzácný)
- konstrukčním nebo materiálovým řešením
- mobiliárním zařízením (nábytkem)
- dochovaným původním technickým a sanitárním vybavením
- vysokou mírou autenticity
- úplností dochování celku
- hodnotou součásti většího souboru (vilová kolonie Baba)
- významem pro udržení charakteru lokality (charakteristický způsob zastavění pozemku, hmota a architektonický výraz, poměr zastavěné a nezastavěné plochy, charakteristické oplocení jako součást uličního interiéru, rozsah a kvalita vegetace)
- dálkovými pohledy na objekt nebo z objektu (Kramářova vila v Praze, pohled na historické jádro Brna z vily Tugendhat)

Předmět ochrany

V souvislosti s obnovou je potřeba kulturní hodnoty překlopit do konkrétního předmětu ochrany. Na otázku „co chráníme“ z podstaty věci nelze odpovědět vyčerpávajícím způsobem. Smyslem níže vybraných příkladů je ilustrovat charakteristické situace.

Historický originál

Úcta k historickému originálu je základem evropské kulturní tradice. Když jsou čas od času na Pražském hradě vystaveny české korunovační klenoty, lidé stojí často i mnoho hodin ve frontě, aby si je mohli prohlédnout. Kopie korunovačních klenotů, které laik od originálu nerozezná, jsou mnohem dostupnější, ale fronty se na ně nestojí. Kopii koruny Karel IV. na hlavě nikdy neměl. Není „opravdová“. V reklamě se používá slogan „originál ničím nenahradíš“. Platí to i pro památky. S fyzickým originálem je spojen pocit věrohodnosti a pravosti. Originál uchovává informace o tom, jak a z čeho byl vyroben, jakými nástroji. Zůstávají na něm stopy užívání, úprav, změn, které jsou kromě emocionální hodnoty i zdrojem poučení o dějinách stavby, případně o způsobu života po dobu existence předmětu či konstrukce. Zvláštní význam má originál v případě uměleckých děl. Hodnota historického originálu je ale obecná a vztahuje se i na běžné stavební konstrukce, povrchové úpravy a prvky. Z hlediska památkové péče je zachování historického originálu prioritou. Pokud se požadavek zachování historického originálu dostane do konfliktu s jinými hledisky, je vhodné snažit se zachovat alespoň referenční vzorek. Zachováním vzorku se totiž alespoň částečně uchová informace spojená s originálem. V případě, že je originál nahrazován kopií, dává vzorek možnost ověřit její věrohodnost. Typickými konflikty tohoto typu bývá fyzicky dožilý originál versus potřeba plnohodnotného užívání nebo poškozený originál versus snaha rehabilitovat odpovídající výtvarnou podobu. Stupně venkovního schodiště do zahrady vily Tugendhat jsou tvořeny travertinovými kvádry. Originální kvádry byly v minulosti přeformátovány, přeloženy a chemicky ošetřeny činidlem, jehož aplikace vedla ke znehodnocení materiálu. Z hlediska prezentace vily Tugendhat bylo žádoucí rehabilitovat původní architektonickou podobu schodiště včetně odpovídajícího spárořezu. Schodiště se zároveň užívá, což klade

na schodišťové stupně technické nároky, jimž znehodnocená torza původního kamene nemohla vyhovět. Dochované stupně proto byly nahrazeny kopiemi nedochované prvotní podoby. Jeden ze stupňů se však vyskládal z vybraných částí původního kamene, aby přímo na místě zůstal alespoň vzorek. Vybral se třetí stupeň od spoda, u kterého skutečnost, že jeho spárořez nekoresponduje s ostatními stupni, byla pohledově nejméně rušivá. Relevantní vzorek původních stupňů byl zároveň uložen do depozitáře stavebních fragmentů. Ne vždy je možné nebo přiměřené originální hmotu zachovat, ale vždy bychom se o to v případě památkové obnovy měli snažit.

Vzhled

Vzhled (podoba) patří k základním kvalitám památek. A také k hodnotám veřejnosti nejvíce srozumitelným. Vzhled historických staveb je možno poškodit odstraněním (např. otlučením tvarosloví fasád) i přidáním (např. umístěním fotovoltaických článků na fasádu). Velmi podstatně se na vzhledu architektury podílí materialita (materialita = materiál + technologie). Různé materiály mají různé optické vlastnosti, různě odrážejí světlo, odlišně stárnou, atd. Pokud chceme zachovat nebo obnovit vzhled památky, musí nás zajímat nejen jak bude vypadat po dokončení, ale i jak bude stárnout.

Architektonické řešení

Jak se liší stavitelství a architektura? V obecné rovině má architektura ve srovnání se stavitelstvím vyšší ambice. Zahrnuje nejen umění stavět zdravé a bezpečné domy, ale chce je stavět tak, aby byly krásné, aby vytvářely podnětné a kultivované prostředí, aby se v nich uživatelé cítili dobře a aby co nejlépe sloužily svému účelu. Nezapývá se pouze výtvarnou kvalitou (krásou), ale také dispozičním řešením, organizací prostor, funkčními návaznostmi a ergonomickým uspořádáním. V architektonickém řešení jde o celkovou kvalitu prostředí. Jeho součástí jsou proto také vnější vazby objektu. Umístění vily na pozemku a její zakomponování do daného prostředí, propojení obytných prostor se zahradou, řešení zahrady, zakomponování do dálkových pohledů a obráceně využití výhledů jako kompozičního prostředku. Když Ludwig Mies van der Rohe navrhoval vilu Tugendhat, nechal na staveništi dělníky přenášet rám ve velikosti vstupu na terasu tak dlouho, až našel polohu, která skýtala nejlepší průhled na vedutu historického jádra Brna. Do architektonického řešení patří i zařízení nábytkem, návrh materiálového a barevného provedení povrchových úprav a detaily, jako jsou kování oken a dveří, zábradlí schodiště, krb, osvětlovací tělesa, atd.

Architektonickou hodnotu obvykle mají i běžné meziválečné vilky, stavěné místními staviteli bez účasti slavných architektů. Většinou totiž čerpají ze širší zkušenosti a kultivovaného dobového slohového názoru. Navíc výtvarná kvalita dobové produkce bývá vysoká i u sériově vyráběných výrobků.

Autenticita

Autenticita je původnost, opravdovost, věrohodnost. S autenticitou se při obnově památek setkáme ve třech rovinách. Autenticita je primárně spojena s historickým originálem. Chránit autenticitu znamená snažit se zachovat historický originál. V druhé rovině se autenticita vztahuje k materiálům a technologiím použitým při obnově. K obnovení dožilých částí památky při zachování její věrohodnosti je potřeba respektovat materialitu (= materiál + technologie) předlohy.

Ve třetí rovině se autenticita vztahuje na původní architektonické řešení. S časem některé části staveb zanikají, jiné vznikají. Nebo se mění tím, že stárnou a degradují. Ne všechny změny jsou pozitivní. S ohledem na význam autora nebo kvalitu výchozí podoby díla má za určitých předpokladů smysl vrátit se k původnímu řešení, tj. obnovit dílo do podoby, kterou mu dal jeho autor. To znamená odstranit druhotné úpravy nebo rekonstruovat zaniklé a znehodnocené části. V případě autorských korekcí se většinou respektuje pravidlo poslední ruky. Návrat k autentickému architektonickému řešení je v přímém protikladu s požadavkem respektování „stopy času“. Není samozřejmý, ale je vázán na řadu předpokladů (viz „rekonstrukce“). Jeho opodstatněnost, respektive přijatelnost, je nezbytné vždy individuálně posoudit. Oblá prosklená stěna vstupní haly vily Tugendhat byla za Protektorátu vyzděna z cihel. Při obnově v letech 1981–1985 se vyzdívkou nahradila bílým plexisklem, protože ohýbané sklo nebylo v té době dosažitelné. Při poslední památkové obnově

se rekonstruovalo zasklení tak, jak je Mies navrhl a jak bylo realizováno při stavbě vily. Návrat k autentickému architektonickému řešení byl v tomto případě z hlediska památkové péče správný, opodstatněný a nesporný. Složitější situace nastala v případě lodžie vily Stiassni, která byla druhotně zasklena. Z původně otevřeného prostoru se stal zateplený interiér používaný jako společenský a výstavní sál. Proti historické a výtvarné kvalitě původního architektonického řešení stála užitná hodnota prostoru. Hodnota proti hodnotě. Po zvážení rozhodla skutečnost, že lodžie představuje nejvýraznější součást architektonického řešení vily, která se má veřejnosti prezentovat jako ukázkový příklad obnovy moderní architektury. Lodžie se proto obnovila do podoby navržené Ernstem Wiesnerem. Ke konfliktu hodnot jiného druhu došlo při obnově vily Stiassni v případě koupelen. Původní podoba koupelen byla nahrazena socialistickou úpravou s obklady z kubánského mramoru. Tato úprava patří periodě, kdy objekt sloužil jako státní vila a sloužil k ubytování prominentních návštěv. Hodnota původního řešení proti hodnotě stopy času a hodnotě historického dokumentu. Navíc na rozdíl od lodžie byly původní koupelny řešeny v běžném dobovém standardu. Výsledkem rozvahy byl v tomto případě kompromis. Dvě kubánské koupelny zůstaly, ostatní se rekonstruovaly do prvorepublikové podoby.

Stopa času

Když Alois Riegl definoval hodnotu stáří, spojil ji se situací, kdy je z vnějších znaků díla patrné, že existovalo a žilo již dávno před současností. Hodnota stáří spočívá ve zřetelné vnímatelnosti stop času.

I u architektury 20. století mohou mít stopy času kulturní hodnotu, protože jsou atributem originálu a součástí autenticity. Stopy času se projevují ve dvou rovinách. Do první patří důsledky stárnutí, opotřebení a užívání. Ve druhé rovině jsou stopami času druhotné úpravy.

Stárnutí a stopy užívání mohou vytvářet patinu nebo vést k poškození, destrukci, znehodnocení. Patina je pozitivní estetická kategorie. Stopy užívání mohou mít emociální hodnotu i hodnotu historického dokumentu, protože dokládají nejen používání, ale i jeho způsob. A obráceně. Požadavek odstranit opotřebení často vede k výměně poškozeného originálu za nový prvek. Zničení originálu může být citelnější ztrátou než rušivý efekt opotřebení. Ilustrativním, i když jistě výjimečným, příkladem jsou originální kusy nábytku, který Mies van der Rohe navrhoval do svých realizací a které jsou v současné době vnímány jako autorské uměleckořemeslné předměty galerijní hodnoty. Některé jsou hodně opotřebované. Ale restaurování, při kterém by se u sedacího nábytku vyměnilo poškozené originální čalounění za kopii, by znamenalo citelnou ztrátu hodnoty, včetně jejího finančního ohodnocení.

Hranice mezi kulturní hodnotou a vadou není v případě opotřebení ostrá a je více než v jiných případech ovlivněná subjektivním vnímáním. Protože je přirozené, že při obnově se automaticky předpokládá uvedení do bezvadného stavu, je upozornění na kulturní hodnotu patiny v metodice věnované památkovým obnovám potřebné. Pokud je někomu těžko projevy stáří – patiny – přijmout jako (za určitých předpokladů) pozitivní kulturní kategorii, pak nechtě si vzpomene, jaké emoce budí vykácení přestárých stromů v parcích nebo si představí dilema vlastníka, který se musí rozhodnout mezi opravou fasády a zachováním popínavé vegetace, kterou je porostlá. I když se jedná o rozumná a potřebná opatření a vegetaci lze jak v parku, tak na fasádě nahradit novou výsadbou, je pocit, že dojde ke „škodě“, projevem vnímání té hodnoty, na kterou se na tomto místě upozorňuje.

V druhé rovině se stopa času týká druhotných úprav. Ze zkušenosti víme, že u staveb realizovaných ve 20. století jsou druhotné úpravy často čistě užitkové a málokdy mají architektonickou hodnotu. Tuto zkušenost jsme si zobecnili. Dalším momentem je skutečnost, že „původní“ architektonické řešení bývá doloženo lépe a podrobněji než pro starší období. Mnohdy existuje původní plánová dokumentace a fotografie, ještě žijí pamětníci, druhotné úpravy jsou na dochovaných stavbách dobře rozpoznatelné, vybavení koupelen a kuchyní lze dovodit ze známých analogií a dochovaných firemních katalogů. To při památkových obnovách vede k automatickému zadání rehabilitovat původní stav.

Z výše naznačených důvodů je rehabilitace původního architektonického řešení obvykle správným rozhodnutím. Toto rozhodnutí by však nemělo být přijímáno automaticky, ale až po úvaze a zdůvodnění, protože „obvykle“ neznamená vždy. Připomenout je v této souvislosti vhodné čl. 11 Benátské charty, který říká: „*Hodnotné přínosy všech dob, které přispěly k vybudování památky, mají být respektovány, dosažení jednoty stylu nemá být cílem*“. Příkladem situace, kdy pro zachování druhotné úpravy existují kulturní důvody, jsou výše uvedené koupelny vily Stiassni. Požadavek respektovat

stopy času se uplatnil i při obnově vily Tugendhat. Při předchozí obnově v letech 1981–1985 si projektanti pod vedením architekta Kamila Fuchse byli vědomi její hodnoty a snažili se ji obnovit do původního stavu. Vzhledem k omezeným možnostem ale nebyla materiálová a řemeslná kvalita prováděných úprav s originálem srovnatelná. Obnova v letech 2010–2012 počítala s rehabilitací původního architektonického řešení, což s sebou neslo návrh kompletního odstranění předchozích nekvalitních úprav a jejich nahrazení kopiemi srovnatelnými s originálem. Zahraniční experti nicméně doporučili snažit se druhotné úpravy respektovat jako stopy času. Důvody byly dva. Prvním je konstatování, že dějiny vily není žádoucí úplně vymazat. Druhý souvisí s tím, že ač její výsledek nebyl přesvědčivý, znamenala obnova v letech 1981–1985 pro zchátralou vilu Tugendhat záchranu, a že tato obnova se tak stala pozitivní součástí její historie. Řešení bylo proto přehodnoceno tak, že se druhotné úpravy nebudou odstraňovat v principu, ale pouze tam, kde k tomu bude důvod. Hlavním důvodem byla snaha rehabilitovat výtvarnou kvalitu původního řešení, takže u prvků, které se pohledově uplatňují, náhrada proběhla. Ale například uvnitř vestavěných dřevěných skříní byly částečně ponechány nepříliš kvalitní laky z obnovy 1981–1985 jako svědectví o době, ve které vznikly. Tento příklad připomíná, že otázka ochrany „stop času“ je relevantní téma i pro obnovu architektury 20. století. A také ilustruje skutečnost, že kulturní hodnoty se mohou dostat do konfliktu, ze kterého je nejpříjemnějším východiskem kompromis zohledňující všechna hlediska. Požadavek obnovit architektonickou kvalitu a nerezignovat přitom na zachování stop času, o kterých převážilo mínění, že by bylo vhodné je alespoň částečně zachránit, vedlo k řešení, že se zachovaly v místech, kde se pohledově neuplatní.

Hodnota historického dokumentu

Hodnota historického dokumentu spočívá v informacích, jichž je památka nositelem. Každá stavba nese informace sama o sobě, o svém vývoji a změnách, které prodělala, o použitých materiálech a způsobu jejich zpracování, o lidech, kteří ji stavěli a užívali, o době své existence. Tyto informace mají kulturní hodnotu. Je zajímavé vědět, jak se stavěly egyptské pyramidy nebo jakou barvu měly okenní rámy naší vily, když ji dědeček stavěl. Pro dějiny architektury a pro obnovu památek jsou informace o starší podobě a jejích změnách zvláště důležité. I u staveb, jejichž prvotní podoba je dobře doložena plánovou dokumentací a fotografiemi, bývá při požadavku na přesné zjištění barevnosti včetně materiálové báze a jiných podrobných informací nezbytné provést fyzický průzkum. Pokud ale není dochována alespoň část matérie, ze které lze informaci získat, je průzkum bezpředmětný. Schopnost památky vydávat informace by proto měla být předmětem ochrany.

Informace lze v dané souvislosti chránit dvojím způsobem. Prvním jsou průzkumy a dokumentace nálezových situací. Pokud ale tyto průzkumy a dokumentace nejsou následně uloženy tak, aby je bylo možné v případě potřeby vyhledat, nemají smysl. Ztracená nebo nedostupná informace, žádná informace. Uchováním informací „mimo objekt“ je i publikace nebo uložení evidovaných artefaktů v depozitáři. Druhou cestou je chránit informace in situ. Například při obnově nátěrů kovových a dřevěných výplňových prvků se s ohledem na technickou kvalitu a trvanlivost nové úpravy staré nátěry odstraňují až na holý kov či dřevo. Tím informace nejen o originální povrchové úpravě, ale i o případných následných obnovách nevratně zaniká. Je proto na zvážení, zda je opravdu potřeba existující nátěry odstraňovat, a pokud ano, pak lze doporučit ponechání alespoň relevantního vzorku. Jedná se opět o konflikt hodnot. Hodnota informace na straně jedné a hodnota technické, ale také výtvarné kvality, protože zachování starších nátěrů znamená zalití profílance a nemožnost dosažení ostrých hran, na straně druhé. Památky, a to i památky 20. století, chceme zachovat nejen pro sebe, ale i pro budoucnost. To znamená, že je potřeba mít před očima nejen aktuální obnovu, ale počítat i s tím, že se bude v budoucnu opakovat. Pokud necháme zaniknout doklady originálního řešení a jeho změn v čase, budou tyto informace při budoucích obnovách scházet.

Materialita

Pojem „materialita“ označuje průsečík použitého materiálu a způsobu jeho zpracování. Dřevo může být štípané, řezané, hoblované, dýhované, přírodní, leštěné, mořené, lakované, malované, zlacené... Uvedení pouze materiálu k charakteristice nestačí. Uvědomění si významu materiálového řešení a použitých technologií patří k největším posunům památkové péče v poslední době. Je to dáno tím, že historicky odpovídající materiály a technologické postupy jsou

plošně vytlačovány současnými technologiemi a novými materiály. Odpovídající materialita je tak nejen prostředkem zachování nebo obnovení originálního architektonického řešení, ale sama se stává předmětem zájmu a ochrany.

Ve srovnání se staršími obdobími je pro architekturu 20. století charakteristické užití průmyslově vyráběných materiálů a výrobků. Jde např. o keramické obklady, tvarovky a dlažby, sanitární keramiku, vodovodní baterie, leptaná, ohýbaná, pískovaná, vrstvená a jiná skla, okenní a dveřní kování, zásuvky a vypínače, svítidla. Některé úpravy jsou nedostupné bez odpovídajícího strojního vybavení. Např. nitrocelulóзовé nátěry není ve větších plochách reálně leštit jinak než strojně. Strojní vybavení z meziválečných let ale zaniká. Při obnově vily Tugendhat, Stiassni, Müller a dalších se ukázal problém, že se sice vědělo, co a jak je potřeba vyrobit, ale již nebylo k dispozici zařízení, na kterém by se to dalo udělat. Druhým specifickým problémem je zapomnění meziválečné stavební praxe a postupů. Máme k dispozici výsledek – například dochovanou omítku – ale nevíme z čeho a jak ji reprodukovat. Ještě těžší je to pak v případech, že se snažíme rekonstruovat nedochovaný prvek nebo povrch pouze na základě plánové nebo fotografické dokumentace.

Materialita je pro vzhled a způsob stárnutí podstatná. Při obnově vily Tugendhat se kovové rámy výplňových prvků dochovaly s vrstvami nátěrů včetně těch originálních. Průzkumem byla identifikována originální vrstva a strojně definován její barevný odstín. Následně byl namíchán nový nátěr s totožnou barevnou definicí. Vzorek nového nátěru se však viditelně lišil od předlohy. Zpětnou revizí se došlo k tomu, že nový nátěr má jiné materiálové složení než původní. Teprve po namíchání vzorku, který měl nejen totožnou barevnou definici, ale i srovnatelné materiálové složení, se dosáhlo barevné shody s předlohou. Stejný odstín neznámá automaticky stejný vzhled. Záleží i na tom, zda je nátěr lesklý či matný, na transparentnosti a dalších charakteristikách materiálového složení a zpracování.

Z hlediska památkové péče se uvědomění si významu materiálového řešení a použitých technologií projeví ve dvou rovinách. První se týká obnovy. Co je pro který objekt přiměřené, záleží na konkrétní situaci a cílech obnovy. Ale obecně platí, že čím více nám záleží na věrohodném výsledku, tím důležitější je zabývat se materiálovým a technologickým řešením. Věrohodný výsledek předpokládá reprodukovat originální řešení. V případě nedostupnosti reprodukce originálu nebo v situaci, kdy se původní řešení neosvědčilo, pak nalezení alternativy, která se bude předloze co nejvíce blížit. Význam materiálového a technologického řešení je potřeba zohlednit již ve vyjádřeních památkové péče. Co znamená „světle okrová fasáda“? Je to světle okrový vápenný nátěr? Silikátový nátěr? Silikonový? Brizolit? Pohledová tvrdá „kamenná“ omítko? Okrová sěrka na polystyrénu? Keramický obklad? Všechny tyto možnosti sice vymezení „okrová fasáda“ vyhoví, ale vzhled a chování se budou v závislosti na použitém materiálu a technologii kvalitativně lišit. Proto by se mělo např. u fasád od samého začátku hovořit o barevnosti vždy v souvislosti s konkrétním materiálovým a technologickým řešením.

Druhá rovina se týká poznání. Protože materiály a technologie jsou pro poznání architektonického dědictví a péči o ně důležité, je žádoucí jim věnovat pozornost při průzkumech a dokumentaci staveb, shromažďovat informace o historických materiálech a způsobech jejich aplikace a v neposlední řadě také sdílet zkušenosti z realizací.

Hledisko celku

Toto hledisko zohledňuje souvislost součásti k celku. Například barevnosti okenního rámu k celkovému architektonickému řešení fasády.

Nezanedbatelný podíl „vilové architektury“ tvoří vilové kolonie. V tomto případě získává hledisko celku urbanistický rozměr. Kulturní hodnotou vilové kolonie je i řešení zástavby, architektonické ztvárnění veřejných prostor a v neposlední řadě celková hodnota prostředí.

Evropská charta architektonického dědictví z roku 1975 říká: „*Po dlouhou dobu se chránily a restaurovaly nejuž- znamnější památky, aniž by se dbalo na jejich prostředí. Ony však mohou ztratit velkou část svého charakteru, jestliže se toto prostředí změnilo. Kromě toho celky, i když jim chybí význačné stavby, mohou poskytovat kvalitu prostředí, která z nich činí rozmanitá a členitá umělecká díla. Jsou to také tyto celky, které je třeba chránit jako takové.*“

Připomenutí hlediska celku, tedy širších souvislostí, je důležité proto, aby se dílčí zásahy nevytrhávaly z kontextu. Aby se například v případě novostavby neposuzovalo pouze architektonické řešení návrhu, ale také zakomponování do daného prostředí, protože obojí je důležité. Vnímání a respektování souvislostí je obecným požadavkem. Pro většinu

lidí je samozřejmé, že pokud jdou do společnosti, přemýšlejí, která kabelka se hodí k botám, jaký šperk nejlépe doplní zvolené šaty, či která kravata bude ladit s oblekem. Architektura není z tohoto hlediska výjimkou.

Souvislost celku a jeho součástí se projevuje i obráceně. Čím kvalitnější celek, tím vyšší nároky na jednotlivosti. Čím ucelenější řešení, tím více záleží na jeho zachování. Když ťukneme při parkování auto, necháme poškozené místo opravit nebo postižený díl vyměnit za nový stejný. Důvody jsou technické, ale také estetické. Nechceme, aby oprava byla vidět. Chceme, aby auto vypadalo jako předtím.

Mezinárodní dokumenty

Mezinárodní dokumenty zabývající se architektonickým dědictvím můžeme rozdělit na dvě skupiny. Do první patří „Úmluva o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví“ (1972), „Úmluva o ochraně architektonického dědictví Evropy“ (1985) a „Úmluva o ochraně archeologického dědictví Evropy“ (1992), které jsou součástí právního řádu České republiky. Tyto právní dokumenty deklarují závazek architektonické a archeologické dědictví chránit. Lze je tedy využít v situacích, kdy je třeba zachování architektonického dědictví obhajovat. Do druhé skupiny patří mezinárodní charty, které nejsou právně závazné, ale formulují aktuální odborný názor. V souvislosti s obnovou vilové architektury jsou nejdůležitější Benátská charta (1964) a Washingtonská charta (1987). V souvislosti s obnovou zahrad pak ještě Florentská charta (1982).

Benátská charta

Základem současného evropského pojetí památkové péče je „Mezinárodní charta o zachování a restaurování památek a sídel“ („Benátská charta“) z roku 1964. Benátskou chartu je třeba chápat jako reakci na pojetí památkové péče v 19. století. Reakcí na romantické přestavby, nepodložené reálně existujícím historickým stavem a surově ničící autenticitu památek, jsou teze o úctě k historickému originálu, kategorický požadavek nevymýšlet si, požadavek respektovat všechny hodnotné časové vrstvy a další.

Nejdůležitější teze Benátské charty jsou:

- čl. 4. Zachování památek vyžaduje především soustavnou údržbu.
- čl. 5. Zachování památek je vždy podpořeno adekvátním využitím. Využití ale nesmí narušit uspořádání a výzdobu budov. Právě v těchto mezích je možno pojímat a schvalovat úpravy, které jsou vyvolány vývojem potřeb a zvyklostí.
- čl. 6. Konzervace památky v sobě zahrnuje zachování jejího prostředí a měřítka. Jestliže tradiční prostředí památky existuje, je třeba ho zachovat. Je třeba zamítnout každou novostavbu, každou destrukci a každou úpravu, které by mohly porušit vztahy objemů a barev.
- čl. 9. Restaurování je operací, která má podržet výjimečný charakter. Jejím cílem je zachovat a odhalovat estetické a historické hodnoty památky a zakládá se na respektování staré podstaty a autentických dokumentů. Zastavuje se tam, kde začíná hypotéza.
- čl. 10. Při obnově je žádoucí preferovat adekvátní historické materiály a postupy. Teprve pokud se tradiční techniky ukázaly nepostačujícími, je možno zabezpečení památky provést všemi moderními technikami konzervace a konstrukce, jejichž účinnost byla prokázána vědecky a zaručena dostatečnou zkušeností.
- čl. 11. Hodnotné přínosy všech dob, které přispěly k vybudování památky, mají být respektovány, dosažení jednoty stylu během restaurování nemá být cílem.
- čl. 12. Prvky, určené k tomu, aby nahradily chybějící části, se musí včlenit do celku harmonicky, ale zároveň se i odlišovat od původních částí tak, aby restaurování nefalsifikovalo dokument umění a historie.
- čl. 13. Doplnky mohou být trpěny, jen pokud respektují všechny části týkající se budovy, její tradiční rámec, rovnováhu kompozice a vztahy s prostředím.

Washingtonská charta

V rámci sídel se s vilami setkáváme nejčastěji v rámci vilových kolonií či vilových čtvrtí. Vedle otázky péče o vilovou architekturu se tak otevírá i téma zachování kvality urbanistického celku. Problematikou sídel se zabývá „Mezinárodní charta pro záchranu historických sídel, ICOMOS, Washington 1987“ (Washingtonská charta). Pro uvažování o tom, co vytváří kvalitu prostředí vilových čtvrtí, je inspirativní zejména článek 2. tohoto dokumentu:

Hodnoty, které je třeba uchovat, jsou historický charakter města a soubor materiálních a duchovních prvků, které představují jejich obraz, zvláště:

1. sídelní forma definovaná osnovou a parcelací,
2. vztahy mezi různými sídelními prostory: prostory zastavěnými, prostory volnými, prostory osázenými,
3. forma a vzhled budov (interiér a exteriér), jak jsou definovány svou strukturou, objemem, stylem, měřítkem, materiály, barvou a výzdobou,
4. vztahy sídla k okolnímu prostředí, přirozenému nebo vytvořenému člověkem,
5. různé funkce sídla získané během jeho historie.

Prostředky obnovy

Obecným pojmem pro označení všech forem fyzické péče o architektonické dědictví je „obnova“. Obnova je souhrnný termín, kterým platný zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, označuje údržbu, opravu, rekonstrukci, restaurování nebo jinou úpravu památky nebo jejího prostředí. Významově se jedná o český ekvivalent „renovace“. Výhodou termínu „obnova“ je jeho obecnost. V případě potřeby užití obecného termínu není jiný pojem než „obnova“ k dispozici. Termíny jako „rekonstrukce“ nebo „restaurování“ nejsou obecné, ale vztahují se k jednotlivým specifickým formám obnovy.

Specifickými formami obnovy památek jsou zejména:

- anastylóza
- konzervace
- restaurování
- rekonstrukce
- přístup k obnově památky může být analytický nebo syntetický

Anastylóza

Anastylóza je obnova památky znovusestavením existujících částí do původní podoby. Anastylózou je například znovupostavení sloupů seskládaných z nalezených částí v ruinách antických památek. Jedná se ale o obecný princip. V souvislosti s architekturou 20. století je princip použití existujících fragmentů k obnově původní podoby aktuální například v otázce, zda při rekonstrukci původní podoby koupelny chybějící umývadlo doplnit nově vyrobenou kopií nebo užít existující historické umývadlo odjinud.

Užití existujících historických prvků lze v obecné rovině doporučit, protože řeší otázku „záchrany“ prvku, zvyšuje autenticitu obnovy a také bývá cenově dostupnější než výroba kopie. Není to však řešení samozřejmé. Jeho použití by mělo být dobře uváženo. Limity jsou z pohledu památkové péče v podstatě tři. Potíž nastává v okamžiku, kdy neznáme originál nebo originál známe, ale k dispozici máme nikoliv totožný, ale pouze podobný prvek. Rozvaha, zda užití dobově odpovídajícího historického prvku je příspěvkem k větší autenticitě nebo „falšováním dokumentu historie“. Záleží na tom, co je cílem obnovy a jaké nároky na ni klademe. Je rozdíl mezi obnovou koupelny soukromého domu a rekonstrukcí koupelen ve vile Tugendhat, která slouží jako muzeální exponát ukazující mimořádné autorské dílo Lúgwiga Miese van der Rohe.

Druhým omezením může být vlastní hodnota existujícího prvku. Jeho užití při obnově a následné užívání s sebou nese riziko poškození. Nepřijatelnost takového rizika je důvod pro galerijní prezentaci nebo kvalifikované uložení v depozitáři. Tento případ nastal například v otázce použití originálních kusů nábytku při obnově zařízení vily Tugendhat. Existující originály jsou v kulturním i finančním vyjádření natolik vzácné, že jejich instalace v interiérech, kde je nelze ochránit před UV zářením ani nelze vyloučit poškození některým z návštěvníků, představuje nepřijatelné riziko.

Třetím limitem může být kontrast s okolním prostředím. Dochovaný historický prvek obvykle nese stopy užívání a opotřebení. Keramika má krakely, barevné skvrny, oštípané hrany... Užití historického umývadla v koupelně s dochovaným historickým keramickým obkladem žádné rozpaky nevzbudí. Osazení historického umývadla na technicky dokonalou kopii keramického obkladu však může být esteticky problematické v neprospěch originálu. V kontrastu k dokonalým kachlíkům nevnímáme hodnotu historického originálu, ale vidíme praskliny a špínu. To je efekt, který není žádoucí, a proto by měl být před rozhodnutím zvažován.

Konzervace

Konzervace se snaží prodloužit životnost díla, aniž by záměrně měnila jeho vzhled. Při konzervování může ke změně vzhledu dojít (např. ztmavnutí po napuštění konzervačním činidlem), ale změna vzhledu není cílem zákroku. Konzervace se týká vlastního díla a obvykle si klade za cíl zastavení degradačních procesů, zpevnění a impregnaci. „Preventivní konzervace“ pak znamená opatření, jehož cílem je předejít degradaci díla. Konzervace kamenné exteriérové plastiky obvykle znamená odstranění biologického napadení, odsolení a zpevnění, preventivní konzervace pak např. zastřešení, aby nebyla zatěžována povětrností, nebo odvlhčení, aby nebyla poškozována vztlínající vlhkostí. Preventivní konzervací cenného mobiliárního vybavení je ochrana před UV zářením a udržování příznivé teploty a relativní vlhkosti. Preventivní ochranou vzácných interiérů může být regulace počtu návštěvníků.

Restaurování

Základem současného chápání pojmu „restaurování“ je Benátská charta. Ve smyslu Benátské charty představuje restaurování jednu z obecných forem obnovy památkového fondu. Restaurování není charakterizováno předmětem (uměleckým charakterem restaurovaného díla), ale svými atributy, zejména vysokou kvalifikovaností, důrazem na zachování originálu, důrazem na historickou věrohodnost, preferencí odpovídajících materiálů a technologií, dokumentací a výtvarnou interpretací. Restaurování děl uměleckého charakteru je zvláštním případem restaurování. Od obecného restaurování se neliší prostředky ani cíli, ale kvalitativně odlišnými nároky na kvalifikaci restaurátora.

Význam pojmu „restaurování“ se v čase měnil, ale historicky se vázal a váže ke stavební obnově. Latinské **restaurō, āre** znamená opět vystavěti, obnoviti. V 19. století se pod restaurováním rozumělo uvádění památek do předpokládaného původního stavu. Když Georg Dehio vyřkl tezi „*Konservieren, nicht Restaurieren!*“, měl na mysli především historické stavby. Benátská charta se oficiálně jmenuje „Mezinárodní charta o zachování a restaurování památek a sídel“. Nevyplývá z ní, že by restaurování bylo vyhrazeno dílům uměleckého charakteru. Naopak, jak názvem, tak obsahem (např. požadavkem respektování architektonické kompozice) se hlásí k architektuře. V tomto smyslu chápe restaurování i česká odborná literatura. Například ve Stručném slovníku památkové péče z roku 1983 definuje Vlastimil Vinter restaurování památek jako „*souhrnný pojem pro různé způsoby odborného ošetření narušených či poškozených kulturních památek, kdy na rozdíl od samotné konzervace se mění i jejich dochovaný vzhled. Označuje se též (zejména u stavebních památek) pojmem obnova.*“ Slovník pojmů z dějin umění (Blažiček, Kropáček 1991) říká: „*restaurování (z lat.), jeden ze způsobů obnovy památek, odborné ošetření, které se neomezuje na pouhou konzervaci, nýbrž památku zároveň rekonstruuje (viz re-konstrukce), aniž narušuje předpokládaný nebo doložený původní vzhled. U památek stavitelství se objekt rovněž uvádí do celkové řádného stavu opravou např. střešní krytiny, okapů ap.*“ Platná norma „Ochrana kulturního dědictví – Základní obecné termíny a definice“ z roku 2011 (ČSN EN 15898) definuje v článku 3.3.1 konzervaci a restaurování jako *opatření a činnosti zaměřené na ochranu a uchování kulturního dědictví, respektující jeho význam, včetně zachování jeho dostupnosti současným i příštím generacím*, tedy jako obecnou formu obnovy památek uměleckého i neuměleckého charakteru.

Potíž je v tom, že platný zákon o státní památkové péči restaurování v obecné poloze nezmiňuje. Restaurování spojuje výhradně s kulturními památkami, respektive jejich částmi, které jsou uměleckými nebo uměleckořemeslnými díly.

U vilové architektury 20. století se s uměleckými a uměleckořemeslnými díly setkáváme v omezené míře. Architektura 20. století užívá ve srovnání s předchozími obdobími jiné výrazové prostředky založené například na abstraktní geometrické kompozici nebo na výtvarné kvalitě použitých materiálů a povrchů. Užití jiných výrazových prostředků neznamená, že by architektonická díla 20. století nebyla umělecká nebo že by se architektura tohoto období neměla restaurovat.

Protože platná právní úprava potřebu restaurování řemeslných děl nezohledňuje, nelze se v těchto případech opřít o zákon. To ale nebrání aplikovat restaurování charakterizované výše uvedenými atributy ve všech případech, ve kterých je to věcně opodstatněné, a to včetně řemeslných prací, které samy o sobě umělecký charakter nemají, ale v architektonických souvislostech jsou výtvarnými díly. Restaurování je samozřejmě aktuální nejen v případech výtvarné, ale i historické hodnoty. Úspěšné příklady obnovy Müllerovy vily, vily Tugendhat, Jurkovičovy vily, vily Stiassni a dalších, které byly jako celek restaurovány, prokazují věcnou potřebu a opodstatněnost takového přístupu.

V situacích, ve kterých se nelze opřít o znění platné právní úpravy, je potřeba věc ošetřit v projektové dokumentaci tím, že aniž by se deklarovalo restaurování, stanoví se pro provedení požadavky, které jsou pro restaurování podstatné. Jde zejména o ošetření kvalifikačních předpokladů zhotovitele, požadavek průzkumů a dokumentace, zdůraznění ochrany historického originálu a výtvarnou interpretaci.

Rekonstrukce

Termín „rekonstrukce“ má dva významy. Označuje buď návrat k zaniklému staršímu stavu, nebo přestavbu (*rekonstrukce kanalizace, rekonstrukce vlády*). Princip rekonstrukce v primárním smyslu návratu k zaniklému staršímu stavu znamená, že něco fyzicky existovalo – zaniklo – a znovu vzniklo. Ilustrativní příkladem principu rekonstrukce je Zemanova kavárna v Brně. Postavena byla v letech 1925–1926 podle návrhu arch. Bohuslava Fuchse. V roce 1964 v souvislosti se stavbou Janáčkova divadla zanikla. V roce 1995 byla znovu postavena. Stavba existovala, zanikla, byla znovu postavena jako věrohodná kopie původního stavu. Rekonstrukce je opět obecný princip. Uplatňuje se v případech celých měst (např. *rekonstrukce historického jádra města Münster zničeného za 2. světové války*), celých staveb (např. *Frauenkirche v Drážďanech*), částí staveb (např. *arkýř Staroměstské radnice v Praze*), obnovy fasád (*rekonstrukce starší nedochované barevnosti*) až po rekonstrukce detailů v rámci restaurování (např. *rekonstrukce ulomeného prstu v rámci restaurování figurální sochy*).

Návrat k zaniklému staršímu stavu nemusí být fyzický. V literatuře se objevují např. kresebné rekonstrukce podoby středověkých hradů. Zaniklou podobu stavby můžeme rekonstruovat také modelem nebo slovním popisem.

Ve významu fyzického návratu k zaniklému historickému stavu je rekonstrukce legitimním, nikoliv samozřejmým, nebo dokonce automatickým nástrojem památkové péče. Uplatňuje se i při obnově architektury 20. století. Například interiéry koupelen vily Tugendhat zanikly při obnově v letech 1981–1985, protože stavebník tehdy požadoval koupelny nové. Při obnově v letech 2010–2012 se interiéry těchto koupelen na základě dobové plánové a fotografické dokumentace, dobových nabídkových katalogů, analogií a dalších podkladů rekonstruovaly do původní podoby. K dílčí rekonstrukci koupelen došlo i při obnově vily Stiassni.

Podstatou rekonstrukce je nejen obnovení zaniklého staršího stavu, ale také věrohodnost takové obnovy. Nejde o historizující úpravu, ale o objektivně podloženou kopii konkrétní historicky existující podoby. V tomto smyslu pro rekonstrukci platí požadavek čl. 9 Benátské charty na respektování staré podstaty a autentických dokumentů. Rekonstrukce se zastavuje tam, kde začíná hypotéza.

Požadavek věrohodnosti rekonstrukce a z něho logicky vyplývající požadavek dostatečné znalosti řešení, které se rozhodneme obnovit, není jediným omezením. Fyzická rekonstrukce zaniklé podoby památek v podstatě vždy znamená dramatický zásah do jejich podoby. Mnoho památek bylo neuváženou nebo nepodloženou rekonstrukcí zničeno. Negativní zkušenosti vedou část odborné veřejnosti k úplnému odmítnutí rekonstrukcí. Rezignace na možnost obnovení

zaniklého stavu je ale ve vztahu k architektonickému dědictví nesmyslná. Problém není v principu rekonstrukce jako takovém, ale v jeho nevhodném uplatnění. Na základě poměrně široké diskuse lze pro jeho uplatnění formulovat následující předpoklady:

- Návrat ke starší podobě památky nesmí být podmíněn zničením existujících mladších hodnotných vrstev. Nežádoucím zásahem do existujících hodnotných vrstev je myšlen jak zásah fyzický, tak problematická změna zažité podoby.
- Pro fyzickou rekonstrukci by měly existovat přesvědčivé důvody. Skutečnost, že nedochovaná podoba byla jiná (hodnotnější) než dochovaná, sama o sobě nestačí.
- Rekonstrukce musí být podložena dostatečným poznáním, to znamená, podobu, ke které se chceme vrátit, musíme bezpečně znát (ne si ji vymýšlet).
- Rekonstrukci musí být reálně provést věrohodně. V případě, že možnost návratu k historicky objektivně existující nedochované podobě je předem vyloučena, nemá smysl něco takového navrhovat. Není například možné věrohodně rekonstruovat barokní barevnost fasády objektu, který se dochoval s mladší dvoupatrovou nástavbou.
- Někdy se připomíná ještě páté kritérium, a to časový odstup. Obnovit památku zničenou válkou či přírodní katastrofou ihned po události činí menší obtíže než totéž s odstupem několika set let.

Analytický a syntetický přístup

Analytický přístup vychází z myšlenek Aloise Riegla. V českém prostředí se spojuje se Zdeňkem Wirthem. Analytický přístup se na památku dívá jako na historický dokument a snaží se, aby tento dokument byl čitelný. Ilustrativním příkladem analytického přístupu jsou tzv. „archeologická okénka“. Jedná se o výřezy v dochované podobě, ve kterých jsou prezentovány starší časové vrstvy. Tedy např. v barokní fasádě jsou ve výřezu ukázána renesanční sgrafita. Důsledkem akcentování hlediska historického dokumentu je znehodnocování výtvarné hodnoty. Václav Wagner to charakterizoval jako „*analytickou vovisekci památky. Památka ztrácí charakter uměleckého díla a stává se spíše ozorkovnicí svého vlastního rozvoje, mnohdy pozbyla i veškeré stavební logiky a stala se monstrem, jemuž byla ponechána jen sporná funkce dokumentu*“. Důraz na „pravdivou“ prezentaci stavebního vývoje se při analytickém přístupu vztahuje i na nové úpravy. Snaha viditelně odlišit „nové“ od „starého“ vede k preferenci kontrastu jako kompozičního principu. K baroknímu kostelíčku betonová krychle přístavby. Vždyť je to pravda. Barokní kostel vznikl v 18. století, betonovou krychli stavíme teď.

Syntetický přístup v českém prostředí reprezentuje Václav Wagner. Syntetický přístup chápe památku jako výtvarné dílo, které máme právo nerušeně vnímat. Akcentuje nikoliv „pravdivost“, ale výtvarnou a emocionální hodnotu. Do barokní fasády nedělá archeologická okénka, protože ji to výtvarně znehodnocuje. Pokud nějaká důležitá součást stavby zanikla, je nakloněn nahradit ji kopií. Nové úpravy neřeší kontrastně, ale kontextuálně.

Výše uvedené charakteristiky popisují pro vysvětlení podstaty krajní polohy obou přístupů. Oba přístupy jsou z hlediska současného chápání památkové péče oprávněné. V praxi nejčastěji dochází ke kombinaci obou. Problém není v syntetickém ani analytickém přístupu, ale ve vhodnosti aplikace v dané situaci.

Archeologie

Mohlo by se zdát, že role archeologie při obnově památek vilové architektury 20. a 30. let 20. století bude marginální. Je vhodné si ale uvědomit, že pozemek, na kterém vila stojí, mohl být v minulosti obýván, užíván nebo zastavěn dávno předtím, než na něm vznikla. Tedy, že i na pozemcích s moderní výstavbou mohou být zachovány cenné archeologické situace. Druhá věc je, že archeologické metody lze využít pro poznání vlastního objektu. Při statickém zajištění vily Tugendhat se například zjistilo, že se architektonické řešení zahradního schodiště v průběhu stavby změnilo, což se do té doby nevědělo. Také u moderních staveb však může archeologie pomoci odhalit původní konstrukce, zpřesnit dataci či vývoj stavby. Zcela specifickou úlohu může sehrát zahradní archeologie, která mnohdy napomůže odhalit

původní rozvržení zahrady, která se z různých důvodů do současnosti nedochovala nebo se dochovala ve zcela změněné podobě. Podle platné právní úpravy jsou všechny zásahy do archeologických terénů realizovány formou záchranných archeologických výzkumů podle § 22., odst. 1 a 2 zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči.

Národní památkový ústav

Úlohou Národního památkového ústavu je nejen zpracovávat podklady pro rozhodnutí výkonných orgánů, ale také poskytovat bezplatnou odbornou pomoc vlastníkům. Příprava každé obnovy je proces. Platný zákon o státní památkové péči předpokládá, že k prvnímu kontaktu vlastníka chráněné stavby s památkovou péčí dojde ještě ve fázi úvah o budoucím záměru. Smyslem takové úvodní konzultace je nejen ověření přijatelnosti zvažovaného záměru z hlediska právní ochrany, ale také základní informace o předmětu ochrany a o nárocích na projektovou přípravu. Vstupní informace má smysl i v případě nekonfliktních záměrů, protože umožňuje doporučit nejvhodnější řešení, upozornit na možná rizika a předcházet případným nedorozuměním. Kontaktovat příslušné pracoviště Národního památkového ústavu lze proto doporučit co nejdříve, nejlépe ještě ve stádiu úvah před koupí nemovitosti nebo před zadáním projektové přípravy. Kontakty na všechna pracoviště jsou publikovány na webových stránkách Národního památkového ústavu www.npu.cz.

Proces obnovy

Obnova památek je proces zahrnující úvahy, přípravu, realizaci a někdy i další činnosti po realizaci. Obnovou může být stejně tak nátěr plotu jako restaurování vily Tugendhat. Čím složitější úkol, tím náročnější příprava a realizace. Ale i v případě nátěru plotu je zajímavé zjistit původní barevnost. A pokud si majitel nenatře plot sám, bude potřebovat předem určit materiál a technologický postup, aby po provedení nebyl zaskočen rozdílem mezi představou svojí a představou, kterou měla dodavatelská firma. Co je pro danou situaci přiměřené, je třeba zvážit individuálně.

Poznámky k procesu obnovy:

- Zařazení průzkumů do předprojektové přípravy není výlučné. Průzkumy jsou důležitým podkladem pro kvalifikovaný návrh, a má proto smysl je provádět před jeho zpracováním. V rámci předprojektové přípravy však obvykle nelze provádět plošné rozkrytí konstrukcí, zejména pokud je objekt užíván. Po zahájení realizace se tak zjišťují nové skutečnosti, na které je třeba reagovat, což znamená provést průzkum a navrhnout adekvátní opatření. Podrobné restaurátorské průzkumy se běžně provádějí až jako první krok realizace. V případě památkově hodnotných staveb je vhodné reagovat na nálezy dokládající starší podobu stavby, typicky nalezení starší podlahy pod novější nášlapnou vrstvou, zachování vrstev povrchových úprav na nepřístupných místech (na přístupných zanikly) apod. Někdy stačí nálezovou situaci dokumentovat, jindy je třeba ke zjištění potřebných informací průzkum. Platí to například pro stratigrafii povrchových úprav. Některé průzkumy se provádějí až během realizace.
- Vila je dům pro rodinné bydlení v zahradě. Obnova zahrady vyžaduje jiné průzkumy než dům, odlišně specializované projektanty a také dodavatel či subdodavatel bývá jiný než pro dům (viz metodika: *„Památková obnova vilových zahrad založených v meziválečném období“*).
- Spolupráce odborné organizace památkové péče s vlastníkem a projektantem je žádoucí v průběhu celého procesu obnovy včetně realizace.
- Předprojektová příprava a projektová dokumentace v procesu péče o stavební památky je podrobně zpracována ve stejnojmenné metodice Národního památkového ústavu vydané v roce 2004, jejímiž autory jsou Václav Girsá, Josef Holeček, Pavel Jerie a Dagmar Michoinová.

Proces:

1. Úvaha
2. Formulování zadání (formulace toho, co a proč má být výsledkem)
3. Předprojektová příprava
4. Projektová příprava
5. Výběr zhotovitele
6. Realizace
7. Po realizaci

Úvaha

Přípravě obnovy obvykle předchází fáze úvah. Investor, který uvažuje o koupi nemovitosti, přemýšlí, zda mu bude vyhovovat, případně zda půjde upravit. Někdy se potřebné funkci hledá vhodný objekt, jindy se objektu hledá vhodné využití. Zvažují se změny využití, zásahy do dispozic, přístavby, úpravy zahrady, ale i obnova fasády, výměna střešní krytiny či obnova okenních výplní. Pro takové úvahy jsou důležité informace. Předpokládaná cena, technické možnosti, právní omezení, náležitosti. Potřebné jsou i informace z hlediska památkové péče, protože u památkově chráněných objektů je realizace záměru podmíněna souhlasem výkonného orgánu památkové péče, požadavky památkové ochrany mohou mít dopad na technické, technologické a materiálové řešení a v neposlední řadě informace o kulturních hodnotách objektu mohou být pro vlastníka inspirací. Z tohoto důvodu lze vstupní konzultaci doporučit již ve fázi úvah.

Formulování zadání (formulace toho, co a proč má být výsledkem)

Formulování zadání, tedy vyjádření toho, co a proč má být výsledkem zamýšlené obnovy, je prvním krokem její přípravy, a to krokem zcela zásadním. Nevhodné zadání může vést k úplnému znehodnocení objektu. Nevhodné zadání nelze napravit technickým řešením. Záměr přestavět rodinnou vilku na tělocvičnu nemůže bez ohledu na architektonické a stavební řešení skončit jinak než zničením existující stavby. Formulace zadání je nezbytná. Pokud vlastník něco chce, musí to srozumitelnou formou vysvětlit, aby projektant věděl, co má navrhovat. Zadání není samozřejmé ani předem dané. Téměř vždy existují alternativy. Vstupní úvaha, že chátrající fasádu je potřeba opravit, má mnoho různých řešení. Výsledkem může být konzervace, restaurování, rekonstrukce zaniklého stavu, nové architektonické ztvárnění nebo třeba zateplení. Formulace zadání má pro památky rozhodující význam. A platí to nejen o architektonickém řešení, ale i o způsobu využití.

Protože formulace zadání rozhodujícím způsobem ovlivňuje přípravu i výsledek obnovy, je potřeba jí věnovat odpovídající pozornost. Jak ze strany vlastníka, tak z hlediska památkové péče. Ze strany vlastníka je dobře formulované zadání předpokladem úspěšné a bezproblémové realizace. Z hlediska památkové péče nelze zadání podceňovat a řešení sporných otázek přesouvat až do fáze projektové přípravy. Pokud je něco sporné, je potřeba na spornost upozornit co možná nejdříve.

Předprojektová příprava

Smyslem předprojektové přípravy je shromáždit podklady pro návrh řešení. Netýká se pouze památkové péče, ale všech relevantních otázek. Nicméně podklady nezbytné pro stavební řešení, jako je například zaměření, diagnostika poruch a jejich příčin, průzkumy vlhkosti, zasolení, napadení dřevokaznými škůdci a další, jsou důležité i z hlediska péče o zachování památkových hodnot. Do předprojektové přípravy patří svým charakterem i architektonické studie, jejichž úkolem je ověřit zvažovaná řešení, respektive najít řešení nejvhodnější. Z hlediska památkové péče jsou podstatnými položkami předprojektové přípravy zejména:

- dokumentace existujícího stavu
 - zaměření
 - fotodokumentace, případně filmový záznam

- inventarizace hodnotných prvků
- průzkumy
 - stavebně-historický průzkum
 - stavebně-technické průzkumy
 - dendrologický průzkum
 - předstihový archeologický výzkum
 - restaurátorské průzkumy
 - materiálové průzkumy
- studie, jejichž smyslem je nalézt, případně ověřit vhodné řešení pro projektovou přípravu

Projektová příprava

Rozsah a přiměřená podrobnost projektové přípravy se budou lišit v závislosti na zadání. V každém případě se jedná o důležitou součást procesu obnovy. Minimální rozsah projektové přípravy je daný stavebním zákonem a profesními standardy architektů a inženýrů. V případě náročnějších obnov ale minimum dané zákonem nemusí stačit. Co je účelem zpracování projektové dokumentace? Projektant navrhuje způsob řešení. Požadované zadání lze řešit různými způsoby, ale pouze kvalitní návrh je předpokladem efektivního, přiměřeného a citlivého provedení. Kvalita výsledku tak začíná formulováním zadání a výběrem projektanta. Projektant má při návrhu spolupracovat se stavebníkem a s odbornou organizací památkové péče, protože zpracování projektové dokumentace slouží mimo jiné k „doladění“ zadání. Projektovou dokumentaci potřebuje zhotovitel, aby věděl, co a jak má udělat. Ve vztahu k architektonickému dědictví jsou mnohdy potřeba úpravy, materiály a postupy, které v současném stavebnictví již nejsou samozřejmé. V případě atypických úprav je odpovídající projektová dokumentace nenahraditelná. Podrobný návrh zároveň umožňuje stavebníkovi kontrolovat fakturaci a kvalitu provedení.

- Projektová příprava vyžaduje pozornost.
- Prvním krokem ke kvalitnímu návrhu je výběr projektanta. Mezi důležitá kritéria výběru patří kvalifikace a zkušenosti s obnovou historické architektury (reference). Důležitým předpokladem je i pozitivní vztah projektanta k obnově památek. Je pravda, že profesionál by měl zvládnout všechno. Ale pro interpretaci Beethovenových symfonií se obvykle také hledá dirigent mezi umělci majícími vztah k vážné hudbě. Stejně jako v hudbě je pro obnovu architektonického dědictví souznění projektanta s tématem výhodou. V této souvislosti se patří také připomenout, že zákon č. 360/1992 Sb., o výkonu povolání autorizovaných architektů a o výkonu povolání autorizovaných inženýrů a techniků činných ve výstavbě, stanoví pro projektování pozemních staveb, které jsou zvláštním předpisem, územním plánem nebo rozhodnutím orgánu územního plánování označeny za architektonicky nebo urbanisticky významné, zvláštní nároky na kvalifikaci projektanta.
- Pro návrh složitějších a náročnějších obnov bývá potřeba více specializací. Zahrady obvykle navrhnou jiní projektanti než obnovu staveb. Také pro obnovu dobového zařízení (nábytku) bývají potřeba specialisté. Je to tak i při architektonické tvorbě. Mies van der Rohe spolupracoval při zařizování interiérů vily Tugendhat s Lilly Reich a při koncipování zahrady s Markétou Roderovou-Müllerovou. Opět ve vazbě na složitost a náročnost zadání se při některých obnovách zpracovává výrobní dokumentace nebo se řešení ověřuje modely. Obecně lze proto konstatovat, že čím složitější zadání a vyšší ambice, tím více je potřeba myslet i na profesní složení projekčního týmu a zvažovat věcně opodstatněnou podrobnost a rozsah projektové přípravy.
- Z hlediska realizace a financování lze doporučit, aby dokumentace, na jejímž základě bude vybírán zhotovitel, co nejpřesněji specifikovala nároky na kvalitu provedení, užití materiály a detaily. Platí to například pro specifikaci restaurátorských prací ve smyslu zákona o státní památkové péči, respektive specifikaci prací, u nichž je potřebné zdůraznit vyšší kvalitu řemeslného provedení nebo provedení restaurátorským způsobem. Pokud koupelny nemají být obloženy keramikou ze standardní nabídky současných výrobců, ale kopiemi keramiky historické, je potřebné to v dokumentaci deklarovat. Pokud se otázka, co konkrétně znamená pokyn „chybějící keramický obklad doplnit“,

otevře až v průběhu realizace, může vzniknout problém, a to nejen z hlediska nákladů. Standardní obkladačky se koupí a přivezou, zajištění kopíí trvá řadu měsíců.

- Při obnově historické architektury lze doporučit, aby projekt předepsal ověření povrchových úprav, případně citlivých detailů, fyzickým vzorkem. Je správným a zažitým zvykem ověřovat fyzickými vzorky například barevnost fasád, ale – pokud na tom záleží – má smysl ověřovat fyzickými vzorky všechny nově prováděné pohledové povrchy, citlivé architektonické detaily, ale třeba i způsob čištění existujících povrchů či provedení nových omítek. Fyzické vzorky umožňují barevné sladění různých prvků, zejména v interiéru, které by jinak bylo obtížně dosažitelné. V souvislostech vilové meziválečné architektury jde například o sladění barevnosti linolea s nátěrem radiátorů, okenních rámuů a vestavěného nábytku, případně i s různými možnostmi povrchových úprav a barevnosti stěn.
- Smyslem památkové péče není projednávat dokončený návrh, ale spolupracovat s projektantem a stavebníkem při jeho zpracování. Fáze zpracování totiž umožňuje vysvětlovat souvislosti, zvažovat alternativy, doporučovat vhodná řešení, hledat vyhovující řešení sporných bodů, tedy poskytovat vlastníku odbornou pomoc. V optimálním případě by projekt měl být připraven tak, aby s ním bylo možné bez připomínek souhlasit, nebo – pokud nedojde ke shodě – aby v něm k rozhodnutí výkonnému orgánu zůstaly pouze sporné body. Spolupráce s odbornou organizací památkové péče by proto měla být přinejmenším u staveb požívajících právní památkové ochrany chápána jako standardní součást projektové přípravy.

Výběr zhotovitele

Výběr zhotovitele má pro realizaci stejný význam, jako výběr projektanta pro kvalitu návrhu. A opět lze doporučit, aby kritériem výběru nebyla pouze cena, ale také prokázání schopnosti provádět potřebné práce v požadované kvalitě a dostatečná zkušenost (reference).

Realizace

Realizace památkové obnovy není věcí pouze dodavatele, ale vyžaduje součinnost stavebníka – projektanta – dodavatele a památkové péče.

V průběhu realizace bývá potřeba vypořádat se s mnoha otázkami, které projekt neřešil, o nichž se nevědělo nebo u nichž se z jakéhokoliv důvodu změnil názor na vhodné řešení. I když se lze setkat s názorem, že projekt by měl být zpracován tak, aby se mohl bez dalšího realizovat, v praxi to tak obvykle nebývá ani u novostaveb, natož při obnově existujících objektů. Teprve po zahájení stavby, postavení lešení a rozkrytí konstrukcí se zjišťuje, že stav konstrukcí je horší než se na základě lokálních sond zdálo. Výše uvedený příklad barevného sladění interiéru je možný pouze při realizaci, protože předpokládá fyzické zhlédnutí reálných vzorků. Výrobek předepsaný projektem se přestal vyrábět atd. Sledování a kontrola prováděných prací, řešení detailů a změn, stejně jako reakce na nově zjištěné skutečnosti k realizaci patří, a je proto potřeba pro ně vytvořit podmínky.

Při provádění stavebních prací dochází i u architektury 20. století k nálezům dokládajícím starší nedochovanou podobu, barevnost nebo architektonické detaily. Pro ilustraci připomeňme starší barevnosti dotčené při obnově nátěrů okenních a dveřních výplní. Ve vile Tugendhat se až po zahájení prací přišlo na to, že linoleum nebylo původně pokládáno na betonovou mazaninu, ale na vrstvu xylolitu. Je to opět otázka přiměřenosti. Ne každá prvorepubliková vilka je hodnotově srovnatelná s vilou Tugendhat. Obecně je ale žádoucí takové nálezy dokumentovat a případné nalezené nebo odstrojené artefakty s popisem ukládat. Praktickou připomínkou je, že má-li tomu tak být, je potřeba hned na začátku obnovy dohodnout, kdo to bude dělat a kam se artefakty hodné zachování pro budoucnost budou ukládat.

Po realizaci

Realizací jednorázové obnovy péče o objekt nekončí. Připomeňme v této souvislosti tezi Benátské charty konstatující, že památky potřebují především soustavnou údržbu.

V případě, že se obnova týkala významného objektu nebo byla zajímavá z hlediska památkové péče či dějin staveb, je správné se po realizaci postarat o zachování získaných informací a zkušeností, případně o jejich publikaci.

Poznámky k vybraným tématům obnovy

Využití

U kulturních památek je využití omezeno zákonem. Podle § 9 zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, je vlastník kulturní památky povinen na vlastní náklad pečovat o její zachování, udržovat ji v dobrém stavu a chránit ji před ohrožením, poškozením, znehodnocením nebo odcizením. Kulturní památku může užívat pouze způsobem, který odpovídá jejímu významu, památkové hodnotě a technickému stavu.

Požadavek zvýšení kapacity nebo změna obytné funkce kvalitativně měnící způsob využití objektu mohou mít na vilovou architekturu a její památkové hodnoty destruktivní dopad. Týká se to nejen staveb, ale i zahrady. Změna zahrady na parkoviště nebo na stavební parcelu může znehodnotit celý areál i okolní prostředí. Protože sporné zásahy jsou obvykle vyvolávány buď požadavkem na zvětšení kapacity, nebo způsobem využití, které má jiné nároky než rodinné bydlení, měla by být vhodnost a přiměřenost navrhovaných změn využití u památkově hodnotných vil zvažována. V případě kulturních památek by pak navrhovaný způsob využití měl být s odkazem na cit. § 9 zákona o státní památkové péči součástí správního posouzení. Připustit nepřiměřené využití a následně odmítat stavební zásahy, které toto využití generuje, není správné. Přiměřenost a vhodnost využití je primárním předpokladem přiměřenosti a vhodnosti navrhovaných zásahů.

Využití je pozitivní. Absence využití snižuje užitek, který má z objektu vlastník i celá společnost, a mimo jiné zvyšuje i riziko jeho zániku. Způsob využití může být sám o sobě součástí kulturní hodnoty objektu nebo tuto hodnotu posiluje. To platí zejména pro využití korespondující s funkcí, pro kterou byla vila postavena. Podpora plnohodnotného užívání je – v případě, že toto využití je přiměřené a vhodné – z hlediska památkové péče žádoucí. Ve smyslu Benátské charty by však úpravy vyvolané „vývojem potřeb a zvyklostí“ neměly objekt poškodit. Posouzení musí být z podstaty věci individuální.

Ve světě a v poslední době i u nás se některé zvláště významné vily prezentují samy o sobě jako muzeální exponát svého druhu (*vila Dr. Müllera, Jurkovičova vila, vila Tugendhat, vila Stiassni*). S prezentací se otevírá řada specifických otázek, například otázka zařízení mobiliářem, otázka rekonstrukce nedochovaných částí/interiérů nebo potřeba vložit nové doprovodné funkce (ostraha, pokladna, správa objektu, návštěvnické WC, badatelna, etc.). Zvláštní otázku v této souvislosti tvoří funkčnost objektu. Tedy například, zda se na koupelny mají chodit návštěvníci pouze dívat jako na nefunkční exponát, nebo zda mají být užívání schopné. Exponát umožňuje ponechat autenticky dochované interiéry a zařízení bez invazivních zásahů. V případě požadavku funkčnosti bývá potřeba dožilé prvky a rozvody vyměnit. Prezentace nefunkčního exponátu je nicméně vnímána částí odborné veřejnosti jako umrtvení objektu. Plnohodnotné užívání přináší nejen užitek z využití, ale svým způsobem je příznivé i z hlediska prezentace objektu návštěvníkům. Při restaurování vily Dr. Müllera v pražských Střešovicích dostala autenticita přednost před užitnou funkcí. V obnovené vile Stiassni budou historické interiéry prezentovány v návštěvnickém režimu, ale zároveň se počítá s možností jejich funkčního využití. Navíc se do objektu vkládají nové funkce, jako jsou knihovna a badatelny. Vila tedy bude sloužit více soudobým funkcím, ale zároveň zůstane historickým dokumentem a prezentovatelným exponátem. V případě obnovy vily Tugendhat se zvolil přístup „obnovit objekt do stavu, aby se rodina mohla ihned nastěhovat s tím, že zatím se tam budou chodit návštěvníci jenom dívat“. Všechny koupelny, záchody a technická zařízení jsou ve vile Tugendhat po obnově plně funkční. Dilema mezi plnohodnotným využitím a zachováním poškozeného nebo dožilého originálu nemá paušální východisko. Protože požadavek plnohodnotného využití je přirozený, připomenout a vysvětlit má smysl zachování – byť nefunkčního – originálního vybavení. Autenticky dochovaných interiérů mezinárodní architektury včetně originálních zařizovacích předmětů rychle ubývá. Bude-li jediným kritériem funkčnost, je pouze otázkou času, kdy zaniknou úplně. Připuštění preference fyzického zachování před plnohodnotnou funkcí je předpokladem uchování alespoň něčeho. Rozhodnutí o odstranění nebo znehodnocení (např. vysekání drážky do keramického obkladu) originálního povrchu nebo zařizovacího předmětu by proto měla předcházet úvaha na téma „originál nebo funkce“. Taková úvaha však musí zohlednit konkrétní situaci, zejména kulturní hodnotu, míru dochování, možnosti a názor stavebníka, důsledky pro zamýšlený/požadovaný způsob využití, existenci možnosti kompromisního

nebo alternativního řešení. V obecné rovině lze konstatovat, že v případě veřejnosti prezentovaných významných vil 20. století se model „fungujícího“ domu jeví jako příznivější. Zároveň však pro všechny vily, i ty nejobyčejnější, platí, že dochované originální povrchy, zařizovací předměty a vybavení mají významnou kulturní hodnotu a stojí za to snažit se o jejich zachování. V případě mimořádně hodnotných staveb nebo mimořádně dobře zachovaných situací i za cenu rezignace na plnohodnotnou funkci.

Obnova fasád a střech

Fasády jsou spolu se střechou tím, „co je vidět“. Podílejí se na veřejném prostoru. Slovo fasáda je odvozeno z francouzského „face“, respektive latinského „facies“, jejichž význam je obličej, tvář. Fasády jsou tváří architektury. U lidí je obličej tou částí těla, které si všímáme jako první, podle které hodnotíme krásu, kterou si pamatujeme a kterou si s daným člověkem nejvíce spojujeme. O fasádách lze říci ve vztahu k architektuře totéž. Jsou důležité nejen pro vlastní stavbu a její vnímání, ale také prostředí, jehož je stavba součástí. Jejich architektonickému ztvárnění se proto vždy věnovala velká pozornost.

Pro obnovu fasád 20. století jsou relevantní všechny výše uvedené přístupy, včetně rekonstrukce zaniklé historické podoby a restaurování. Architekturu 20. století charakterizuje přechod od tradiční umělecké výzdoby fasád k jiným výrazovým prostředkům založeným na výtvarných kvalitách povrchů a abstraktních kompozicích. Pro obnovu fasád tohoto typu se u zvláště významných realizací užívá „restaurování architektury“, tedy kompletní restaurování v úrovni řemesla.

Klíčovými pojmy pro obnovu fasád jsou z pohledu památkové péče originální hmota, architektonické řešení a materialita. V určitém smyslu můžeme k těmto pojmům přiřadit i „poznání“ a „pochopení“. Je-li cílem této metodiky pomoci uchování architektonického dědictví, pak jeho poznání a pochopení je podstatným předpokladem.

Chápat obnovu fasád jako otázku, jakým odstínem mají být natřeny omítky, je omyl. Jednak ne každá omítková fasáda má být natírána, jednak barevnost omítek je pouze částí celkového barevného řešení exteriéru. Barevné řešení by mělo zahrnout, případně zohlednit, pokud není předmětem obnovy celý exteriér, ale jenom jeho část, barevnou kompozici celku. To znamená architektonické (barevné) řešení střechy, včetně jejích detailů jako jsou např. komíny, architektonické (barevné) řešení ploch fasád, výplňových prvků, doplňků, jako jsou zábradlí, osvětlovací prvky. V úvahu je žádoucí brát i souvislosti okolního prostředí.

Úcta k historickému originálu je obecným imperativem památkové péče. Fasády 20. století nejsou v tomto směru výjimkou.

Architektonické řešení a materialita spolu úzce souvisejí. Každý materiál a konkrétní forma jeho použití (keramika – tašky bobrovky, prejzy, francouzská taška) má charakteristický vzhled a způsob stárnutí. Vzhled je dán nejen barvou, ale také plasticitou, strukturou a architektonickými detaily, které jsou s použitím určitého materiálu spojeny. Střecha pokrytá asfaltovým šindelem nemá hřeben z hřebenáčů kladených do bílé malty. Použití jiného materiálu může architektonické řešení poškodit nebo znehodnotit. Například asfaltový šindel není architektonicky adekvátní náhradou prejzové krytiny. Měděný plech není adekvátní náhradou pálené krytiny, ale ani pozinkovaného plechu, který byl natírán, a jeho barva tak tvořila součást celkového architektonického řešení. Měděný plech zčerná a může trvat i desítky let, než získá zelenou patinu. Změna červené či zelené střechy na černou obvykle není architektonicky příznivá.

Nejčastější povrchovou úpravou fasád vilové architektury je omítka. Zpracování omítek je různé. Hladké, stříkané, s tradičním tvaroslovím i jako součást geometrické kompozice. Nehledě na rozdíly ve zpracování lze omítané fasády rozdělit na dvě základní skupiny. První zahrnuje fasády, u kterých je finální povrchová úprava tvořena krycím nátěrem. Obnova takových fasád spočívá ve vyspravení omítky a opětovném nátěru. Druhou základní skupinu tvoří pohledové omítky, to znamená omítky, jejichž povrch „má být vidět“. Povrch omítky je opticky aktivnější než povrch tvořený fasádním nátěrem, protože povrch nátěru je jednolitý, kdežto vzhled pohledové omítky je dán množinou zrníček písku, kamínků a pojiva. Někdy se optický efekt posiluje probarvením, přidáním slídy či jiných přísad. Nejběžnějšími příklady pohledových omítek jsou tzv. tvrdé „kamenné“ omítky. V praxi památkové péče stále ještě přežívá pojetí, že podstatný

je odstín, tedy zda fasáda bude světle okrová nebo tmavě okrová. Bez ohledu na materiálové a technologické provedení. I u fasádních nátěrů má materiálová báze podstatný vliv na jejich vzhled a způsob stárnutí. Nevhodná materiálová volba může vést k lesklým či agresivním řešením. Pro agresivně barevné fasádní nátěry, případně stěrky na izolantu zateplení se vžívá pojem „vizuální znečištění“. Stačí jeden „zářivě oranžový“ dům, aby znehodnotil vnímání náměstí nebo ulice založené na jemné škále přírodních odstínů. Materialita je svým způsobem pro barevné (architektonické) řešení fasád mnohem důležitější než konkrétní odstín. Je proto nezbytné, aby se jí věnovala odpovídající pozornost. Památková péče by v tomto smyslu měla nejen požadovat adekvátní řešení, ale také by měla být schopna vlastníkům přesvědčivě vysvětlit, proč. Ve vztahu k otázce pohledová omítka/natíraná fasáda je podstatné, že pokud fasádu s pohledovou omítkou opatříme krycím fasádním nátěrem, zničíme její architektonický výraz. Čím kvalitnější řešení založené na pohledové omítce bylo, tím větší zločin proti architektuře to je.

Předpokladem kvalifikované památkové obnovy je poznání. Toto poznání je zprostředkováno průzkumy. Obecně platí, že čím složitější situace nebo významnější stavba, tím větší pozornost je vhodné věnovat průzkumu a dokumentaci. Stavebně-historický (a v případě fasád i technologický) průzkum je standardní součástí přípravy obnovy historického domu. Požadavek průzkumu by měl být přiměřený situaci a jeho zpracování podloženo zdůvodněným zadáním, co a proč má zjistit. Význam stavebně-historického průzkumu a dokumentace dochovaného stavu není omezen pouze na jeden z podkladů pro obnovu. Má smysl sám o sobě pro poznání, které zachycuje.

Podstatnou součástí architektonického řešení fasád a střech jsou detaily a výzdoba. Smysl, hodnotu a význam architektonického tvarosloví, umělecké výzdoby a různých uměleckořemeslných doplňků není nutné vysvětlovat. Bohužel i když jejich smysl, hodnotu a význam není třeba objasňovat, dochází v praxi z různých důvodů k jejich zániku. Výtvarnou hodnotu má ale i mnoho konstrukčních detailů tradičního stavitelství. Pro ilustraci lze připomenout například vykrytí detailů šikmých střech, které současné stavebnictví řeší klempířsky, skládanou střešní krytinou. V případě architektonického dědictví na detailech záleží. Jejich zachování, případně obnově, je proto potřeba věnovat odpovídající pozornost.

To, že fasáda nemá plastické tvarosloví, neznamená, že postrádá výtvarnou kvalitu. „Své tvarosloví a výzdobu“ má i funkcionalistická architektura. Obvykle se jedná o výtvarnou kvalitu povrchů danou použitím ušlechtilých materiálů a proporce. Výtvarná kvalita založená na geometrické kompozici, ušlechtilosti materiálů a detailech zasluhuje stejnou pozornost a ochranu jako tvarosloví a výzdoba tradičních staveb.

Zateplení

Vztah památkové péče k potřebě odpovědně hospodařit s energiemi vyjadřuje „Prohlášení k problematice podpory opatření směřujících k energetickým úsporám historických staveb“, které Národní památkový ústav spolu se Státním fondem životního prostředí a Českou komorou architektů vydal 18. května 2009:

„Česká komora architektů, Národní památkový ústav a Státní fond životního prostředí se dohodly na tomto společném prohlášení k problematice podpory opatření směřujících k energetickým úsporám historických staveb:

Architektura je pro společnost důležitá. Platí to pro soudobou tvorbu i pro architektonické dědictví. Památky uchovávají svědectví o našich dějinách, o znalostech a dovednostech stavitelů i stavebníků, o životním způsobu společnosti, jejímiž jsme dědici. Historické stavby jsou součástí zažitého obrazu našich měst a vesnic, naší kulturní krajiny. Jsou postaveny z jiných materiálů než současné stavby. Mají jiné formy. Právě to je na nich cenné. Jejich kulturní hodnota spočívá nejen v bohatosti dochovaných forem, ale také v tom, co se z nich můžeme dovědět o minulosti. Všechny tyto hodnoty Česká republika uznala přistoupením k Úmluvě o ochraně architektonického dědictví Evropy a zároveň se tím zavázala, že i ona bude na svém území památky, architektonické soubory a místa chránit.

Pokud bychom rezignovali na ochranu specifické podoby kulturních památek a staveb v památkových rezervacích a zónách, hrozí nám, že zničíme právě tu kvalitu, která je pro společnost významná.

Architektonické dědictví je ohroženo chátráním a necitlivými přestavbami. Ohrožuje je ale také mechanické uplatňování požadavku přizpůsobovat historickou architekturu technickým standardům soudobé stavební produkce. Toto nebezpečí je aktuální i v případě snižování energetické náročnosti staveb. Zájem společnosti na úsporách energie

je nesporný. Opatření, která k takovým úsporám směřují, jsou potřebná. V této souvislosti ale upozorňujeme, že nepřiměřené prostředky mohou vést v případě architektonického dědictví k jeho poškození.

Shodujeme se v názoru, že snižování energetické náročnosti staveb a zájem na ochraně architektonického dědictví lze alespoň v některých případech skloubit. To však vyžaduje, aby pro specifickou oblast architektonického dědictví byly podmínky „ušity na míru“. Neměly by být podporovány úpravy, které jsou ze své podstaty konfliktní a podpořena by naopak měla být ta opatření, kterými lze dosáhnout energetických úspor bez ohrožení kulturních hodnot. V oblasti architektonického dědictví je potřeba počítat i s malými kroky, individuálními návrhy a hlavně s opravami dochovaných historických konstrukcí a proků, mezi jinými i okenních ráků.

Architektonickým dědictvím jsou míněny nejen kulturní památky a staoby v památkových rezervacích a zónách, ale všechny staoby, které vyhoví kritériu kvality. Památková ochrana je v České republice výběrová. Z architektonicky hodnotných historických budov, dochovaných sídel a krajiny je památkově chráněn pouze zlomek. Připomínáme proto také odpovědnost za citlivý přístup k nechráněným součástem architektonického dědictví.

Za velmi důležitou považujeme informovanost. Není žádoucí, aby vlastníci byli motivováni k přípravě opatření, která by architektonické dědictví poškozovala a která by u památkově chráněných staveb následně nemohla být povolena. Včasnost a úplnost upozornění na to, co není v oblasti péče o architektonické dědictví přijatelné, může předejít zbytečným konfliktům. Včasná informace o tom, jak postupovat v případě památkově chráněných staveb, může napomoci dobrým řešením.“

Problematiku energetických úspor nelze zúžit na úsporu tepla. Zateplení je pouze jednou z oblastí, ve kterých lze dosahovat úspor. V případě prvorepublikových vil ovlivněných funkcionalismem bývá však poměrně často možnost dodatečného zateplení nejen otázkou úspory energií, ale také problémem zajištění přijatelného komfortu užívání, protože tepelně izolačním vlastnostem se v době jejich vzniku věnovala minimální pozornost.

Možnosti dodatečného zateplení bez ohrožení kulturních hodnot jsou v případě architektonického dědictví omezené. Většinou lze zateplit strop, případně plochou střechu nad posledním podlažím, což je relativně efektivní opatření. V některých případech lze repasí okenních výplní zlepšit jejich tepelně-izolační vlastnosti. Význam má udržování stavby v dobrém stavu, protože zavlhlé zdivo tepelně-izolační vlastnosti zhoršuje. V podstatě bez omezení lze aplikovat úsporná opatření založená na regulačních systémech. V některých situacích je reálné zateplení fasády z vnitřní strany. V oblasti systémů vnitřního zateplení se v poslední době značně rozšířila jak materiálová báze, tak funkčnost. Kapilárně aktivní systémy jsou v tomto směru nepochybně velkým pokrokem a lze předpokládat, že v horizontu několika let se systémy vnitřního zateplení stanou plnohodnotnou alternativou zateplení z vnější strany. Ne každý objekt je však přijatelné zateplit zevnitř. Možnosti zlepšení existujícího stavu záleží v konkrétní situaci na řadě okolností, přičemž k nejdůležitějším patří vedle představy vlastníka zejména stavební provedení objektu, jeho architektonické řešení a kvalita tohoto řešení a forma právní památkové ochrany. Obecně však lze konstatovat, že až na výjimky je v případě architektonického dědictví zateplení z vnější strany nepřijatelné.

K možným výjimkám patří funkcionalistické vily s omítanými fasádami, které nepatří ke špičkovým realizacím významných architektů. Takové vily nemají tradiční architektonické tvarosloví, takže zateplení zvenku není spojeno s jeho odstraněním. Jejich výtvarné řešení je založeno na proporcích a kvalitě omítaného povrchu. Přidáním izolantu z vnější strany se proporce změní, jmenovitě se prohloubí špalety oken, ale při relativně malé tloušťce izolantu jde u této skupiny staveb o akceptovatelný posun. Přijatelná tloušťka izolantu je věcí individuálního posouzení, nicméně zkušenost ukazuje, že tloušťka izolantu cca 5–8 cm je ještě přijatelná i v případě fasád s okny, tedy u fasád, kde se úprava projeví ve špaletě. Jedná se o objekty, které na tom jsou z hlediska tepelně izolačních vlastností poměrně špatně. I omezené zateplení může výrazně pomoci zlepšit užitné vlastnosti objektu. Z hlediska památkové péče je důvod spíše akceptovat prohloubení špalety při zachování (repasování) původních okenních výplní, než přistoupit na zachování hloubky špalety posunem okenní výplně za cenu její výměny za novou. Vedle požadavku omezit tloušťku izolantu do té míry, aby vyvolané posuny v proporcích neznehodnotily architektonické řešení, je druhým předpokladem úspěšné realizace zachování kvality povrchu. To vylučuje použití systémů s finální úpravou stěrkou. V tomto případě je potřeba použít zesílené armování nesoucí masivní omítku srovnatelnou s originálem. Omítka musí být lehčená, ale

svoji barevností, strukturou, obecně vzhledem a způsobem stárnutí může být s historickou předlohou srovnatelná. Její tloušťka by měla být minimálně 1–2 cm. Skladbu je možné navrhnout individuálně, případně použít certifikované systémy, které takové řešení umožňují. Nicméně se jedná o řešení, které z architektonických i technických důvodů vždy vyžaduje kvalifikovaný individuální návrh, a to i v případě použití certifikovaného systému. Zateplení hladkých fasád s keramickým obkladem tímto způsobem nelze doporučit, protože je spojeno se zničením originálního obkladu nebo rezné cihly.

Obnova oken

Obnova okenních výplní je předmětem metodiky „*Obnova okenních výplní a výkladců*“, kterou Národní památkový ústav vydal v roce 2010. Obecné zásady uvedené v této metodice platí i pro vilovou architekturu 20. a 30. let.

Posouzení návrhu na výměnu oken u památkově chráněných staveb zahrnuje dva kroky. Prvním je ověření hodnoty existujících oken a rozhodnutí, zda je přijatelné je odstranit. Teprve pokud požadavek na zachování existujících oken není opodstatněný nebo přiměřený, je správné navrhovat výměnu. Novým řešením nemusí být vždy kompletní výměna. Z hlediska památkové péče je zachování existujícího originálu prioritou, a to i za cenu jeho případných úprav v zájmu zlepšení izolačních vlastností. Tam, kde je to technicky možné, lze například do existujícího originálního rámu vložit dvojsklo.

Hlavní zásady obnovy okenních výplní architektonického dědictví lze shrnout do následujících bodů:

- zachovat dochovaná původní okna tam, kde je to odůvodněné a přiměřené;
- v případě, že dochovaná okna jsou památkově hodnotná, ale nevyhovují z jiných důvodů, preferovat méně razantní opatření, než je celková výměna;
- snažit se o zachování vzorků hodnotných příkladů tam, kde zachování celého souboru není reálné;
- pokud mají být měněna novodobá okna, která jsou z hlediska architektury dotčené stavby závadou, preferovat pro nová okna návrat k památkově adekvátní formě;
- snažit se o prohloubení poznání průzkumy a dokumentací. Z hlediska poznání i pro kvalifikovanou obnovu fasád je důležitá mimo jiné i barevnost okenních rámu;
- v principu nejsou vhodná nejen plastová okna, ale všechna okna, která svým provedením nejsou kompatibilní s ochranou kulturně-historických hodnot architektonického dědictví;
- při výměně za nové výplně je vhodné trvat na adekvátní architektonické formě a zpracování;
- důležité nejsou pouze materiál a členění, ale i konstrukce, způsob otvírání, profilace, zasklení, kování, detaily, povrchová úprava a barevnost nově navrhovaných oken;
- preferovat zachování špaletových (dvojitých) oken.

Pokud má být vyrobena kopie, je nevhodnější nové okno vyrobit podle existujícího historického originálu, případně analogie. Přímé srovnání nového okna s předlohou je také nejlepší způsob ověření správnosti provedení. Pokud takový postup není možný, je nezbytné specifikovat žádoucí podobu nového okna jiným způsobem, obvykle projektem.

V místnosti, v níž jsou lidé, je potřeba zajistit stálou výměnu vzduchu. Tato potřeba je definována počtem osob, kubaturou prostoru a časem. V souvislosti s utěsněním stavby novými okny je proto potřeba zajistit dostatečné provětrání vnitřních prostor jiným způsobem. Odborníci doporučují větrání zajistit nuceně, nejlépe s rekuperací tepla. Pokud z architektonických nebo technických důvodů není reálné nucené větrání zajistit, případně pokud si to vlastníci nepřeje, nemá smysl osazovat těsné okenní rámy, protože bez zajištění adekvátní výměny vzduchu má utěsnění negativní dopady na hygienu vnitřního prostředí.

Zachování špaletových (dvojitých) oken má z architektonického hlediska velký význam, protože působí na rozdíl od jednoduchých rámu prostorově. Jednoduché okno s dvojsklem není z hlediska vzhledu fasády plnohodnotnou náhradou dvojitého okna, ani pokud má shodné členění. Vedle architektonických předností dvojitých oken je třeba upozornit i na jejich lepší zvukovou izolaci. Nahrazení dvojitých rámu jednoduchými nemusí být přínosem ani z hlediska tepelné izolačních vlastností. Mezi novou stavební produkcí, která je již standardně zateplována z exteriéru, a úpravami starších

staveb je z tohoto hlediska objektivní rozdíl. Dvojité okenní rámy osazené do klasické cihelné zdi obvykle izolují lépe než jeden rám vybavený dvojsklem, který nebrání ochlazení nezateplenou špaletou. To lze řešit zaizolováním špalety, ale jedná se o úpravu, která zmenšuje světlost okenního otvoru a obecně nebývá z architektonických důvodů přijatelná.

Závěr

Architektura 20. století je zažitou součástí toho, co známe. Podoba, kterou stavby dostaly při svém vzniku, stále bývá dominantní. Svoji podobu si udržely nejen exteriéry, ale i řada interiérů, a to včetně zařízení nábytkem. Kvantita a kvalita dochování spolu s relativně malým časovým odstupem od doby vzniku přirozeně vedou k syntetickému vnímání obnovy a snaze chránit/obnovit celky se vším, co k nim patří. Prioritou je opět ochrana dochovaných autentických situací, interiéry zařízené originálním nábytkem, koupelny, záchody, kotelny a další technické prostory s původními keramickými obklady a zařízeními. Otázka, co je přiměřené, bude opět záležet na posouzení konkrétní situace a cílů obnovy. Obecně ale platí, že zachování interiérů s původním vybavením nebo obráceně zachování cenného původního vybavení v autentickém prostředí má hodnotu samo o sobě. Zachování celku je vyšší hodnotou než zachování jednotlivostí.

Každá metodika ze své podstaty zobecňuje opakující se „standardní“ situace. V praxi se lze ale setkat s různými atypickými situacemi, které právě pro svůj specifický charakter nejsou v metodické rovině postižitelné. V těchto případech nabývá na významu individuální posouzení, které by mělo specifika dotčeného objektu, případně specifika dotčeného území či situace zohlednit. Metodika obnovy meziválečné vilové architektury není doporučením, co dělat, ale návodem, jak o věci přemýšlet.

Literatura

- BÁČOVÁ, Marie a kol. *Obnova okenních výplní a výkladců*. Praha: Národní památkový ústav, 2010.
- BLÁHA, Jiří a kol. *Operativní průzkumy a dokumentace historických staveb*. Praha: Národní památkový ústav, 2005.
- GIRSA, Václav. *Předprojektová příprava a projektová dokumentace v procesu péče o stavební památky*. Praha: Národní památkový ústav, 2004.
- MACEK, Petr. *Standardní nedestrukční stavebně-historický průzkum*. Praha: Jalna, 2001.
- KUČA, Karel, KUČOVÁ Věra. *Principy památkového urbanismu*. Praha: Nakladatelství Jalna, 2000.
- Mezinárodní charta o konzervaci a restaurování památek a sídel, Benátky 1964.
- Mezinárodní charta o historických zahradách, Florencie 1982.
- Mezinárodní charta pro záchranu historických měst, Washington 1987.
- Dokument o autenticitě, Nara 1994.

Příklady

Obnova vily Stiassni v Brně

Miloš Solař

Identifikační údaje:

adresa: Brno – Brno-město – čp. 82 Pisárky, Hroznová 14

kulturní památka: číslo rejstříku ÚSKP: 45000/7-7046

vlastník: Česká republika, správa: Národní památkový ústav

přístupnost: metodické centrum, veřejnosti přístupno

Obr. 1. Vila Stiassni, Brno, Hroznová 82/14. Jižní průčelí po obnově – červenec 2015. (foto M. Solař)

Anotace: Vila Stiassni je situována na mimořádně rozlehlém pozemku (3,2 ha) v rezidenční čtvrti Pisárky. Postavili si ji jako své reprezentativní rodinné sídlo brněnský továrník Alfred Stiassni a jeho žena Hermine. Dokončena byla v roce 1929 podle návrhu Ernsta Wiesnera. Rodina vilu užívala do své emigrace v roce 1938. Po roce 1945, kdy vila hostila Edvarda Beneše, sloužila již téměř výhradně státním účelům. Odtud vžitý název „vládní vila“. Pobyť komunistických prominentů tvoří specifickou kulturní zajímavost – podle kusých zpráv, které se prozatím nepodařilo potvrdit archivními materiály, zde nějaký čas trávil např. kubánský prezident Fidel Castro. V roce 2009 přešel celý areál do správy Národního památkového ústavu. Vila se dochovala v autentické podobě včetně výplňových prvků, architektonických detailů a původního mobiliáře. V letech 2012–2014 proběhla vzorová památková obnova celého areálu pro Metodické centrum moderní architektury hrazená z Integrovaného operačního programu, oblasti intervence 5.1.

Obr. 2. Vila Stiassni, Brno, Hroznová 82/14. Východní průčelí po obnově – červenec 2015. (foto M. Solar)

Situace: Oplocený pozemek vily se zahradou zaujímá k jihu orientovaný svah písáreckého údolí. Vila je situována zhruba uprostřed. K vlastní vile se přimyká dům zahradníka s garážemi. Vila s domem zahradníka vymezují uzavřené obdélné nádvoří. Ve svahu nad vilou je situován velký venkovní bazén. Součástí areálu jsou dále vstupní objekt na spodní hranici pozemku při ulici Hroznová, tenisový kurt a skleníky. Z doby vládní vily pochází ubytovací objekt na horní hranici pozemku. Při celkové obnově pro Metodické centrum vznikla vedle něj při ulici Preslova novostavba, nahrazující účelové provozní objekty z 80. a 90. let 20. století.

Vlastní vila je založena na půdorysu písmena „L“. Tvoří ji dvě jednopatrové kvadratické hmoty. Nároží je akcentováno přízemním rizalitem, do kterého je vložena otevřená lodžie. Střecha rizalitu je pochozí a slouží jako terasa přístupná z 1. patra. Vila stojí ve svahu, který byl pro její stavbu zaříznut do roviny. Rozdíl výšek je řešen opěrnou zdí. Křídlo vily, které je situováno kolmo ke svahu, je tedy na severní (horní) straně přízemní. Toto křídlo je akcentováno převýšenou hmotou schodišťové haly a výstupu na plochu, nepochozí střechu. Fasády jsou hladké, omítané, ukončené mohutně vysazenou římsou a atikou. Okenní a dveřní otvory zvýrazňují plastické kamenné šambrány. Vila má čtyři, respektive pět vstupů. Hlavní reprezentační a samostatný provozní vstup je z nádvoří. Z reprezentačních prostor přízemí lze vyjít do jižní, svažující se části zahrady. Z úrovně prvního patra je přístupná severní část zahrady. Z domu nebo do domu se dá dále projít i otevřenou lodžii.

Vnitřní dispozice je rozdělena na obytnou a provozní část. Společenské prostory jsou situovány do přízemí jižního křídla. V jeho patře jsou soukromé obytné místnosti rodiny Stiassni. Každý člen měl svůj vlastní apartmán. Apartmán pána a paní sestával z ložnice, šatny a koupelny. Dcera Susanne měla o pokoj více (herna) a k jejímu apartmánu patřila terasa. S ložnicí sousedil pokoj guvernanky. Soukromé prostory doplňoval další pokoj, podle Wiesnerova plánu se skříněmi. Společenské a soukromé prostory propojuje hala s mohutným přímým dřevěným schodištěm spojujícím obě podlaží. Pro provozní a obslužné prostory se využil suterén a severní část křídla kolmé ke svahu. Jejich jádrem je schodišťová hala s tříramenným schodištěm. Suterén je přístupný utilitárním samostatným schodištěm z prostoru provozního vstupu v přízemí. Dispozice je s výjimkou provozní části a suterénu dvouraktová. Do dvora je situována hala sloužící zároveň jako komunikační prostor. Pokoje jsou ve společenské i soukromé části orientovány do zahrady.

Obr. 3. Vila Stiassni, Brno, Hroznová 82/14. Hala se schodištěm spojujícím přízemí a patro po obnově – červenec 2015. (foto M. Solář)

Obr. 4. Vila Stiassni, Brno, Hroznová 82/14. Schodiště služební části po obnově – červenec 2015. (foto M. Solář)

Historie: Otec stavebníka Josef Stiassni se v Brně usadil v roce 1867, kdy zde spolu s bratrem založili textilní továrnu. Syn Alfred se podílel na řízení rodinné firmy. Od roku 1910 bydlel se svoji ženou Hermine v Pisárkách v dnes již neexistujícím domě. Ve 20. letech se jim podařilo po částech získat rozsáhlý pozemek v sousedství, na kterém vybudovali reprezentativní rodinné sídlo. Autorem návrhu je Ernst Wiesner. Stavba byla realizována v letech 1927–1929. V literatuře se uvádí jako „funkcionalistická“. Ve skutečnosti ji nelze slohově jednoznačně zařadit, protože funkcionalisticky pojetá hmotová a funkční skladba je kombinována s klasicizujícím tradičním tvaroslovím. Interiéry mají výrazně jiný charakter než exteriér. Zatímco v případě hmotového řešení a exteriéru vily je Wiesnerovo autorství nepochybné, v interiéru je jeho podíl patrný v základním dispozičním řešení a v provozní části objektu. Autorem výtvarného pojetí interiéru a designérem nábytku je vídeňský architekt Franz Wilfert, který zřejmě svým historizujícím pojetím lépe vyhovoval vkusu paní domu. Je nepochybné, že základní kompoziční schéma zahrady navrhl Ernst Wiesner. Na jeho vizi pak navázal zahradní dosud spolehlivě neurčený zahradní architekt. V literatuře je tak zmiňován Otto Eisler či Albert Esch, nasnadě je také připsání autorského podílu ambicióznímu vrchnímu zahradníkovi rodiny Stiassni Antonínu Frömlovi.

Rodina v roce 1938 emigrovala. Za války byla vila zabavena a sloužila jako důstojnické kasino. Od 12. do 16. května 1945 se v ní při svém návratu z exilu ubytoval prezident Edvard Beneš. V roce 1946 byla na vilu uvalena národní správa. V roce 1952 připadla Krajskému národnímu výboru v Brně, který ji až do sametové revoluce využíval k reprezentačním účelům a pro ubytování státních návštěv v Brně. V této době došlo k některým stavebním úpravám, z nichž architektonicky nejpodstatnější bylo zasklení lodžie v roce 1961. Podle projektu SÚRPMO, který zpracoval Ing. arch. Kamil Fuchs, CSc. a Ing. arch. Adéla Jeřábková v letech 1979–1980, proběhla v 80. letech celková obnova. I když projektanti navrhovali zachování, byly původní koupelny vybourány a nově upraveny. K jejich obkladu se použil zelený a růžový kubánský mramor. Uzavření lodžie a přestavba koupelen zasáhly do původního architektonického konceptu. Nicméně jim nelze upřít určitou výtvarnou kvalitu, funkčnost a kulturní zajímavost. Byl to sporný, nikoliv utilitární zásah. Přes provedené zásahy se nicméně vila dochovala v mimořádně autentické podobě včetně původního vybavení.

V roce 1990 vložil KNV vilu jako svůj majetkový podíl do Regionálního fondu pro ochranu zdraví a zdravých životních podmínek. Převod však vykazoval podstatné právní vady a stal se následně předmětem sporu. Správcem areálu byl ustanoven Okresní úřad Brno-venkov. Po zrušení okresních úřadů připadl Úřadu pro zastupování státu ve věcech majetkových. V roce 2007 rozhodla vláda ČR o převodu areálu Národnímu památkovému ústavu.

Obř. 5. Vila Stiassni, Brno, Hroznová 82/14. Dům zahradníka uzavírající nádvoří vily po obnově – červenec 2015. (foto M. Solar)

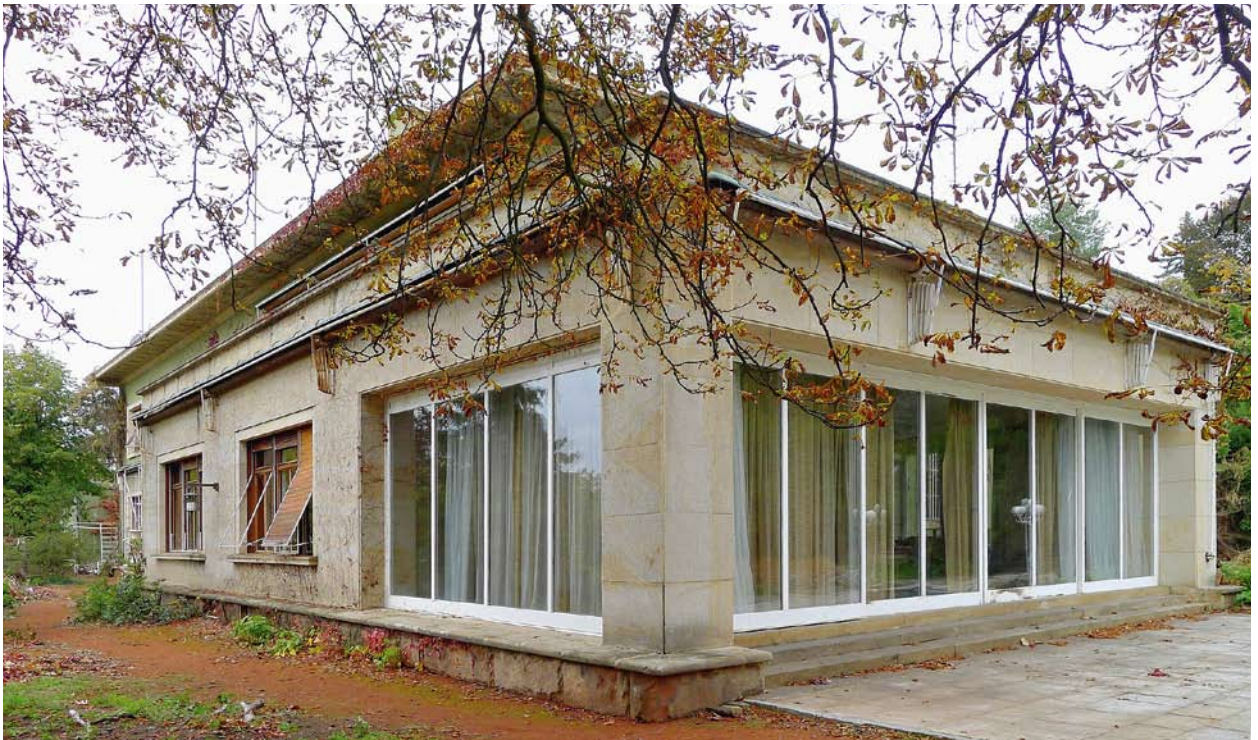
Obr. 6. Víla Stiassni, Brno, Hroznová 82/14. Nádvoří po obnově – červenec 2015. Dvookřídlé dveře v přízemí jsou reprezentační vstup, jednokřídlé vstup služební. (foto M. Solarš)

Obr. 7. Víla Stiassni, Brno, Hroznová 82/14. Salon po obnově – červenec 2015. (foto M. Solarš)

Obnova v letech 2012–2014: Národní památkový ústav se rozhodl zřídit v areálu Metodické centrum moderní architektury a získal na tento projekt dotaci z Integrovaného operačního programu. Obnova zahrady proběhla jako navazující samostatná akce a byla hrazena z jiných dotačních titulů. V rámci celého areálu byla obnovena i vlastní vila. Její využití je koncipováno jako variabilní. Restauraované interiéry jsou prezentovány veřejnosti v návštěvnickém režimu a zároveň slouží potřebám Metodického centra. Hygienické zázemí je plně funkční, takže do budoucna není vyloučena možnost využít historické ložnice k ubytování. Celkově lze obnovu vily Stiassni charakterizovat dvěma požadavky. Respektováním historické podoby a možností užívat obnovené prostory více způsoby. Výjimkou je suterén, ve kterém je umístěna knihovna.

Předprojektová a projektová příprava na celkovou obnovu areálu vily Stiassni pro metodické centrum zahrnovala studii, dokumentaci k územnímu řízení, dokumentaci ke stavebnímu povolení, zadávací dokumentaci a realizační dokumentaci. Všechny stupně předprojektové a projektové přípravy zpracovala společnost Project Building, s. r. o. Hlavním architektem obnovy areálu vily Stiassni je Ing. arch. Petr Stojan. Sadové úpravy navrhoval Doc. Ing. Pavel Šimek, Ph.D. Novostavba objektu pro přednáškovou činnost je dílem Doc. Ing. arch. Milana Raka, Ph.D. a Ing. arch. Aleny Režné z architektonické kanceláře Archteam. V rámci předprojektové přípravy zpracovali PhDr. Miroslav Ambroz a Mgr. Petr Czajkowski stavebně-historický průzkum. Konkrétní způsob provedení byl podložen řadou restaurátorských průzkumů. S ohledem na financování byla nejprve realizována obnova stavebních objektů a novostavba objektu pro přednáškovou činnost. Sadové úpravy zahrady navázaly následně. Generálním dodavatelem byla společnost Unistav, a. s. Specializované řemeslné práce zajišťovala společnost Archatt, s. r. o. Obnovená vila se slavnostně otevřela v sobotu 13. prosince 2014. Dotace z Integrovaného operačního programu činila 179 203 478 Kč. V této souvislosti je vhodné upozornit, že dotace se vztahovala na obnovu celého areálu včetně novostavby objektu pro přednáškovou činnost, terénních úprav, inženýrských sítí a obnovy dalších objektů v zahradě, zahrnovala rovněž náklady na předprojektovou a projektovou přípravu, dozor na stavbě a administraci projektu.

Obr. 8. Vila Stiassni, Brno, Hroznová 82/14. Lodžie před obnovou – říjen 2012. (foto M. Solarš)

Obr. 9. Vila Stiassni, Brno, Hroznová 82/14. Lodžie po obnově – červenec 2015. (foto M. Solář)

Obr. 10. Vila Stiassni, Brno, Hroznová 82/14. Lodžie po obnově – červenec 2015. (foto M. Solář)

Poznámky k obnově: Přípravě obnovy vily Stiassni se věnovala nadstandardní pozornost. Přesto došlo v průběhu realizace k posunu názoru na to, co má být výsledkem. S vědomím jistého zjednodušení lze říci, že projekt navrhoval při respektování všeho cenného adaptovat objekt pro využití na studijní a badatelské centrum, jehož jádrem bude knihovna a studovna. Prezentace historických interiérů byla svým způsobem chápána jako doplňková. V průběhu realizace se tento vstupní názor postupně přehodnotil ve prospěch větší míry obnovy historických interiérů, které lze kromě prezentace používat i k dalším účelům.

Příkladem mohou být koupelny z kubánského mramoru. Z hlediska památkové péče bylo potřeba odpovědět na dvě otázky. Zachovat nebo nahradit? A když nahradit, tak čím? Projekt věc vyřešil pragmaticky. Ty koupelny, které bylo možné opravit bez poškození mramorového obkladu, zůstaly. Tam, kde to nešlo, se navrhla nová úprava v současném standardu. Při realizaci se ale současný standard přehodnotil ve prospěch návratu k historické podobě.

Obr. 11. Vila Stiassni, Brno, Hroznová 82/14. Koupelna pána před obnovou – říjen 2012. (foto M. Solář)

Obr. 12. Vila Stiassni, Brno, Hroznová 82/14. Koupelna pána po obnově – červenec 2015. (foto M. Solář)

Obr. 13. Vila Stiassni, Brno, Hroznová 82/14. Koupelna hostinských pokojů v přízemí po obnově. Zde byla úprava s kubánským mramorem zachována – červenec 2015. (foto M. Solarř)

Obr. 14. Vila Stiassni, Brno, Hroznová 82/14. Koupelna slečny po obnově – červenec 2015. (foto M. Solarř)

Důsledkem návrhu využití společenských místností jako studoven byla mimo jiné osvětlovací tělesa zajišťující rovnoměrné osvětlení v předepsané intenzitě a vybavení novým nábytkem odpovídajícím navrhované funkci. Posun v názoru, co má být výsledkem, se i v tomto případě projevil větším důrazem na respektování historické podoby a využitím původního mobiliáře.

Dalším příkladem je ložnice. Názor, že rehabilitace původního řešení je potřebná, protože otevřená ložnice je výraznou a charakteristickou součástí architektonické kvality díla, převážil až v průběhu realizace.

Připomenout lze i další posuny v tomto duchu: Vložení přepážky mezi šatnu a vstup, protože to tak původně bylo. Odstranění dekorativních krytů ve prospěch pohledového uplatnění topných registrů ve schodišťové hale. Odstranění druhotné příčky v přízemí služebního schodiště ve prospěch rehabilitace jeho prostorového řešení.

Výše uvedené posuny mají objektivní důvody, které lze v určitém smyslu zobecnit. Příprava a následně i vlastní obnova památek je proces, při kterém je potřeba nejen reagovat na nově zjištěné skutečnosti, ale při kterém také dochází k revizím a přehodnocování názoru. Rozkrytím konstrukcí se odhalují nálezoové situace, které před zahájením stavby nebylo možné nebo přiměřené zjišťovat. Teprve při provádění se také v důsledku nutnosti rozhodnout, „co s tím“, postřehnou drobnosti, které i při odpovědném projektování často uniknou. Například že ve špaletě oken je odlišný keramický obklad a že se nejspíše jedná o originální obkladačky, které se na rozdíl od interiéru koupelny při předchozí obnově nevyměnily. Vedle zjištění nových skutečností jsou příčinou opětovného zvažování i důvody ryze kulturní. Architektura je umění. Umění vzniká tvorbou. A k tvorbě patří i to, že se zkouší, hledá a občas i vrací. Spisovatelé se vrací k již napsanému textu. Malíři mění v průběhu práce kompozici obrazu. Režiséři zkoušejí a opakují jednotlivé scény, dokud nejsou s výsledkem spokojeni. Architekti průběžně upřesňují řešení svých novostaveb. Předpokládat, že obnovu památky lze vyprojektovat tak, aby se potom návrh už jen mechanicky realizoval, je podobné, jako chtít zrušit zkoušky divadelních představení s odůvodněním, že vše je předepsáno scénářem a stačí, když se herci naučí text.

Mezi divadelním představením a stavbou, která má daný rozpočet, podmínky financování a termín dokončení, je z výše naznačeného hlediska rozdíl. Při provádění staveb jsou změny oproti schválenému řešení většinou komplikací. Předjet jim lze odpovědnou a kvalifikovanou přípravou. Ale žádnou přípravou nelze úplně vyloučit – a v případě obnovy historických staveb to platí násobně – zjištění nových skutečností, ani nahradit proces postupného zrání názoru. Když člověk prochází z místnosti do místnosti, má jiný zážitek, než když se dívá na plány. Sledování průběhu obnovy přirozeně vyvolává reakce v podobě vývoje názoru a uvědomění si vhodnějších alternativ. Tento jev je obecný a projevuje se u investora, projektanta i památkové péče.

Zkušenost jednoznačně ukazuje, že změnám při obnově historických staveb je možné předcházet, ale nelze jim zcela předejít. Změny mají různé příčiny. Upřesňování názoru je jednou z nich. Jedná se o přirozenou součást procesu obnovy památek a v rozumné míře je potřebné a žádoucí, protože podporuje kvalitu výsledku.

Fasády vily před obnovou porůstal přísavník pětiprstý. Nevíme jistě, zda popínavá vegetace byla součástí autorského záměru. Archivní fotografie ji nicméně dokládají již ve 30. letech. Před obnovou se vážně zvažovala možnost rezignovat na opravu fasád, aby mohla být vegetace ponechána, protože porostlá průčelí byla krásná. Nakonec převážil názor, že v rámci celkové obnovy je potřeba opravit i fasády. To znamenalo odstranění vegetace. Při odstraňování se ukázalo, že přísavník je velmi houževnatá rostlina a že jej z fasád v podstatě nelze odstranit bez poškození omítek. Tedy, že se nejedná o reversibilní úpravu. Po obnově fasád se proto porost neobnovil s tím, že věc bude rozhodnuta až po uplynutí záruční doby. V případě porostu by eventuální vady obnovené fasády nebylo možno reklamovat. Popínavá vegetace je pro řadu meziválečných vil charakteristická. U některých máme doloženo, že byla od počátku součástí zamýšleného architektonického řešení. Ale i když je porost druhotný, spoluvytváří zažitý a architektonicky příznivý vzhled stavby. Potíž je v tom, že vegetace je živá, a má-li se fasáda opravit, znamená to obvykle její zničení. Pomineme-li estetické (a historické!) hledisko, pak ve prospěch popínavé vegetace na fasádě existuje právě tolik důvodů jako proti. Důvody „proti“ lze shrnout do konstatování, že popínavá vegetace fasádu poškozuje. Důvody „pro“ zdůrazňují, že vegetace fasádu chrání. Obojí je pravda. Záleží na druhu rostliny a způsobu uchycení. Uchycení narušuje fasádu mechanicky, rostlina ji chrání před tepelnými šoky. V případech, že je popínavá vegetace součástí zažitého vzhledu a nepůsobí potíže, lze doporučit její zachování. Pokud jsou s vegetací problémy, je rozhodnutí o zachování nebo odstranění věcí individuálního uvážení.

Zpustlé zahrady bývají nejpůsobivější. Když se vykácejí přestárlé stromy a vše se upraví, ztratí zahrada obvykle na čas své kouzlo. Časem jej ovšem zase získá. Pokud se zpustlá zahrada ponechá svému osudu, zanikne. Pokud se fasáda porostlá vegetací neopraví, postupně převáží problémy nad kouzlem. Rozhodnutí, zda rezignovat na opravu a do porostlé fasády raději nezasahovat, protože je krásná, nebo zasáhnout a opravit, záleží i na prognóze, kolik času zbývá do proměny kouzla v problém.

Dřevěné i kovové výplňové prvky se repasovaly restaurátorským způsobem. Náročnější řemeslné práce prováděl specializovaný subdodavatel. U všech dřevěných prvků se obnovila původní povrchová úprava. U prvků opatřených krycí povrchovou úpravou to byly alkydové nátěry v krémovém odstínu a odstínu slonové kosti. U prvků příznávajících materiál byl použit transparentní nitrocelulózový lak.

Obr. 15. Vila Stiassni, Brno, Hroznová 82/14. Východní fasáda před obnovou – říjen 2011 (foto M. Solář)

Obr. 16. Vila Stiassni, Brno, Hroznová 82/14. Východní fasáda po obnově – červenec 2015 (foto M. Solář)

Obr. 17. Vila Stiassni, Brno, Hroznová 82/14. Podlaha přízemí služebního schodiště během obnovy – vzorek „piškotků“ vyřezaných vodním paprskem ze standardního formátu. Smyslem vzorku bylo ověřit shodu barevnosti – únor 2014 (foto M. Solarř)

Obr. 18. Vila Stiassni, Brno, Hroznová 82/14. Podlaha přízemí služebního schodiště po obnově. Středem obrázku probíhá styk originální a doplňované dlažby – červenec 2015 (foto M. Solarř)

Obr. 19. Vila Stiassni, Brno, Hroznová 82/14. Lodžie po obnově, červenec 2015. (foto M. Solarř)

Tyto práce byly zahrnuty do projektu a pokryty dotací. Výše naznačený posun názoru ve prospěch rehabilitace historické podoby však vyvolal potřebu rekonstrukce některých nedochovaných povrchů, s čímž projekt nepočítal. Pro důslednou výrobu kopií nebyl finanční ani časový prostor. Bylo potřeba najít dosažitelné a přitom důstojné řešení. Výborně se to povedlo v případě keramických obkladů. Kopie původního keramického obkladu se prováděla pouze u venkovního bazénu. Do koupelen dodala firma Rako repliky blížící se svým zpracováním předloze. Tvarovky přechodu svislé stěny a podlahy se odlévaly do silikonových forem zhotovených podle dochované předlohy z cementové směsi. Sjednocení s keramickým obkladem stěn se dosáhlo povrchovou úpravou. Podlahy služebního schodiště tvoří tzv. piškotková dlažba. Po odstranění druhotné příčky v přízemí ji bylo nutné doplnit, protože se v příčkou oddělené části nedochovala. Použila se standardní současná dlažba čtvercového formátu odpovídající barevnosti, ze které se piškotky vyřezaly vodním paprskem.

Literatura

AMBROZ, Miroslav, CZAJKOWSKI, Petr. *Víla Stiassni – stavebněhistorický průzkum*. Brno, listopad 2010.
SEDLÁK, Jan (ed.). *Slavné brněnské vily*. Praha: Foibos, 2006. s. 71–73.

Obnova Schneiderovy vily v Jablonci nad Nisou

Petr Freiwillig

Identifikační údaje:

adresa: Jablonec nad Nisou, Zlatá čp. 2912/9

kulturní památka: číslo rejstříku ÚSKP: 103877

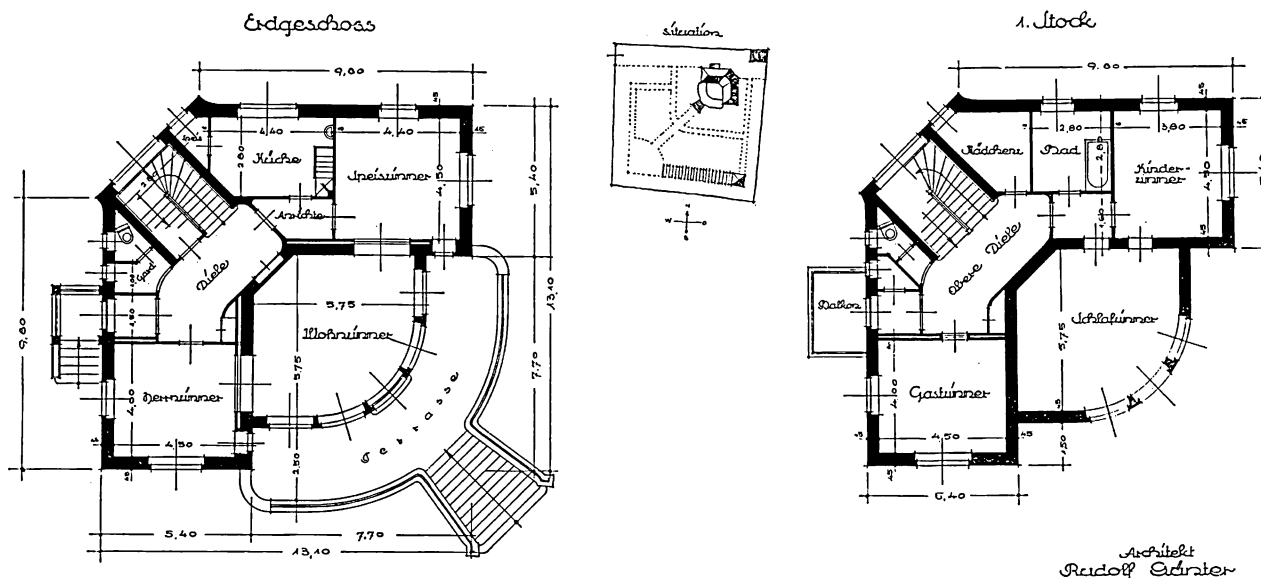
vlastník: soukromá osoba

přístupnost: veřejnosti nepřístupno

Obr. 20. Schneiderova vila, Jablonec nad Nisou, Zlatá 2912/9. (foto P. Freiwillig)

Anotace: Dům, který měl během tří let třikrát štěstí. Poprvé, že byl „objeven“, podruhé, že jeho tehdejší vlastník nekladl překážky jeho prohlášení kulturní památkou, a do třetice a zdaleka nejmíc na svého nového majitele. Ten jej zakoupil s úmyslem vrátit mu jeho zašlý lesk, tedy jinak řečeno, provést jeho památkovou rehabilitaci. Po konzultacích s pracovníky NPÚ a shánění se po dobové dokumentaci, materiálech a fotografiích vykryštoval záměr celkové obnovy. Tedy návrat k původní podobě – i když samozřejmě ne stoprocentní, vila neslouží jako muzeum – při úctě k dochované historické matérii. Nedílnou součástí představovala náročná obnova zahrady, metodicky zajímavá obnova fasády vilu teprve čeká. Rádi bychom zdůraznili, že veškeré práce jsou financovány z vlastních zdrojů majitele, bez využívání dotačních titulů.

Obr. 21. Schneiderova vila, Jablonec nad Nisou, Zlatá 2912/9. Půdorysy 1. NP a 2. NP a celková situace. (repro z: WOLF, Josef. Ingenieur architekt Rudolf Günter Gablonz a. N. München 1932)

Popis: Objekt se nachází ve smíšené zástavbě tvořené rodinnými a nájemními domy a drobnými výrobními provozy. Díky svému usazení v rozlehlé zahradě na nároží ulic V Luzích a Zlatá je vůči svému okolí poměrně dominantní. Dům má jedno podzemní a dvě nadzemní podlaží. Postaven je na nepravidelném půdorysu s dvoukřídlou dispozicí. Dvě symetrická křídla na východní a severní straně svírají patrový rizalit tvarovaný do segmentového oblouku. Před něj předstupuje mohutná terasa stejného tvaru, přístupná z úrovně terénu jednoramenným zužujícím se schodištěm. Schodiště je gradováno v ose umístěnými vstupními dveřmi do obývacího pokoje, oknem do ložnice v patře a vůči rizalitu inverzně prolomeným komínovým tělesem, v jehož středu je umístěna apsida se vstupem na horní terasu. Střeška křídel je valbová, krytá vláknocementovými šablonami, střeška rizalitu rovná, krytá pásovou lepenkou. Slouží jako horní terasa, lemovaná zábradlím z kovaných proplétaných prutů. Zeď dolní terasy a vysoký sokl jsou vyzděny z žulového kvádřového zdiva. Hlavní vstup do domu je umístěn v severním průčelí ve zvýšeném přízemí, přístupný po žulovém schodišti, vedoucím na vstupní verandu. Její střeška, vynášená čtyřmi čtyřbokými pilíři a masivním kladím, slouží jako balkon, přístupný dveřmi v patře. Fasáda je členěna soklovou římsou, výraznou patrovou římsou obíhající po celém obvodu budovy a římsou korunní. Mezi ní a střechou je nízká půdní nadezdívka z režného cihelného zdiva. Plasticita rizalitu je zajištěna římsami a vodorovnými pásy, otvory jsou rámovány šambránami, ve zvýšeném přízemí rizalitu s klenáky. Omítka objektu je šlechtěná cementová, hladká, probarvená ve hmotě ve dvou odstínech.

Interiér je dispozičně utvářen pro bydlení rodiny s dětmi, služkou a pokojem pro hosty. V části spojující obě křídla propojuje jednotlivá podlaží dvojrámenné protisměrné schodiště. Ramena a táflované zábradlí jsou formovány v odvážných eliptických křivkách, svým výrazem se hlásí ke stylu art deco. V obloukovém rizalitu je situován obývací pokoj (v patře ložnice), přístupný z pánského pokoje a jídelny posuvnými dvoukřídlými dveřmi s tabulkami z fasetového skla.

V místnostech jsou autentické kryty radiátorů s art deco ornamentem, vnitřní parapety a dřevěné obložení okenních mechanismů. Vnitřní dřevěné posuvné i otvíravé dveře a okenní výplně s žaluziemi včetně kování z bílé mosazi jsou zčásti původní. Zahrada je obehnána plotem s betonovou podezdívkou, z jižní a západní strany původním z kovaných prutů. Bránu tvoří tři betonové čtyřboké pilíře, mezi kterými jsou dvoukřídlá vrata a vstupní branka z proplétaných kovaných prutů (stejný motiv jako na zábradlí horní terasy). Kliky, kování a oplocení byly navrženy v souladu s tvaroslovím prvků použitých na objektu.

Obr. 22–24. Schneiderova vila, Jablonce nad Nisou, Zlatá 2912/9. Objekt po dokončení v roce 1930, před celkovou obnovou v roce 2009 a po ukončení její první etapy v roce 2014. (obr. 22 repro z: WOLF, Josef. Ingenieur architekt Rudolf Günter Gablonz a. N. München 1932; obr. 23 a 24 foto P. Freiwillig)

Historie: Projekt rodinného domu pro Fritze a Olgu Schneiderovy vypracoval tehdy 27letý architekt Rudolf Günter (* 1902 Jablonecké Paseky, † 1984 Stuttgart), autor několika dalších staveb nejen v Jablonci nad Nisou, charakterizovaných – stejně jako Schneiderova vila – dynamickým expresionismem. 29. května 1929 bylo vydáno stavební povolení a 28. března 1930 místní firma Ing. Ulbrich & Sohn práce na stavbě dokončila. Vnitřní vybavení zajistila firma Brüder Stinka z Liberce, nedochovaná mramorem obložená kamna v obývacím pokoji dodala firma F. J. Schwarz z Raspenavy. V roce 1946 zde byly zřízeny jesle, od 80. let 20. století zhruba do roku 2010 vilu užívala rodina s dětmi v pěstounské péči. Roku 2012 vilu zakoupil stávající majitel.

Obr. 25. Schneiderova vila, Jablonce nad Nisou, Zlatá 2912/9. Stav brány s brankou a příjezdové cesty před a po obnově. Oplocení je opatřeno kovovými špicemi, chybějící byly znovu skuty dle originálů. (foto P. Freiwillig)

Obnova: Hlavní etapa proběhla mezi léty 2012–2013 (zahradu, interiéry, rozvody, střecha, výplně otvorů), zbývá dokončit obnovu fasády a oplocení.

Výchozí stav: V době existence jeslí proběhly adaptace vnitřních prostor, přizpůsobující dispozici jejich provozu. Z vnějšku se úpravy omezily na obezdění vstupní verandy a její opatření okny ze sklobetonových tvárnic, výměnu střešní krytiny, zřízení druhé vjezdové brány v oplocení zahrady a stavbu ohradní zídky před terasou. Vlastníkem objektu byl v době podání návrhu na prohlášení kulturní památkou Liberecký kraj, správcem Centrum intervenčních a psychosociálních služeb Libereckého kraje. Zahradu vlastnil Pozemkový fond České republiky. Krátce po prohlášení

objektu kulturní památkou a souběžným odstěhováním do té doby v něm bydlící pěstounské rodiny (bez příčinné souvislosti) nabídl Liberecký kraj objekt k prodeji. Vila byla téměř dva roky prázdná, což se negativně podepsalo na jejím stavu (mj. nájezdy hledačů kovů). Roku 2012 ji zakoupil nynější vlastník, který ihned započal s přípravami na celkovou památkovou obnovu.

Projektová příprava: Celkový projekt obnovy „Vila – Jablonec nad Nisou, stavební úpravy a opravy Zlatá čp. 9, Jablonec nad Nisou“, zprac. Ing. Jana Hůlková, 9/2012. Dále „Rekonstrukce jezírka na p. p. č. 2784 a 1339/3, Zlatá ul. k. ú. Jablonec nad Nisou“ zprac. rovněž J. Hůlkovou v květnu 2013 a s tím související „Rekonstrukce oplocení Zlatá 9, Jablonec nad Nisou“ zprac. v březnu 2013. Architektonický projekt zahrady je dílem Ing. Josefa Součka, 10/2012.

Podklady: Především původní stavební plánová dokumentace, uložená v archivu stavebního úřadu v Jablonci nad Nisou, dále portfolio architekta Güntera z roku 1932, ve kterém se nacházely mj. fotografie interiérů.

Realizace: Na dynamickém průběhu obnovy objektu se podíleli vybraní kvalitní řemeslníci, kteří vhodnou a citlivou koordinací postupu prací nahradili úspěšně hlavního či generálního dodavatele. Zvolený postup obnovy tak nechal vyniknout umění jednotlivých řemeslníků a vtisknout do realizovaného díla tolik potřebnou nadčasovou hodnotu.

Zadání: Cílem obnovy bylo jednak odstranění nevyhovujícího stavebně-technického stavu objektu (rozvody, hydroizolace, střešní krytina atd.), jednak co možná nejbližší přiblížení k jeho původní podobě. To obnášelo odstranění druhotných stavebních úprav („očistění“) v exteriéru (zazděná veranda, barevnost výplní, kování a oplocení, obnova zahrady) a zejména v interiéru (obnova nebo naopak zazdění dveřních otvorů dle původního řešení, povrchy, podlahy, sociální zařízení). Důraz byl kladen na maximální zachování opravených autentických prvků.

Poznámky k obnově: V objektu se nenacházely prvky uměleckého řemesla, jejichž obnovu by musela provádět osoba s restaurátorskou licencí MK ČR, tedy restaurovat je ve smyslu zákona č. 20/1987 Sb. Snahou všech zúčastněných však bylo přiblížit se řemeslnými opravami co možná nejbližše restaurátorským postupům. Samozřejmě tam, kde to bylo účelné a možné. Nebyly sice zpracovávány restaurátorské záměry a zprávy, respektive jejich obdoby, avšak celý průběh stavby byl podrobně fotograficky dokumentován. Zvláštní pozornost byla věnována analýze povrchových úprav – jak v případě exteriéru, tak interiérů stavby.

Barevnost výmalby místností a nátěrů dřevěných obložení a výplní otvorů byla stanovena na základě zjednodušeného stratigrafického průzkumu, který jasně prokázal původní barevné řešení. Dlužno podotknout, že původní výmalby nebyly nijak komplikované, a omezily se na barevnou škálu dvou odstínů, někde oddělených linkou. V případě okenních a části dveřních výplní pak byla existence původních krycích nátěrů v odstínu slonové kosti, překrytých mladším hnědým nátěrem, rovněž zcela zjevná.

Pokud se týká vnějších povrchových úprav, pozornost se soustředila jednak na strukturu, materiálové složení a barevnost omítek, dále pak na původní nátěr kovových konstrukcí (oplocení, kování, zábradlí teras a schodišť). Odebrané vzorky omítkového souvrství ukázaly na šlechtěnou cementovou omítku probarvenou ve dvou odstínech. Při plánovaném doplnění odstraněných nesoudržných částí omítek je počítáno s mícháním směsi přímo na stavbě a nezbytným experimentováním, dokud nebude složení, barevnost a povrchová úprava co možná nejbližší originálu. Toto bylo předběžně ověřováno na několika vzorcích, avšak výsledek bude zjevný až při provádění celkové obnovy, která fasádu teprve čeká. Při zvažování metody této obnovy se v zásadě nabízely tři cesty. První znamenala preferovat autenticitu a maximální zachování původního, včetně originální technologie – tj. otlouci pouze nesoudržné části omítek a tyto doplnit opět probarvenou „břizolitovou“ směsí, bez sjednocování nátěrem. Druhá preferovala hledisko estetické, a proto uvažovala se sjednocením celé fasády nějakou formou fasádního nátěru, nejspíše ve dvou odstínech blízkých původní probarvené omítky. Rozpornost této cesty je zjevná – natírali bychom probarvené omítky, které nikdy natřené nebyly. Třetí cesta by předpokládala otlučení omítek ze 100 % a aplikaci nových obdobného složení a barevnosti. Sice

by zde odpadl „falešný“ fasádní nátěr, avšak nesmyslnost takového řešení nejen z hlediska památkového, ale také praktického („břízolit“ opravdu „drží“) je nasnadě. Proto nepřekvapí, že byla zvolena cesta první, esteticky sice ne tak líbivá, ale z památkového hlediska nejvhodnější. Svou roli sehrálo, že poškozené omítky byly odstraněny pouze v rozsahu cca 8 % z celkové plochy, a to v několika ohraničených blocích zejména při severovýchodním a jihovýchodním nároží. Není se proto třeba obávat „maskovacího“ efektu.

Podrobná prohlídka vnějších kovových prvků ukázala na dvě vrstvy nátěrů – starší černý a mladší červený. Bylo zvoleno původní řešení a část prvků, která již prošla obnovou, získala matný nátěr v odstínu kovářské černi.

Vědomým kompromisem se stal výběr nové střešní krytiny. Původně se na střeše nacházela břidlice, v poslední třetině 20. století nahrazená eternitovými šablonami červeného odstínu. Nakonec dostal přednost metodicky korektní „eternit“, resp. vláknocementové šablony opět v červeném odstínu, tedy „krytina za krytinu“. Při zpětném pohledu je nutné přiznat, že břidlice by střeše dodala chybějící plasticitu a s kovovými částmi oplocení a zábradlí v odstínu kovářské černi by se také doplňovala lépe.

Následováníhodnou součástí celkové obnovy představuje v případě Schneiderovy vily oprava výplní otvorů. Velmi tomu napomohlo vnímání investora, který si byl vědom významu výplní pro celkový dojem a kulturně-historickou hodnotu stavby. Cestu ke zdařilému výsledku usnadnila absence dnes obligátních požadavků na zvýšení tepelně-izolačních schopností. Tedy žádná izolační dvoj či trojskla, silikonová těsnění atd. Okenní výplně převážně s původním zasklením nebylo nutné měnit, vystačilo se s dílčími truhlářskými opravami v rozsahu dle poškození té které výplně (nejčastěji okapničky a další exponované části křidel). Značná část oken byla pouze očištěna od starších vrstev nátěrů

Obr. 26. Schneiderova vila, Jablonec nad Nisou, Zlatá 2912/9. Závěří před a po částečné obnově. Barevnost výplní byla obnovena dle stratigrafické situace (slonová kost), schodiště přeskládáno. Na snímku chybějící zábradlí bude po opravě nauráceno. (foto P. Freiwilfig)

Obr. 27. Schneiderova vila, Jablonec nad Nisou, Zlatá 2912/9. Sokl z žulových kvádrů byl otryskán a přespárován, na fasádě jsou patrné odstraněné části omítek, které budou doplněny „břízolitem“ co nejbližším původní struktuře a barevnosti. Celek nebude opatřován sjednocující stěrkou ani fasádním nátěrem, doplňované části tak budou rozpoznatelné. (foto P. Freiwillog)

a opatřena několikrát opakovaným krycím nátěrem v odstínu slonové kosti a překytována. Stejně tak nové zasklení běžným tabulovým sklem se týkalo pouze několika málo křídel. Zdaleka nejnákladnější položku v opravě výplní tak představovala výroba nových kliček a kování. Ty byly na zakázku odlity z bílé mosazi jako přesné kopie dle několika málo pozůstalých originálů (paradoxem je, původní kliky a kličky se na objektu v úplnosti dochovaly až zhruba do let 2010–2012, kdy vila nebyla obývána a stala se cílem krádeží ze strany sběračů kovů). Stejně tak bylo nutné odlít dveřní kliky pro nově zhotovené dveře, vyrobené jako kopie dle původních, nacházejících se na půdě. Takto vyrobené dveře nahradily standardizované prosklené dveřní výplně z normalizační produkce.

Zvláštní pozornost byla věnována podlahám a hlavnímu schodišti, které náleží k nejhodnotnějším prvkům interiéru. Ze schodišťových stupňů byly odstraněny nalepené koberce, celé schodiště ručně zbrušeno jemným smirkovým papírem a natřeno transparentním lněným olejem. Protože nálezová situace potvrdila, že schodiště bylo od počátku provedeno jako dvoubarevné, tj. s černým nátěrem horizontálních linií zábradlí, byl tento nátěr obnoven. Vláskové podlahy byly zbaveny koberců, přebroušeny a natřeny. Dožilá a vydutá xylolitová podlaha, která se nacházela pouze ve dvou místnostech v patře (v dětském pokoji a pokoji pro služebnou), nebyla z technických důvodů obnovena. Nahradila ji nová vlásková podlaha, zhotovená dle vzoru ostatních vláskových podlah (rozměry vlýsek, kladení, povrchová úprava).

Obr. 28. Schneiderova vila, Jablonec nad Nisou, Zlatá 2912/9. Stav dřevěných žaluzií na dvou rozdílných oknech před a po obnově. (foto P. Freiwilfig)

Obr. 29. Schneiderova vila, Jablonec nad Nisou, Zlatá 2912/9. Stav zahrady před a po obnově. Hodnotní jedinci byli ponecháni (např. jablň ve středu záběru), jezírko v levé části snímku bylo obnoveno na základě nálezů zaniklé vodní plochy při úžkopových pracích, potvorené leteckými snímky z roku 1953. (foto P. Freiwilfig)

Koupelny a záchody, které prošly celkovou rekonstrukcí v době, kdy objekt sloužil jako předškolní zařízení, byly vzhledem k absenci historické matérie (s výjimkou původních topných těles) či dokumentace rekonstruovány v současném pojetí s jednoduchým, nadčasovým, ale moderním sanitárním vybavením.

Obř. 30. Schneiderova vřla, Jablonec nad Nisou, Zlatá 2912/9. Obřvaci pokoj v 1. NP před (dole) a po obnově (nahore). Barevnost a řeřeni vřmalby dle nálezově situace nejstarři orstvy. (foto P. Freiwillig)

Obr. 31. Schneiderova vila, Jablonec nad Nisou, Zlatá 2912/9. Dynamicky modelované schodiště náleží k nejhodnotnějším prvkům v objektu. Byly z něj stejně jako z olýskových podlah odstraněny koberce, ručně očištěno jemným smirkovým papírem a natřeno lněným olejem. Na snímcích je patrný návrat k původním dveřním výplněm a dispozičnímu řešení. (foto P. Freiwilg)

Obr. 32. Schneiderova vila, Jablonec nad Nisou, Zlatá 2912/9. Okno s původním ventilačním mechanismem s táhly a kováním z bílé mosazi a kryty radiátorů. Téměř všechny klíčky byly nákladně znovu odlity dle dochovaných originálů. Stav po obnově. (foto P. Freiwilg)

Literatura

FREIWILLIG, Petr. Schneiderova vila v Jablonci nad Nisou. In: *Památky Libereckého kraje, Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci 2009*. Liberec 2009, s. 32–39.

WOLF, Josef. *Ingenieur architekt Rudolf Günter Gablonz a. N.* München, 1932.

TAMM, Rudolf. Rudolf Günther. In: *Künstler aus dem Jeschken-Isergebirge*. Böbblingen, 1988.

Obnova vily Františka a Julie Malotových ve Zlíně

Petr Všeťka

Identifikační údaje:

adresa: Zlín, Lazy I čp. 3689

kulturní památka: číslo rejstříku ÚSKP: 102178

vlastník: Zlínský kraj, *správa:* Dětský domov Zlín

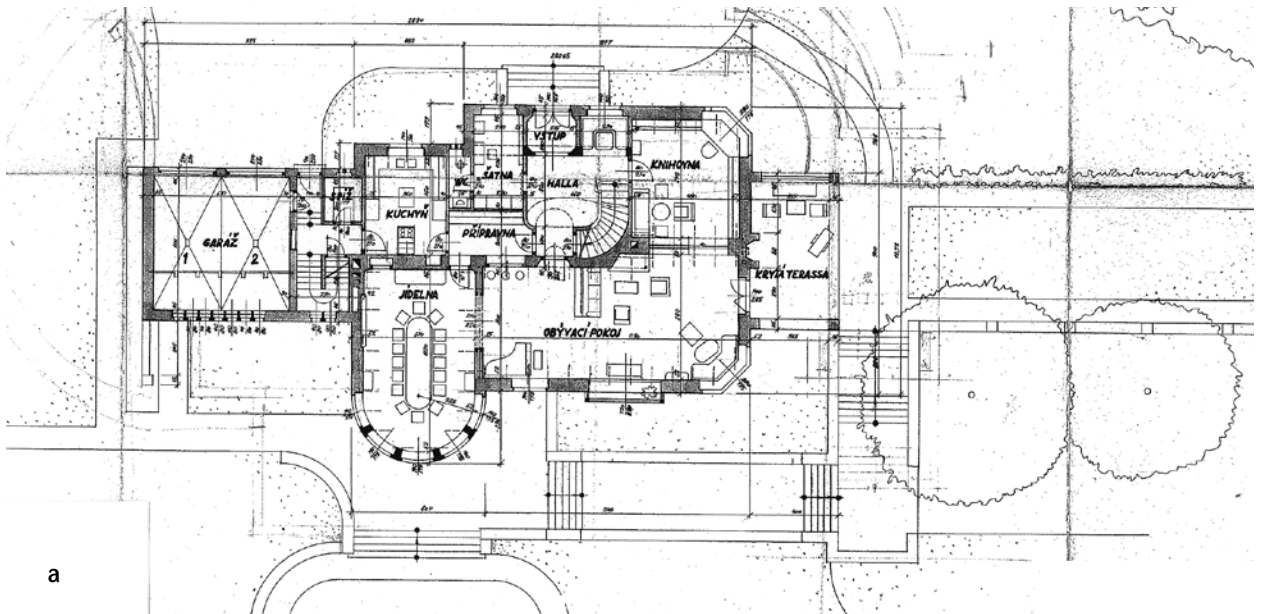
přístupnost: veřejnosti nepřístupno

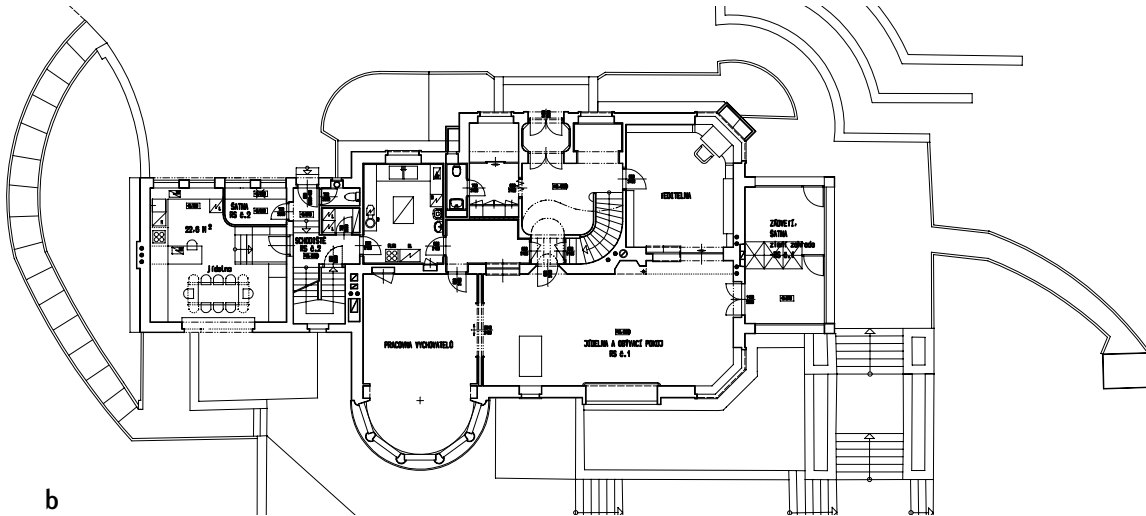
Obr. 33. Malotova vila, Zlín, Lazy čp. 3689. Stav po obnově. (foto Toast images, 2007)

Anotace: Vila pro jednoho z firemních ředitelů Baťových závodů Františka Malotu a jeho manželku Julii patří do souboru vysoce individualizovaných ředitelských vil navržených architektem Vladimírem Karfíkem jako protipól typizované architektury meziválečného Zlína. Vila je jednou z architektovcových vrcholných staveb, přesto se dočkala památkové ochrany až během své obnovy v roce 2007. Svým slohem měla na přání stavebníka upomínat na „porýnský předhitlerovský styl,“ zřetelný je ale i vliv architektury Franka Lloyd Wrighta, u něhož Karfík pracoval před svým příchodem do Zlína. Od roku 1951 je vila dětským domovem.

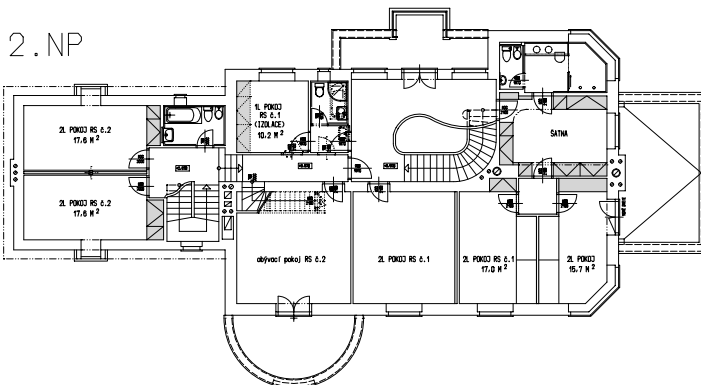
Obnova domu nebyla primárně vedena snahou o prezentaci jeho památkových hodnot, ale nutností přizpůsobit jej aktuálnímu způsobu péče o jeho dětské obyvatel. Podmínkou investora bylo, aby chtěnému akcentu na původní

a

b

c

Obr. 34. Malotova vila, Zlín, Lazý čp. 3689.
 a) Půdorys přízemí – původní stav. (Archiv Stavebního úřadu Zlín)
 b, c) Půdorys přízemí a patra po obnově domu pro Dětský domov Zlín. (TRANSAT architekti, 2006)

architekturu nebyla obětována funkčnost domu a aby restaurátorské práce nezdražily obnovu nad rámec investice do podobných zařízení v běžném standardu. Výsledného stavu bylo tedy dosaženo za mimořádně úsporných podmínek, přitom se ale podařilo neustoupit od naplnění provozních potřeb a technických standardů na jedné straně, ani od prostorové velkorysosti a vysokých restaurátorských a řemeslných nároků na straně druhé. Bylo nicméně nutné soustředit se na nejpodstatnější kvality domu a neustále hledat přiměřenou míru mezi péčí o originál a službou dnešní (nepůvodní) funkci. Nevyhnutelné nové architektonické zásahy mají tvořit syntézu s původním řešením, nejsou zdůrazněny, při bližším pohledu a srovnání jsou ale poznatelné. Dům má působit celistvě, spíše střízlivě moderně než muzeálně. Původní, v domě nedochovaný nevestavěný historizující mobiliář vystřídal nábytek vybraný uživateli domu. Vila Malotových tak může být příkladem, že obnova památky nemusí být nutně doprovázena vysokými náklady a zakonzervováním objektu.

Obr. 35. Malotova vila, Zlín, Lazy čp. 3689. Stav před a po obnově. (foto Petr Všetečka a Toast images, 2006–2007)

Obr. 36. Malotova vila, Zlín, Lazy čp. 3689. Stav před a po obnově. (foto Toast images, 2004–2007)

Obr. 37. Malotova vila, Zlín, Lazy čp. 3689. Omítky, prvky z umělého kamene a dekorativní mříže a zábradlí před obnovou a po obnově. (foto Petr Všeček 2006–2007)

Popis: Dům je součástí vilové zástavby při ulici Lazy I v horní části rozlehlého, k západu orientovaného pozemku, přecházejícího v les. Svažitý terén umožňuje otevření suterénu do exteriéru, z ulice je tak dům dvoupodlažní, ze zahrady třípodlažní. Vila je složena ze dvou základních hmot: větší jižní, obývané původně manželi Malotovými, a menší severní s garážemi, bytem šoféra a pokoji personálu. Obě hmoty jsou zakončeny sedlovou střechou s valbami. Výraznou roli v kompozici vily hrají komíny v osách kratších průčelí, asymetricky vystupující hmoty s terasami a dva vertikální vikýře. Celek je komponován v rafinované hře asymetrie a symetrie. Interiér obývacího pokoje byl na jih otevřen do zahrady a lesa krytou terasou a kaskádovitým parterem, na západ pak zimní zahradou.

Převážně zděný stěnový systém domu doplňují železobetonové a dřevěné konstrukce. Zajímavou referencí architektury 40. let je vnější omítka domu: „Dvouvrstvá omítka, ve štukové vrstvě tvořená hrubozrnným křemenným pískem o velikosti zrn až 8 mm a pojená bílým vzdušným vápnem s příměsí cementu, byla povrchově upravena „česáním“ širokým dřevěným hřebenem, s kulatými a zužujícími se hroty, do charakteristického rýhování. Optické dekorativnosti a plasticity bylo dosaženo kombinací vertikálního a horizontálního „rýhování“. Po zavadnutí omítkových vrstev byla plocha fasády opatřena vápenným nátěrem světle okrové barevnosti (Matulíková 2007). Do fasád jsou začleněny architektonické prvky z hladkého umělého kamene. Původní krytinou byly keramické tvarovky imitující tradiční prejzy.

Dispozice byla pohodlně uspořádána pro rodinný život (byť manželé Malotovi zůstali bezdětní) s vysokými nároky na společenské využití domu. Hale dominuje organicky tvarované schodiště, původně doplněné křišťálovým lustrem. Přízemí vily tvořily hlavní obytné a společenské místnosti, kuchyně a pracovna, patro pak ložnice, budoár, převlékárna, koupelna a hostinské pokoje. V noblesně pojatém interiéru bylo použito ušlechtilých materiálů, mobiliář blízký biedermeieru doplňovala řada uměleckých děl. Suterén s technickým zázemím domu obsahoval i velkorysý prostor tančírny s barem otevřený do zahrady k bazénku. Bohatě komponovaný parter vily s množstvím teras, zídek, schodišť a květinových záhonů přecházel do travnatých ploch zahrady a ovocného sadu, na jižní straně pak do lesního borového porostu.

Historie: František Malota (1900–1984) se od svého nástupu do firmy Baťa v roce 1924 vypracoval ve 30. letech do jejich nejvyšších ředitelských pozic v ČSR i v zahraničí. Od roku 1939 byl členem správní rady Baťova koncernu a byl

Obr. 38. Malotova vila, Zlín, Lazy čp. 3689. Detaily nárožních oken s vodícími lištami venkovních rolet a parapety z umělého kamene před obnovou a po obnově. (foto Petr Všecká a Toast images, 2006–2007)

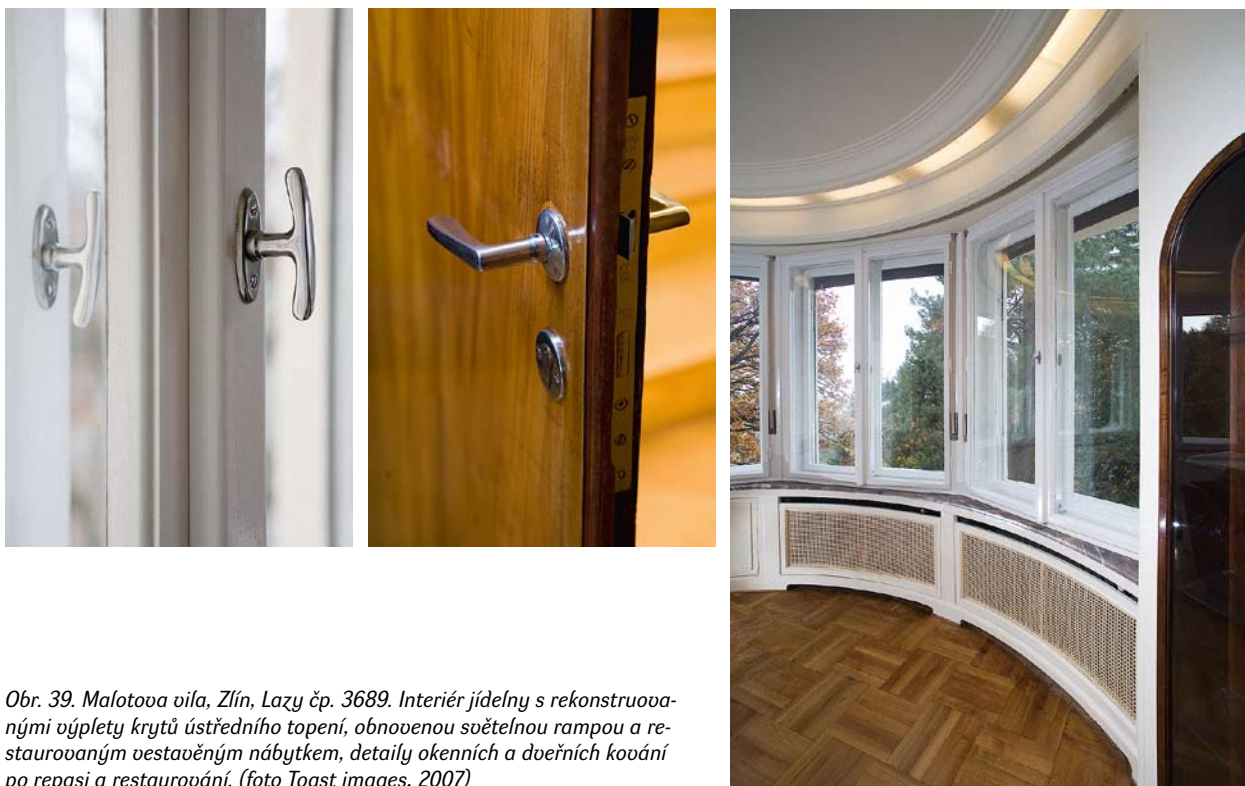
i jedním z dočasných akcionářů firmy v době nepřítomnosti J. A. Bati v zemi během 2. světové války z důvodu udržení koncernu v českých rukou.

Projekt vily byl stavebnímu úřadu předložen v dubnu 1941, pozemky odkoupili manželé Malotovi od Baťova podpůrného fondu v červnu 1941, stavbu realizovala Zlínská stavební společnost v průběhu let 1941–1943 a v květnu 1943 byl dům kolaudován. Během války žili v domě kromě majitelů i Malotův tajemník, pomocnice v domácnosti, zahradník a nájemník.

Poválečné znárodnění Baťových závodů doprovázela perzekuce nejvyšších představitelů firmy, v roce 1946 je František Malota z podniku propuštěn národní správou a po vykonstruovaných obviněních od roku 1951 vězněn. V roce 1948 je zavedena národní správa na Malotův majetek, v 50. letech je dům konfiskován a roku 1951 je ve vile zřízen dětský domov. Po konci komunismu byla v roce 1991 v rámci majetkových restitucí rodině navracena jen polovina domu, která náležela Julii Malotové. František Malota byl v roce 1994 posmrtně rehabilitován, jeho polovina domu se ale restituce netýkala, neboť byla zabavena na základě tzv. „Benešových dekretů“ a zůstala v majetku města.

Obnova: Obnově vily předcházelo 15 let intenzivních jednání o jejím dalším osudu, vedených mezi ředitelkou domova a spoluvlastníky objektu – městem Zlínem a restituentkou – neteří Julie Malotové. Jednání dospěla do závěrečné fáze až v době, kdy se stal zřizovatelem dětského domova Zlínský kraj, který v roce 2006 polovinu domu od dědičky odkoupil. Teprve jednoznačné vlastnictví celého objektu umožnilo zahájit přípravu celkové obnovy domu, která pak proběhla v roce 2007.

Výchozí stav: V komunistické éře byl dům udržován zcela utilitárně, nicméně bez větší újmy na autentických architektonických prvcích. Větší opravy a úpravy proběhly v letech 1971 a 1990. Byla obezděna dříve odkrytá terasa s krbem na jižní straně domu, do jedné ze dvou garáží byl vestavěn dětský pokoj s hygienickým zázemím, pokoj hosta v 1. patře byl využíván jako druhá kuchyňka, upravena byla kotelna v suterénu. Ostatní části dispozice vily měněny nebyly. Zachovány zůstaly původní vnější i vnitřní omítky i plastické prvky z umělého kamene a štku, okna i dveře včetně

Obr. 39. Malotova vila, Zlín, Lazy čp. 3689. Interiér jídelny s rekonstruovanými úplety krytý ústředního topení, obnovenou světelnou rampou a restaurovaným vestavěným nábytkem, detaily okenních a dveřních kování po repasi a restaurování. (foto Toast images, 2007)

kování, venkovní dřevěné žaluzie, obě schodiště, teracové a vlysové podlahy, dlažby, keramické, mramorové i dřevěné obklady, topná tělesa i veškerý vestavěný nábytek včetně vybavení kuchyně. Zachována byla i větší část exteriérových dlažeb a opěrných zídek. Původní fasáda byla opravována a přetřena bílým vápenným nátěrem. Z původního vybavení uměleckými díly a nevestavěným nábytkem se v domě nezachovalo nic.

Projektová příprava: Projektová příprava proběhla v letech 2006–2007. Projekt firmy FORMICA, s. r. o. – generálního projektanta byl na podnět investora revidován kanceláří TRANSAT architekti – autora realizovaného řešení dispozic, obnovy historických prvků a následně supervizora projektu (architekti Petr Všečetka a Robert Václavík).

Podklady: Podkladem byly části původní dokumentace Vladimíra Karfíka a Pasportizace stavebních památek města Zlína. Teprve během projektových prací bylo provedeno kvalitativní hodnocení objektu (TRANSAT architekti, 2006) až do úrovně jednotlivých místností, rozlišující:

- vysoce kvalitní původní prostory k zachování v úplné podobě
- kvalitní prostory s původními hodnotnými prvky
- prostory s pozdějšími zásahy či změnou funkcí, vyžadující celkovou rehabilitaci
- ostatní místnosti.

Realizace: Realizaci obnovy provedla otrokovická společnost SMO, a. s., stavbu vedl Dušan Dosoudil. Investora – Zlínský kraj – zastupoval Milan Hudec, uživatele – dětský domov – pak Helena Stráská. Autorský dozor vykonával Petr Všečetka a Josef Chloupek, technický dozor investora pak Bohumil Sklenář z firmy MP RENTAX, s. r. o. Památkový dohled měli za NPÚ ÚOP v Kroměříži Anna Grossová a Jan Obšíváč.

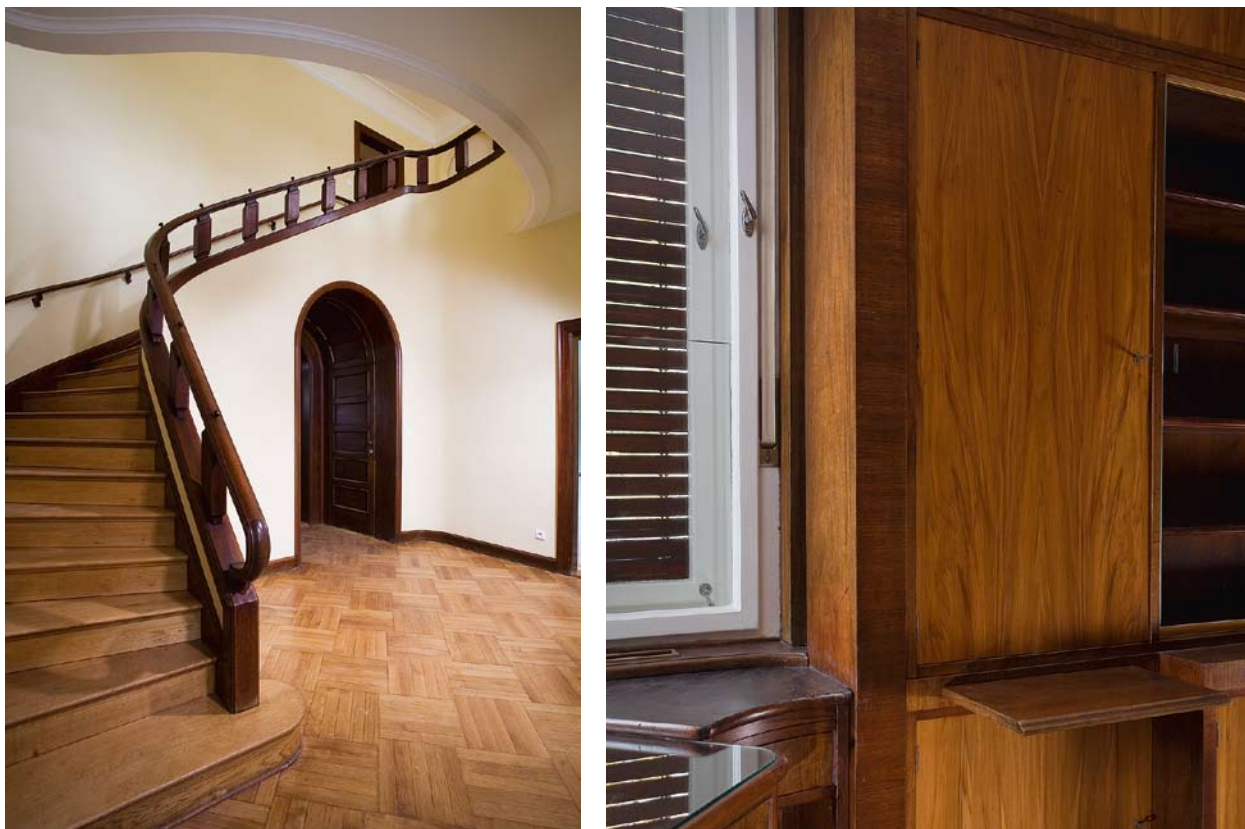
*Obr. 40. Malotova vila,
Zlín, Lazy čp. 3689.
Repasované arkýřové
okno obývacího pokoje
s restaurovaným mramo-
rovým obložním. (foto
Toast images, 2007)*

Sondážní průzkum povrchových úprav se stratografií vrstev a laboratorní analýzy provedli Zoja Matulíková, Karol a Tatjana Bayerovi, restaurátorské práce Pavla Hradilová (mramor a umělý kámen) a Tomáš Nebeský – TELAMON, s. r. o. Praha (vestavěný nábytek a truhlářské prvky interiéru). Demontované prvky podléhaly během realizace důsledné inventarizaci.

Zadání: Zadání v sobě obsahovalo dvě specifické roviny – funkční a restaurátorskou. Dispozičně mělo jít o dva byty, každý pro rodinu s osmi dětmi od tří do osmnácti let (v souladu s legislativou pro daný typ zařízení, zákonem č. 109/2002 Sb.), a to v domě, jehož dispozice byla velkoryse koncipována v přízemí jako reprezentativní, v patře pak jako privátní, převážně ložnicová. Dlouho diskutované řešení vychází nakonec maximálně vstříc původní dispozici: Byt jedné rodiny je vertikálně uspořádán v původně servisním křídle kolem obslužného schodiště pokračujícího do nové půdní vestavby, jeho schodiště je nově prodlouženo i do zahrady, součástí bytu jsou i bývalé garáže, v nichž jsou změněna okna. Byt druhé rodiny je pak situován v obou historických podlažích uspořádaných kolem hlavní haly. V tomto bytě je soustředěna většina restaurovaných původních interiérů. Pracovna ředitelky je v bývalé pracovně s kompletně zachovaným vestavěným nábytkem, pracovna vychovatelek v bývalé jídelně. Jídelní stůl je nyní součástí sousedního obývacího pokoje, k jeho osvětlení bylo nově proraženo okno v hlavní fasádě, v místě kde počítal architekt Karfík s reliéfní výzdobou nebo oknem. Vstupy do domu jsou rozděleny na hlavní (pro návštěvy) a dva oddělené postranní vstupy pro obě rodiny na protilehlých stranách domu. Zrušeno bylo druhotné zadržní jižní kryté terasy (dnes vstupní předsíň jednoho z bytů) a nahrazeno prosklením. Uvnitř dělí oba byty pouze jedny dveře na ochozu haly. Kvalitní suterén slouží jako technické, provozní a skladové zázemí domu a tělocvična (v bývalé tančírně). Jeho dispozice byla provozně scelena kolem středové chodby v duchu Karfíkova řešení. Parkování a sklad byly přemístěny do nového dřevěného objektu ve vstupním nádvoří.

Kompletně byl do původního stavu uveden exteriér (s výjimkou okenních výplní bývalé garáže a jižní terasy, nyní předsíň), a to v převážně autentickém materiálu, včetně vápenno-cementových výrazně rýhovaných omítek pokrytých vápenným světle okrovým nátěrem.

Zachovány a opraveny byly všechny původní okenní i dveřní výplně včetně kování, skel a původních venkovních

Obr. 41. Malotova vila, Zlín, Lazy čp. 3689. Restaurované dřevěné prvky haly a vestavěný nábytek pracovny. (foto Toast images, 2007)

rolet, dále vnitřní i venkovní omítky, vlysové a teracové podlahy, tělesa ústředního topení, restaurován byl vestavěný nábytek a další vnitřní dřevěné prvky, podobně jako články z mramoru a umělého kamene. Stavební zásahy, zejména výměna inženýrských sítí, se musely historickým prvkům vyhnout. Nedochovaná keramická střešní krytina byla nahrazena podobným typem.

Poznámky k obnově: Hlavním poselstvím obnovy je to, že dokázala skloubit utilitární a investičně skromnou generální obnovu objektu s hledisky jeho kulturního významu. Upuštěno bylo od zvažovaného zateplení, zásahů do cenných interiérů či použití typových prvků. Přitom bylo ale jasné, že fundamentálnější památková obnova by vytěžila z historické materie víc. Bylo proto postupováno tak, aby dům neztratil na materiálové autenticitě pro případnou památkovou prezentaci v budoucnosti, když nemůže být nyní restaurován v plné míře. Tím byla předurčena snaha o uchování maximálního množství všech dochovaných povrchů, byť překrytých mladšími vrstvami. Nebyly proto otloukány omítky, uchovávaly zbytky tapet i původních barev, dlažby a obklady obslužných místností byly ponechány alespoň ve fragmentech. Na mnoha místech bylo nutné ponechat i mladší technologicky nevhodné povrchové vrstvy, neboť jejich odstranění by mělo destruktivní účinek na starší vrstvy pod nimi. Týká se to např. olejových nátěrů na stěnách a plastických prvcích, v domě poměrně častých. Po neuspokojivých zkouškách jejich odstranění byly ponechány, přebroušeny a překryty výmalbou bližší původnímu charakteru interiéru. Některé zjištěné povrchové úpravy, především v hlavní hale, byly bohužel běžnou technikou neopakovatelné (nálezy zbytků reliéfní papírové tapety na stěnách a utazené leštěné omítky na stropě) a vyžadovaly by náročný způsob restaurátorské obnovy. Autentické vrstvy tedy v těchto případech zůstaly pod těmi mladšími. I přes tato omezení bylo domu navráceno mnoho z jeho někdejší

Obr. 42. Malotova vila, Zlín, Lažy čp. 3689. Restaurovaný interiér pracovny s konzervovaným koženým polstrovaním posuvných dveří do obývacího pokoje. (foto Toast images, 2007)

Obr. 43. Malotova vila, Zlín, Lažy čp. 3689. Místnost převlékárny před obnovou a po restaurování vestavěného nábytku, detail původní podlahoviny nalezené během stavebních prací. (foto Petr Všecka a Toast images, 2006–2007)

◁ Obr. 44. Malotova vila, Zlín, Lazy čp. 3689. Odkryto původních tapet v hlavní hale. (foto Zoja Matulíková, 2007)

▷ Obr. 45. Malotova vila, Zlín, Lazy čp. 3689. Zachované reliktů původních obkladů v koupelnové nise a funkčních teracových žlabů v prádelně. (foto Petr Všeťečka, 2007)

noblesy. U prvků obnovovaných restaurátory byl upřednostněn konzervační „neviditelný“ zásah a zachování maxima původních povrchových úprav.

Byla-li při obnově vily Františka a Julie Malotových přijata myšlenka potvrzení druhé identity vily – dětského domova – jako nejrozumnějšího východiska z dané právní situace po částečné majetkové restituci objektu v roce 1991, nemá tím být nikterak dodatečně ospravedlněna hluboká lidská i majetková perzekuce zcela nevinných lidí, manželů Malotových, ze strany orgánů Československého státu.

Literatura

NOVÁK, Pavel. *Zlínská architektura 1900–1950*. Zlín: POZIMOS, a. s., 1993.

VŠETEČKA, Petr a kol. *Zlín – Pasportizace stavebních památek – II. část*. 1999.

MATULÍKOVÁ, Zoja, BAYER, Karol, BAYEROVÁ, Tatjana. *Vila F. Maloty ve Zlíně – Sondážní průzkum barevných a omítkových vrstev interiéru a exteriéru objektu, zjišťovací stratigrafický průzkum barevných vrstev určených truhlářských a kovářských proků a laboratorní analýzy odebraných vzorků*. 2007.

Projektová dokumentace Dětského domova Zlín. FORMICA, s. r. o. 2006–2007.

VŠETEČKA, Petr, VÁCLAVÍK, Robert. *Projektový podklad Obnova objektu Dětského domova Zlín, Lazy 3689, bývalé Malotovy vily ve Zlíně*. TRANSAT architekti, 2006.

HRADILOVÁ, Pavla, NEBESKÝ, Tomáš. *Dokumentace restaurátorských prací*. 2007.

VŠETEČKA, Petr. *Vila Františka a Julie Malotových ve Zlíně*. In: *Prostor Zlín 1/2008*.

ŠLAPETA, Vladimír (ed.). *Slavné vily Zlínského kraje*. Praha: Foibos, 2008.

Obnova Zikmundovy vily ve Zlíně

Petr Všečetka

Identifikační údaje:

adresa: Zlín-Nivy, Žlebová čp. 2894

kulturní památka: číslo rejstříku ÚSKP: 50697/7-8928

vlastník: soukromá osoba – Ing. Miroslav Zikmund

přístupnost: veřejnosti nepřístupno

Obr. 46. Zikmundova vila, Zlín, Žlebová čp. 2894. Původní stav vily Dr. Josefa Janušíka před přestavbou. (foto z archivu M. Zikmunda, 30. léta 20. století)

Anotace: Vila Miroslava Zikmunda je ojedinělou památkou hned z několika hledisek. Prvním je to, že předmětem památkové ochrany je zde razantní přestavba funkcionalistické vily, provedená v 50. letech 20. století. Druhým je výjimečnost tohoto stavebního typu v kolektivistické době a vysoce individualizované pojetí domu, vytvořeného pro výjimečného stavebníka – cestovatele. Třetím je pak všestranná autenticita domu, stále užívaného Miroslavem Zikmundem. Čtvrtým je materiálová skladba objektu: předmětem ochrany jsou zde i prefabrikáty, tedy výrobky, které se ve druhé polovině 20. století staly určujícím fenoménem českého stavebnictví, a které se tak nepochybně stávají novou výzvou i pro památkovou péči. Dům je díky svému majiteli dlouhodobě udržován ve velmi dobrém stavu, impulzem k provedení obnovných zásahů byl dožívající stav některých specifických architektonických prvků, vyžadujících mimo běžné řemeslné postupy také techniky restaurátorské. Práce byly realizovány při běžném provozu domu, v etapách dle finančních možností investora a výše příspěvku státu a města. Dům je jednou z mála vilových památek ČR, která by mohla být právě díky své vlastnické kontinuitě a průběžné údržbě zcela ušetřena generální obnovy, a tím i setření otisku

Obr. 47. Zikmundova vila, Zlín, Žlebová čp. 2894. Vila po přestavbě pro Ing. Miroslava Zikmunda. (foto Petr Všetěčka, 2014)

jeho života. Jeho majitel si je vědom architektonického i historického významu památky a uvažuje o krocích, které by toto prostředí trvale muzealizovali (rozsáhlé sbírky cestovatelů Hanzelky a Zikmunda jsou již součástí fondu krajského muzea, dům pak obsahuje rozsáhlou knihovnu, pracovnu apod.). Význam domu je i v rovnocenné kvalitě a vzájemných vztazích zahrady, architektury a interiérového vybavení. Těmito úvahami byl také veden přístup k restaurátorským a renovačním zásahům, které měly do hotového organismu vstoupit co nejméně viditelným způsobem.

Popis: Vila Miroslava Zikmunda se zahradou stojí ve vilové zástavbě jižně orientovaných svahů zlínské čtvrti Nivy, vytvořené ve 30. letech 20. století pro lékaře nedaleké Baťovy nemocnice. Volně stojící třípodlažní dům je situován doprostřed rozlehlého svažitého lesoparku se vstupem ze severovýchodní strany. Střecha je plochá. Podzemní podlaží, vystupující na jižní straně nad terén, je využito pro technické zázemí a archiv. Ve vstupním prvním nadzemním podlaží je hala, knihovna, fotokomora – promítací kabina, hlavní obytný prostor s jídelnou a kuchyně s příslušenstvím, ve druhém nadzemním podlaží je pracovna, 3 ložnice a koupelna s malou tělocvičnou. Obě podlaží doplňují terasy.

Prostorově bohatá struktura vily je výsledkem přestavby lapidárního funkcionalistického domu, provedené v roce 1953 architektem Zdeňkem Plesníkem. Jeho zásahy směřovaly k přímému propojení hlavního obytného prostoru se zahradou. Na západní straně domu byla proto nasypána terasa na opěrné zdi a dům byl tímto směrem rozšířen o jídelní kout a část kuchyně (v patře o tělocvičnu). Zvětšen byl i dominantní rohový arkýř v jihozápadním nároží domu. Díky těmto úpravám dům doslova prorůstá do zahrady v rafinované hmotové gradaci. Těžištěm architektonické kompozice se při přestavbě staly arkýř a bazén (později zasypaný). Na severní straně přibyla předsíň se vstupem orientovaným po vrstevnici. Změněna byla také dispozice obslužného traktu přízemí a celého ložnicového patra.

Obr. 48. Zikmundova vila, Zlín, Žlebová čp. 2894. Fasáda a zábradlí terasy před restaurováním a po jeho dokončení. (foto Petr Všecká, 2000–2014)

Konstrukci domu tvoří stěnový nosný systém s železobetonovými a dřevěnými stropy. Fasády jsou omítnuty původní brizolitovou omítkou pískového odstínu a doplněny prefabrikáty z armovaného teraca v atypické skladbě unikátně vyrobených dílců. Celý dům je porostlý trubačem a přísavníkem, a je tak doslova pohlcen zahradou.

Pozoruhodnou součástí domu je jeho vnitřní vybavení vytvořené Zdeňkem Plesníkem ve spolupráci s Miroslavem Navrátilem dle nároků Miroslava Zikmunda na lehkost, snadné ovládání, pohodlnost a přemístitelnost. Materiálem je převážně světlé, pružné jasanové dřevo, oblé části křesel a stolků a zejména 2 metry dlouhá ramena nástěnných lamp jsou provedeny z lepených dřevěných lamel. V interiéru najdeme i experimentálně použité plastové membrány z produkce Fatry Napajedla, např. na výplních vestavěných skříní. V dispozici domu je minimum pevných stěn, interiér člení dýhované likusové příčky.

Historie: Původní objekt si nechal postavit první hejtman zlínského okresu, vládní rada Dr. Josef Janušík, v letech 1933–1935. V roce 1953 jej od něj odkoupil a nechal přestavět cestovatel Ing. Miroslav Zikmund, který dům obývá dodnes. V domě s ním žila jeho žena Eva, operní pěvkyně, a syn Miroslav. V období normalizace v 70. a 80. letech sloužila vila k neformálním setkáním inteligence vytlačené z veřejného života, jejím návštěvníkem byl v té době i Václav Havel.

Na sousedním pozemku nechal vybudovat v 50. letech vilu pro svoji rodinu cestovatel Jiří Hanzelka, rovněž podle projektu Zdeňka Plesníka. Obýval ji nicméně jen krátce. Tento dům byl v 90. letech přestavěn pro dětský rehabilitační stacionář.

Širší odborná veřejnost byla s fenoménem zlínských vil z 50. let poprvé seznámena prostřednictvím putovní výstavy „3 vily architekta Zdeňka Plesníka: Hanzelkova, Zikmundova, Liškova“ (Galerie Jaroslava Fragnera a TRANSAT architekti, 2001).

Obnova: V roce 2000 byl dům prohlášen nemovitou kulturní památkou ČR a byla zahájena příprava obnovy jeho vybraných částí, která proběhla v etapách v letech 2001–2007.

Výchozí stav: Dům, včetně interiérového vybavení, byl zachován v nejvyšším stupni architektonické, funkční i materiálové autenticity, nepostrádal přitom přirozené stopy času, se kterými jeho tvůrci počítali jako s jeho organickou součástí (nenatírané, zemitě probarvené povrchy fasádních omítek i prefabrikátů, světlé dřevo dýh v interiéru, postupné splývání domu se zahradou). Některé architektonické prvky, majitelem již dříve z uživatelských důvodů odstraněné, byly uloženy v domě (kryty těles ústředního topení s rastrovými dýhovými výplety, dřevěné okenní rolety). Ačkoli byl celkový stav domu před obnovou velmi dobrý, neplatilo to pro architektonické prvky fasád a navazující zábradlí venkovní terasy (vše prefabrikáty z litého teraca), které byly vlivem malého krytí ocelové výztuže poškozeny její korozí a následným rozpadem, dále pro povrchové úpravy okenních výplní a garážových vrat nebo pro původní podlahoviny z PVC, kde stárnutí ukázalo limity této technologie – dvoubarevné geometrické kompozice podlah byly znehodnoceny smršťováním materiálu. Opravy vyžadoval také střešní plášť.

Projektová příprava: Vzhledem ke ztrátě autenticity obou dalších, rovněž vynikajících Plesníkových vil, Liškovy (1956 až 1959) a Hanzelkovy (1953–1955), byl jako referenční objekt z této skupiny vhodný k památkové ochraně navržen právě dům Miroslava Zikmunda. Jeho prohlášení za nemovitou kulturní památku pak otevřelo možnost čerpání státního příspěvku z Programu regenerace MPR/MPZ. Projekt obnovy vybraných částí domu zpracoval Petr Všetečka (TRANSAT architekti) v letech 2000–2006, ve spolupráci s Karolem Bayerem (technologie), Robertem Václavíkem a Karlem Menšíkem.

Podklady: Podklady k obnově domu byly vytvořeny v letech 1999–2001 zpracováním rozsáhlého soukromého archívního fondu Miroslava Zikmunda v rámci přípravy výstavy a publikace „3 vily architekta Zdeňka Plesníka: Hanzelkova, Zikmundova, Liškova“. Archiv M. Zikmunda obsahoval ojedinělý soubor architektonických skic přestavby domu, dobové fotografie, písemné dokumenty z realizace i deníkové záznamy. Jde o zcela ojedinělý rozsah existující dokumentace k jednotlivému objektu. Součástí přípravy bylo i pořízení zvukového záznamu několika hodin rozhovorů se Zdeňkem Plesníkem a Miroslavem Zikmundem.

Realizace: Realizace probíhala v oddělených etapách dle možností rozpočtu majitele a možnosti čerpání státního příspěvku a příspěvku města Zlína. V letech 2001–2003 byly restaurovány prefabrikované dílce fasády a terasy firmou Re-štuk, spol. s r. o. (Jan Procházka, Richard Trúchly). Částečně přitom bylo možné využít původní frakce teracové směsi, uložené M. Zikmundem při výstavbě domu. Prvky byly zbaveny nesoudržných částí, odkrytá výztuž byla antikorozně ošetřena, revidovány byly plomby a spárování. Nově vyrobena byla pouze horní parapetní madla zábradlí terasy formou výdusků. Exponované plochy byly hydrofobizovány. Protože součástí původní architektonické koncepce byla vegetace na fasádě a propojení objektu se zahradou umocňuje i přirozená patina materiálu, nebyl povrch restaurovaných dílů sjednocen krycími či lazurními nátěry, a naopak byly zachovány stopy jeho stárnutí a oprav, pouze s lokálními retušemi. V roce 2004–2007 byly provedeny repase a nové nátěry okenních výplní z roku 1953 a obnova garážových výplní, pocházejících ještě ze starší fáze výstavby domu v roce 1935 (Stolařství Aleš Střelec a Ivan Slabina). Barevnost všech výplní byla ověřena statigrafickým a laboratorním průzkumem. V interiéru byly nahrazeny původní podlahové krytiny z PVC replikami provedenými v technologii kaučukových podlah. Tato změna byla provedena s ohledem na historii výroby podlahovin ve Fatře Napajedla: špičková technologie kaučukových podlah vyráběných baťovským koncernem byla po válce nahrazena méně kvalitním PVC (repliku podlah provedla firma COLORMAT Zlín, spol. s r. o.).

Zadání: Zadáním byla prostá údržba domu, na níž byly ale kladeny vysoké architektonické, technické a památkové nároky. Při provedení běžnými stavebními prostředky by byly hodnoty domu jako uceleného díla degradovány. Dům není veřejně přístupný, již 60 let je obýván jeho majitelem. Je tedy památkou velmi organickou, s precizně dokumentovanou historií. Vzhledem k dlouhodobé společenské aktivitě Ing. Miroslava Zikmunda je vila živoucí institucí svého druhu.

Obr. 49. Zikmundova vila, Zlín, Žlebová čp. 2894. Arkýř hlavního obytného prostoru po restaurování a obnově porostů, Ing. Miroslav Zikmund v knihovně domu, interiér arkýře, nábytek z lepených jasanových lamel. (foto Petr Všecka a Ota Nepilý, 2000–2014)

Poznámky k obnově: Vila patří mezi mladší památky, u nichž jsou v ČR restaurátorské postupy spíše málo obvyklé. Státní památkový ústav ve svém vyjádření k restaurování Zikmundovy vily (Z. Vácha, 2001) upřesňuje pojmosloví takto: „práce mají charakter konsolidace, resp. konzervace stavebních dílců a tudíž nejde o restaurování dle § 14 zákona 20/87 Sb. (nejde o obnovu kulturní památky nebo její části, která je dílem výtvarných umění nebo umělecko-řemeslnou prací); v zásadě však naplňují pojem „restaurování architektury“, běžně používaný v odborném slovníku, ne zcela vyjádřený v naší legislativě“.

Přístup k renovaci domu se rodil ze vzácného dialogu mezi jeho majitelem a architektem obnovy, bohužel již bez účasti autora přestavby vily – architekt Plesník zemřel v roce 2003. Zachycené vzpomínky nicméně svědčí pro to, že i v době přestavby vily probíhal mezi majitelem a architektem pozoruhodný a vyrovnaný dialog.

Před obnovou bylo důležité pochopit a vystihnout určitý nehmotný rys tohoto díla: dům je vlastně pozorovatelnou okolní přírodou, se kterou má splynout. Tomu odpovídá pojetí zahrady – lesoparku, stejně jako vnější povrch stavby, s nenatřenými povrchy, počítající s porůstáním vegetací. Tato hlediska byla rozhodující při volbě povrchového zpracování opravených částí fasád, u nichž hraje významnou roli patina.

Vlastní obnovné práce probíhaly s finanční podporou z Programu regenerace městských památkových rezervací a zón, který zde měl motivační efekt, a při malých celkových nákladech a realizaci v etapách znamenal záchranu zásadních částí mimořádně autentického díla.

Obr. 50. Zikmundova vila, Zlín, Žlebová čp. 2894. Zábradlí terasy před restaurováním, po ošetření újtuže a po dokončení obnovy. (foto Petr Všečetka a Richard Trúchly, 2000–2014)

Dalším hlediskem bylo to, že vila je součástí rozsáhlého souboru zlínského architektonického dědictví, označovaného obvykle jako „baťovská architektura“. Zdeněk Plesník pracoval ve znárodněné baťovské projekci (transformované později do státního podniku CENTROPROJEKT) a v poválečné éře reprezentoval výraznou experimentální linii (subtilní železobetonové konstrukce, prefabrikace) jako alternativu k architektuře socialistického realismu. Tuto poměrně svobodnou pozici mu umožňovalo zaměření podniku na projektování staveb pro lehký průmysl. Chápeme-li tedy vilu Miroslava Zikmunda nejen jako výjimečný solitér, ale i jako referenční objekt zlínské architektury pro období 50. let, získává zachování její původní materiality zásadní význam pro celou sledovanou oblast.

Literatura

VŠEČEKA, Petr a kol. *Zlín – Pasportizace stavebních památek – II. část*. 1999.

RYNDOVÁ, Soňa a kol. *3 vily architekta Zdeňka Plesníka: Hanzelkova, Zikmundova, Liškova*. Praha: Galerie Jaroslava Fragnera a TRANSAT architekti, 2001.

VŠEČEKA, Petr. *Projektová dokumentace obnovy*. 2000–2006.

TRÚCHLY, Richard. *Víla Ing. Miroslava Zikmunda, Terasa se zábradlím, Zlín – Nivy, dokumentace restaurátorských prací*. 2003.

ŠLAPETA, Vladimír (ed.). *Slavné vily Zlínského kraje*. Praha: Foibos, 2008

Obnova vily Dr. Müllera v Praze Střešovicích

Karel Ksandr

Identifikační údaje:

adresa: Praha 6-Střešovice, Nad Hradním vodojemem 642/14

kulturní památka: číslo rejstříku ÚSKP: 40543/1-1524

vlastník: Hlavní město Praha, *správa:* Muzeum hlavního města Prahy

přístupnost: muzeum, veřejnosti přístupno

Obr. 51. Müllerova vila, Praha, Nad Hradním vodojemem 642/14. Pohled na jižní a fasádu. (foto Miloš Solar)

Stavebníkem vily byl Ing. Dr. Tech. František Müller, který patřil již k druhé podnikatelské generaci spolumajitelů rodinných podniků, a to firem Müller & Kapsa v Plzni, Kapsa & Müller v Praze a také od roku 1921 Müller & Kapsa v Bratislavě. Jednalo se o velmi úspěšné firmy, založené původně roku 1890 Ing. Antonínem Müllerem, otcem Františka Müllera a Ing. Vojtěchem Kapsou v Plzni. Tyto firmy byly specializované na železobetonové stavitelství především mostní a vodní. Generace otců zakladatelů postavila úspěch svých firem také na tom, že zakoupila úspěšný zahraniční

patent na kesonové zakládání například mostních pilířů pod hladinou řeky, který jako první úspěšně zavedli v rámci rakousko-uherské monarchie. Byli také úspěšnými propagátory a realizátory dřevěných samonosných střešních konstrukcí systému „HETZER“. František Müller tak po svém otci získal jako spolumajitel tři úspěšné a zavedené firmy, které v jeho generaci již bylo také nezbytné plnohodnotně propagovat a reprezentovat.

Architekta pro stavbu rodinné vily Františku Müllerovi doporučil profesor průmyslové školy v Plzni Karel Lhota. Jednalo se o architekta Adolfa Loose, který již byl v té době pokládán, díky svým avantgardním názorům, za zakladatele architektonické moderny. Loosovy názory na bydlení lze snadno vystihnout jeho dvěma známými výroky: „Architektura není umění“ a „Ornament je zločin“.

Manželé Milada a František Müllerovi si také nejprve vyzkoušeli „bydlení s Loosem“ v jejich prvním společném bytě v tzv. Kapsových domech v Plzni na náměstí Míru, kam se manželé Müllerovi nastěhovali po své svatbě v roce 1923. Tento jejich první společný byt jim Adolf Loos přestavěl dle své, ale i jejich představy, i když zde nebylo možné vložit jeho prostorovou představu o obytném prostoru tzv. „Raumplan“.

Výběr parcely byl podstatný pro rozhodnutí architekta Loose, že předmětnou zakázku na projekt vily přijme. V případě pražské Müllerovy vily víme, že František Müller původně uvažoval zakoupit parcelu v nové vilové čtvrti Hanspaulka. Byl to právě Adolf Loos, který naopak doporučil zcela svažité, pro stavbu poměrně málo vhodný pozemek ve svahu naproti Hanspaulce ve Střešovicích. Byl to zbytkový pozemek z již realizované zástavby obytných domů za hranicí vilové čtvrti Ořechovka. Pozemek, nacházející se v poměrně prudkém svahu na půdoryse nepravidelného lichoběžníka, i přes veškerou náročnost a nákladnost budování základů domu, měl a má zcela jedinečnou polohu. Jednak je z něho vidět jedinečné panorama Pražského hradu a Hradčan (což by z Hanspaulky bylo vidět také) a jednak je odtud vidět panorama zhruba třetiny Čech, počínaje pohledem na ještědský hřeben zakončený Ještědem, přes Malý a Velký Bezděz, dále pak přes horu Říp až po panorama Českého středohoří s Milešovkou v čele. Takovýto výhled opačně orientovaný svah Hanspaulky neumožňuje. S jedinečností panoramatu je plně počítáno při kompozici a orientaci domu. Nejznámějším faktem zůstává skutečnost, že dálkový pohled na Pražský hrad při pohledu ze středu terasy je zarámován stavební konstrukcí, která nemá jiného účelu, než být symbolickým rámem tohoto úchvatného panoramatu.

Projednávání stavebního povolení na úřadech nebylo jednoduché. Proti projektu se důrazně postavil Regulační úřad, který se již snažil dopředu aplikovat na předmětnou parcelu ještě neschválené regulační podmínky pro dané území. Po několikerém projednávání Stavebním úřadem byla na základě námítky Regulačního úřadu stavba vily zamítnuta. František Müller se však odvolal k Zemskému úřadu, který nakonec stavbu povolil. Důvodem byla skutečnost, že Regulační úřad vyžadoval uplatňování zastavovacích podmínek pro danou oblast, které sice již byly připraveny, avšak ještě nebyly schváleny. To nezůstalo bez povšimnutí pražského tisku, takže například 27. 4. 1929 vyšel v Prager Tagblattu německy psaný článek nazvaný „*Praha proti Loosovi*“. V tomto článku se uvádí: „*Vídeňský architekt Adolf Loos přeozal na zakázku firmy Müller – Kapsa stavbu vily v okolí Prahy pro šéfa firmy Müllera. Nyní se vyskytl vzácný případ, že pražská obec oznámí námítky proti stylu vily. Takový projev, který znamená překročení administrativních kompetencí, by byl pochopitelný, kdyby šlo o budovu v centru.*“

Müllerova vila – popis domu před zahájením rekonstrukce: Stav Müllerovy vily před zahájením památkové obnovy v roce 1997, tedy 67 let od jejího dokončení, byl přes všechny peripetie osudu a přes některé nevhodné dílčí opravy vysoce autentický. Štěstím bylo, že až do své smrti v roce 1968 mohla v domě bydlet paní Milada Müllerová. Byla to totiž ona, která nejenom během krutých 50. let, ale i v 60. letech bděla nad nucenými nájemníky, hlídala je, aby dům neničili, a zároveň urgovala potřebné opravy, jako byla například oprava zatékání do domu plochou střechou horní terasy.

Dispozice domu: Dispozice tzv. „Raumplanu“ nebyla ani v nejmenším narušena. Pouze byly probourány jedny jednokřídlivé dveře z hostinského pokoje do pokoje služky v šesté úrovni vily.

Konstrukce a statika domu: Dům, který má kombinovanou nosnou konstrukci, řešenou formou čtyř vnitřních železobetonových pilířů, železobetonových stropů na ztracené bedněni a nosného obvodového cihelného zdiva, je nejenom

Obr. 52. Müllerova vila, Praha, Nad Hradním vodojemem 642/14. Hlavní obytný pokoj. (foto Vladimír Šlapeta)

velmi kvalitně založen, ale i kvalitně postaven. To samé platí i o vodorovných izolacích základů, které i na svou dobu byly provedeny nejen velmi kvalitně, ale i velmi nákladně. Izolace jsou provedeny pomocí olověného plechu, což svědčí o přístupu investora, kterému šlo především o kvalitu a dlouhověkost.

Zděné konstrukce: Nosné obvodové zdi, stejně tak jako cihelné výplňové zdivo je provedeno z materiálu získaného ze zbouraných objektů, jak nám prokazuje historická fotografie rozestavěného domu. Staré použité cihly jsou totiž již dostatečně vyzrálé, a tedy jsou již prověřeny, co se týče jejich pevnosti. Jedná se tak o materiál velmi kvalitní a jejich použití není pouze o šetrnosti stavebníka. Příprava zbouraného zdiva byla také náročná, neboť někdo musel použité cihly vybrat a řádně očistit pro další zdění, což představuje finanční náklady. Díky použití starých kvalitních cihel je tak dům postaven velmi dobře a zdivo po sedmdesáti letech nevykazovalo žádné poruchy.

Vnější a vnitřní povrchy stěn: Vnější omítky se dochovaly ve velmi špatném stavu. Příčinou se ukázalo neblahé působení nedaleké teplárny ve Veleslavíně, která vypouštěla do ovzduší oxid siřičitý. Tento oxid dlouhodobě působil na původně čistě vápenné omítky, v nichž došlo k chemické reakci, kdy se část vápenného pojiva přeměnila na sádku. Na základě přírodovědných zkoušek víme, že obsah sádky v těchto omítkách dosahoval zhruba 7 %. Proto bylo v 70. letech přistoupeno k opravě fasád, respektive k jejich překrytí plastickou omítkovinou „ebarbot“. Tato omítkovina snížila

Obr. 53. Müllerova vila, Praha, Nad Hradním vodojemem 642/14. Hlavní obytný pokoj. (foto Miloš Solář)

prodyšnost fasád, a tím definitivně původní vápenné omítky zničila. Na fasádách se objevily boule, které byly tvořeny z vnější strany plastickou omítkovinou a uvnitř v podstatě už jen zbylým pískem z rozpadlé původní omítky. Vnitřní omítky, včetně sádkou kletovaných, se až na nepatrné výjimky dochovaly v původním stavu. Díky tomu bylo možné pod novodobou výmalbou nalézt i několik fragmentů originálních skic provedených na zdi s největší pravděpodobností autorem vily Adolfem Loosem. V jídelně se například objevila skica dvojamenného nástěnného svítidla.

Technická vybavenost domu: Müllerova vila neměla na rozdíl od vily Tugendhat takové technické vymoženosti, jako je klimatizace, přesto i její technické vybavení je na svou dobu velmi moderní. Přestože vila nemá klasická patra, tak je zde instalován osobní výtah, který staví ze sedmi úrovní celkem ve čtyřech. Dále je zde instalován jídelní výtah, který staví ve třech úrovních. Dům je vybaven ústředním teplovodním vytápěním pomocí litinových radiátorů vyrobených v Železárnách v Sedlci u Starého Plzně. Jednalo se o tak kvalitní radiátory, že po repasi slouží k vytápění domu i po památkové obnově. Celý otopný systém je napojen na dva klasické koksové kotle firmy Strebel. Tyto kotle se vzhledem ke své kvalitě vyráběly po mnoho desetiletí, a to ještě i za socialismu v 50. letech, samozřejmě však pod jménem „Sokolovo“.

Konstrukční vady a jejich opravy během existence vily: Přestože je Müllerova vila postavena ve vysoké kvalitě, tak i zde platí, že i mistr tesař se někdy utne. K největší konstrukční chybě došlo u skladby ploché střechy horní terasy. Byť zde

*Obr. 54. Müllerova vila,
Praha, Nad Hradním
vodojemem 642/14.
Budoár paní Müllerové.
(foto Vladimír Šlapeta)*

byla zvolena ve své době nejkvalitnější a samozřejmě i nejdražší vodorovná izolace proti vodě, v důsledku nevhodného uložení došlo k jejímu znehodnocení. Jednoduše řečeno aktivní škvára vytvořila v olověném plechu díry, kterými následně začalo zatékat do stropu pod terasou. Díky tomu bylo nutno předmětnou terasu opravovat již v 60. letech 20. století. Ve srovnání s povrchy balkonů vily, kde je také použit jako izolace proti vodě olověný plech, ale kde již není užita škvárová tepelně izolační vrstva, funguje tato olověná izolace i po sedmdesáti letech dokonale.

Zahrada domu: Zahrada Müllerovy vily byla řešena architektem Adolfem Loosem souběžně s projektem domu. Osazovací výkresy jednotlivých záhonů však prováděli dva významní zahradníci: Karl Förster z Boruminu u Postupimi a Camillo Schneider – zahradník hraběte Sylva-Tarouccy z Průhonic. Při provádění stavebně-historického průzkumu se podařilo nalézt původní osazovací výkresy zahrady, což je zcela ojedinělé, že se u modernistické architektury z první poloviny dvacátého století dochovaly. Z původní zahradní skladby zůstaly pouze některé dřeviny, jako je tis, thuje, pyramidální dub, borovice černá a mnoho desítek let přerostlé habrové živé ploty. Zahrada byla podrobena i částečnému archeologickému průzkumu, při kterém se podařilo nalézt postranní část kamenné treláže orientované ve svahu směrem k sousednímu domu. Zároveň se také podařilo botanikům na základě buněčné skladby ze zbytků zetlelého kořenového systému určit dominantní strom na horní venkovní terase, tedy sakuru. Vážným poničením zahrady bylo v její spodní části v 70. letech dvacátého století zřízené smetiště, kam správa domu vyvážela popel z vyhořelého koksu z kotelný domu.

Uživatelské a památkové zadání obnov Müllerovy vily: Po odborné diskuzi, a to jak na úrovni orgánů státní památkové péče, tak i například v předsednictvu České komory architektů, tehdejšího Pražského grémia a Klubu Za starou Prahu došlo k jednoznačné shodě, že vzhledem k světovému významu a unikátnosti dochovaní Müllerovy vily bude tento objekt pietně opraven a zpřístupněn jako instalovaná památka s dokumentačním centrem Adolfa Loose.

Obr. 55. Müllerova vila,
Praha, Nad Hradním
vodojemem 642/14.
Pracovna pána.
(foto Vladimír Šlapeta)

Následně autor tohoto medailonku sepsal podmínky z hlediska památkové péče, které se staly součástí odborného vyjádření Státního ústavu památkové péče a následně závazného rozhodnutí ministerstva kultury ČR. Vzhledem ke skutečnosti, že se jednalo o první průlomový přístup nejenom v rámci České republiky, ale i v rámci Evropy, je vhodné stanovené podmínky alespoň z části ocitovat, neboť zde je jednoznačně uvedeno uživatelské a památkové zadání obnovy Müllerovy vily:

„Obytňý dům Dr. Františka Müllera v Praze-Střešovicích čp. 642, Nad Hradním vodojemem 14, projektovaný Adolfem Loosem za spolupráce Karla Lhoty v roce 1929, patří k nejvíce citovaným a nejnámějším interiéřům v dějinách moderní světové architektury. Adolf Loos v tomto domě prezentoval názor, že „krásou rozumíme nejvyšší dokonalost“, a zhmotnil zde svoji ideu tzv. Raumplanu, tzn. vnitřního kontinuálního prostoru koncipovaného v různých výškových úrovních. Vzhledem k mimořádnému významu této stavby v dějinách světové architektury a k neobvyklé míře zachování původního stavu interiéřů je nezbytné tento objekt velmi citlivě restaurovat a jen v nejnútnejších případech jednotlivé celky rekonstruovat. Po dokončení rekonstrukce a restaurace této vily v souladu se stanoveným speciálním režimem by měl být tento objekt zpřístupněn veřejnosti jako instalovaný objekt s maximálním využitím původního mobiliáře a uměleckých děl, která jsou dnes v majetku různých institucí. Expozice by měla být doplněna o ústavu věnovanou tomuto domu a o dokumentační středisko Adolfa Loose. Je proto nezbytné, aby úřřední společenské prostory byly restaurovány do podoby, kdy byl objekt využíván rodinou stavebníka Dr. Františka Müllera.

Základní filosofii připravované rekonstrukce a restaurace Müllerovy vily musí být v zásadě co nejcitlivější a nejpřesnější obnova všech původních povrchů a jednotlivých prvků, nikoli jejich náhrada, masová výměna či kvantitativní výrazné doplnění. Konkrétní návrhy na restaurování budou stanoveny na základě hloubkového stavebně – architektonického průzkumu, který musí být zpracován před zahájením vlastních projekčních prací. Stavebně – architektonický průzkum bude předložen SÚPP k posouzení. Prostory Müllerovy vily nesmí být využívány jako odkládací a skladovací místnosti pro potřeby Muzea hl. m. Prahy.

Obr. 56. Müllerova vila,
Praha, Nad Hradním
vodojemem 642/14.
Letní jídelna s japons-
kující výzdobou.
(foto Vladimír Šlapeta)

Z hlediska památkové péče lze již stanovit tyto vstupní podmínky pro nadcházející rekonstrukci Müllerovy vily: V místnosti 0.02 budou zachovány původní kotle ústředního vytápění, včetně všech technických detailů a vybavení. Vzhledem k tomu, že současný stav této kotelny je na hranici životnosti, doporučujeme vybudovat v sousední místnosti 0.05 – bývalé prádelně – kotelnu plynovou, kterou bude možné snadno napojit na původní, případně rekonstruované rozvody ústředního vytápění a zároveň na komínový průduch.

Zachovalé dřevěné podlahy budou restaurovány do původní podoby.

V místnostech, ve kterých se nezachovaly původní podlahy, budou podlahové krytiny určeny na základě stavebně-architektonického průzkumu.

Poškozené a opotřebované, případně zakryté původní tapety v interiéru budou restaurovány.

Původní úťahy budou intaktně zachovány, a pokud je nelze uvést do provozního stavu, zůstanou zachovány jako nefunkční.

V místnosti původní kuchyně 2.04 bude nahrazen novodobý dřez replikou dřezu původního.

Novodobé dveře mezi místností pro služebné 3.12 a místností pro hosty 3.13 budou bez náhrady zazděny. V těchto místech bude obnoven původní dřevěný sokl v místnosti 3.13.

Novodobé dveře mezi schodišťovou podestou 3.08 a chodbou pro služebné budou nahrazeny přesnou replikou, včetně ostění, klik a pantů. Zároveň bude u těchto dveří obnoven původní systém otevírání směrem do chodby služebné.

Původní koupelna – místnost 3.02 – bude restaurována do původní podoby. Vzhledem k zachování původních obkladů stěn bude tato koupelna zachována jako nefunkční. Do této koupelny bude přenesena jediná původní zachovaná klozetová mísa z místnosti v přízemí 1.04.

Zahrada včetně oplocení bude rekonstruována do původní podoby.

Vzhledem k významu Müllerovy vily je nezbytné předložit SÚPP k posouzení stavebně-architektonický průzkum,

Obr. 57. Müllerova vila,
Praha, Nad Hradním
vodojemem 642/14.
Jídelna. (foto Vladimír
Šlapeta)

na jehož základě budou upřesněny další podmínky památkové péče pro rekonstrukci a restauraci tohoto objektu. Závěrem připomínáme, že komplexní projekt rekonstrukce a restaurace této vily musí být ve smyslu zákona předložen SÚPP k posouzení před vydáním stavebního povolení.

Müllerova vila navržena Adolfem Loosem a Karlem Lhotou je nesporně hodnotou architektonickou, ačkoliv od doby jejího vzniku uplynulo teprve šedesát šest let. Je úvojevitým vrcholem tvorby autora a jeho pohledu na bydlení. Je však zároveň i významným dokladem světového úvoje architektury. Proto byla tato vila v roce 1998 prohlášena národní kulturní památkou České republiky a zároveň zakoupena Hlavním městem Prahou jako jedna z nejvýznamnějších kulturních památek u nás.“

Müllerova vila – historie obnovy: Nejprve bylo potřeba dořešit vlastnické vztahy k vile. Dcera manželů Müllerových jako jediný zákonný dědic požádala po změně československých zákonů o dokončení dědického řízení po své matce Miladě Müllerové z roku 1968. Po získání vily do majetku hl. m. Prahy byla vila svěřena do správy Muzea hl. m. Prahy. Následně byl pod tehdejšími ředitelem Muzea hl. m. Prahy PhDr. Míkou vytvořen poradní sbor pro obnovu Müllerovy vily. Prvotním úkolem tohoto sboru bylo stanovit principy a postupy památkové obnovy.

Obnova Müllerovy vily začala po přípravných fázích 22. dubna 1996, kdy Muzeum hl. m. Prahy vypsalo první soutěž na projekt restaurování stavby. Tato soutěž však musela být v červnu téhož roku zrušena, neboť se ukázalo, že Muzeum hlavního města Prahy dostatečně neodhadlo cenový limit za projekt, na který byla soutěž vypsána. A právě proto, že většina došlých nabídek tento finanční limit překročila, musela být ze zákona soutěž zrušena. Následně Muzeum hlavního města Prahy zadalo zpracování stavebně-historického a stavebně-architektonického průzkumu. Tento průzkum, zpracovaný pod vedením autora tohoto medailonku, byl odevzdán v únoru 1997. V dubnu téhož roku byla vypsána druhá soutěž, avšak i tato soutěž byla následně zrušena, neboť žádný z došlých návrhů nevyhověl odborným požadavkům soutěžní komise. V srpnu 1997 byla vypsána třetí soutěž. Z této třetí soutěže

vyšel jako vítěz osvědčený tým Prof. Ing. akad. arch. Václava Girsy, sdružený v jeho projektovém ateliéru GIRSA AT. Hodnotící komise upřednostnila při výběru právě tento projekt pro jeho profesionální dokonalost a zároveň pro uvedené spolupracovníky přes zahradní architekty, historiky architektury 20. století až po specialisty na jednotlivé druhy stavebních konstrukcí a materiálů. Zároveň byl v tomto projektu navržen nejpropracovanější návrh pasportizace jednotlivých prvků a detailů objektu. Po podepsání smlouvy s ateliérem GIRSA AT byla postupně zpracována třístuňňová projektová dokumentace.

V prvním stupni je navržena studie restaurování a rekonstrukce vily, jejíž součástí je i detailní koncepce a metodika restaurátorských prací. Tato studie byla odevzdána v prosinci 1997 a v únoru 1998 schválena orgány státní památkové péče. Druhým stupněm byla projektová dokumentace ke stavebnímu povolení, která byla odsouhlasena v březnu 1998. Po vydání stavebního povolení vznikl kolektiv odborníků, kteří měli na starosti obnovu Müllerovy vily. Součástí tohoto týmu byli zástupci projektanta GIRSA AT, zástupci státní památkové péče a zástupci Muzea hlavního města Prahy jako investora akce. V dubnu téhož roku tento kolektiv podnikl společně několikadenní studijní cestu do Vídně, kde studoval již dokončené obnovy vídeňských vil Adolfa Loose a hlavně dokončenou rekonstrukci obchodního domu Goldman & Salatsch na Michaelském náměstí. Setkal se zde také s profesorem Burkhardtem Rukschciem, autorem návrhu komplexní obnovy tohoto obchodního domu. Profesor Rukschcio byl požádán, aby se stal zahraničním konzultantem památkové obnovy Müllerovy vily. Celý tým přivítal, když profesor Rukschcio tuto nabídku přijal. Následně se začal zpracovávat třetí stupeň projektové dokumentace, jehož součástí byla i digitální podrobná inventarizace objektu, jednotlivých stavebních prvků a zařizovacích předmětů. I tato inventarizace se svým rozsahem stala průlomovou pro obnovu dalších významných památek 20. století v České republice. Realizační projekt byl odevzdán v červenci 1998.

V té době byla také zahájena do té doby nevídaná inzertní akce v tištěných médiích, televizi a rozhlasu. Cílem bylo vyzvat majitele různých stavebních artefaktů z 30. let 20. století, aby je darovali na obnovu Müllerovy vily. S odstupem 16 let je jisté, že do té doby prvky, které končily ve sběru nebo na smetištích, se staly předmětem obchodních zájmů.

V létě 1998 vyhlásilo Muzeum hlavního města Prahy veřejnou obchodní zakázku k získání nejhodnější nabídky restaurátorské firmy či sdružení pro obnovu Müllerovy vily. Při vypisování tohoto výběrového řízení bylo jednoznačně zadáno, že dodavatelem této obnovy musí být právě restaurátorská firma se subdodávkou stavebních prací a nikoliv naopak. Výběrové řízení vyhrálo sdružení restaurátorů Thalia – consult pod vedením Mgr. Václava Mikuleho. K zahájení vlastní stavby, tedy předání staveniště, došlo 23. listopadu 1998.

K památkové obnově Müllerovy vily bylo přistupováno s vědomím, že se jedná o mimořádnou architektonickou památku světového významu. Bylo zde tak postupováno v souladu s Benátskou chartou a dalšími mezinárodními úmluvami na ochranu památek. Veškeré autentické materiály z 30. let 20. století byly pokládány za předmět ochrany, byť se jednalo o materiály zcela obyčejné a snadno nahraditelné. Bylo zde tak poprvé v rámci české památkové péče přistoupeno k jejich ochraně, přestože do té doby se tyto materiály na českých památkách běžně nahrazovaly za nové s původním složením a skladbou. Jinými slovy můžeme říci, že ke všem materiálům se zde přistupovalo restaurátorským způsobem, jakoby se jednalo o obnovu Rembrandtova obrazu, na kterém by také nikoho nenapadlo měnit materiálovou podstatu. Památková obnova byla dokončena slavnostním znovutevřením dne 24. května 2000 za přítomnosti pana prezidenta ČR Václava Havla a primátora hlavního města Prahy Jana Kasla.

Památková obnova dispozice: Dispozice Müllerovy vily se dochovala bez radikálních změn. Původní půdorysy byly narušeny pouze v šesté úrovni, a to dodatečným probouráním dveří mezi pokojem hosta a bytem služky. Protože bylo rozhodnuto, že pokoj hosta bude změněn na studovnu Studijního centra Adolfa Loose a zároveň bylo rozhodnuto, že byt služky bude kancelář vedoucí tohoto centra, byl tento vybouraný otvor ponechán. Aby bylo zcela zřejmé, že se jednalo o otvor, který do původní dispozice domu nepatří, byl zakryt „průchozí skříní“. Díky tomuto řešení, které jasně přiznává, že se jedná o novotvar, je průchod vnímán jako soudobý mobiliář místnosti.

Památková obnova střešního pláště: Jak už je v této práci výše popsáno, střešní plášť horní terasy měl od prvopočátku konstrukční závadu navrženou již v projektu. Jednalo se o položení olověného plechu jako izolace proti vodě na nevyhašenou škváru, která plnila funkci tepelné izolace. Díky chemické reakci, která probíhala mezi olovem a škvárou, došlo k poničení tohoto plechu a následnému zatékání do objektu. K radikální rekonstrukci střešního pláště došlo již v 60. letech 20. století, kdy bylo zatékání řešeno položením dalších izolačních vrstev a následné dlažby na původní skladbu střechy. Díky této skutečnosti se skladba střechy navýšila o více jak 20 cm, a původní luxferový světlík tak musel být zastřešen skleněnou sedlovou stříškou. Při poslední obnově bylo zcela nezbytné vrátit střechu terasy na původní výšku a zároveň bylo nutné obnovit povrch střechy z původního materiálu, tedy litého asfaltu. Nebylo však možné již znovu opakovat konstrukční chybu z 30. let 20. století. Proto po konzultacích se specialisty ze Stavební fakulty a Kloknerova ústavu ČVUT bylo rozhodnuto o nové skladbě střešního pláště s využitím rekonstrukce nášlapné vrstvy střechy za použití litého asfaltu dle původní podoby. Byla zvolena zcela profesionální novodobá skladba střechy na bázi velmi kvalitních a již prověřených materiálů. Místo původní tepelné izolační vrstvy ze škváry byla užitá vrstva z pěnového skla. Místo původní izolace proti vodě řešené olověným plechem se použily pásy z modifikovaného asfaltu. Zároveň byly jednotlivé separační vrstvy odvětrány.

Nároží terasy u styku stěny a podlahy terasy byly řešeny dle historické předlohy ze speciálně na zakázku vyrobených úhelníků a ze speciálně tvrzeného asfaltu. Nášlapná vrstva, jak již bylo řečeno, byla nově položena z litého modifikovaného asfaltu, a to tak, aby maximálně odpovídala historickému povrchu terasy. Použití asfaltu na povrch terasy ve 30. letech 20. století není ničím překvapivým. Používání litých asfaltů jako nášlapné podlahoviny je na území České republiky poprvé doloženo v letech 1843–1845, kdy byla takto řešena podlaha zámeckého skleníku v Lednici na Moravě.

Poprsníky terasy byly nově oplechovány měděným plechem s detaily dle dochovaných vzorků. Na spoje jednotlivých plechů nebyly použity falce, ale jednotlivé spoje jsou nýtovány. Aby bylo možné provést obnovu střechy v maximální kvalitě, bylo potřeba zajistit po dobu obnovy, aby na terasu nepršelo. Proto byla nad celým domem po dobu obnovy vztyčena provizorní sedlová střecha, která byla ukotvena na lešení, které obepínalo dům ze všech 4 stran. V případě balkonů byly původní asfaltové povrchy pouze konzervovány.

Památková obnova podlah: Podlahy v domě jsou řešeny v různém provedení. V garáži je podlaha z kletovaného betonu a vzhledem ke skutečnosti, že se jedná o povrch historický, bylo přistoupeno pouze k jeho vyčištění a konzervaci. V koupelnách, na toaletách a ve vstupní hale je použita červená ostře pálená dlažba, dodávaná ve 30. letech 20. století firmou RAKO Rakovník. Vzhledem ke skutečnosti, že se původní dlažby zachovaly ve velmi dobré kvalitě, bylo rozhodnuto nezprovozňovat všechny koupelny a toalety, a to právě z důvodu, aby kvůli výměně přívodů nemuselo dojít k rozkopání, a tedy i zničení těchto autentických povrchů. Pouze v prostoru suterénu mezi garáží a původní místností dílny, bylo nezbytné díky výměně ležaté kanalizace část podlahy z těchto červených dlaždic odstranit. Nepodařilo se je demontovat bez poškození, neboť byly kladeny do betonu. Naštěstí se podařilo ze sběru získat ty samé dlaždice od stejného výrobce a stejně staré.

Dalším druhem podlah, který se v domě nachází, jsou vlýskové dubové podlahy s obvodovými bordurami. Ve všech místnostech, kde se tyto podlahy vyskytují, se dochovaly ve velmi dobrém stavu, takže bylo možné přistoupit k jejich obnově výhradně restaurátorským způsobem. Vzhledem ke kvalitě původního provedení nebylo potřeba tyto podlahy překládat. Díky tomu se jejich skladba uchovala v autentické podobě. V dětských pokojích, v místnosti řidiče a hovorňy byly podlahy původně řešeny klasickým linoleem červené barvy. Toto linoleum se však v žádné z místností nedochovalo. Pouze pod vestavěným nábytkem a nožičkami radiátorů se našly zbytky. Již ve fázi průzkumu vily byla navázána spolupráce s firmou DLW – Deutsche linoleum Werke. Shodou okolností tato samá firma dodávala pro Müllerovu vilu podlahovinu z klasického linolea již v roce 1930. Vzhledem ke skutečnosti, že v době památkové obnovy neměla tato firma ve své nabídce odstín linolea dle nálezu vzorků, bylo nezbytné firmu přesvědčit k zakázkové výrobě. To se podařilo i díky tomu, že firma marketingově využila skutečnost, že jako jediný subdodavatel se po 70 letech vrátila se svojí dodávkou do slavného domu.

Obr. 58. Müllerova vila, Praha, Nad Hradním vodojemem 642/14. Obytná terasa vybavená sprchou. (foto Miloš Solar)

Dalším zvláštním povrchem je podlaha pánské pracovny. Zde byla použita plst', jejíž zbytky se opět podařilo nalézt pod vestavěným nábytkem. Použití této plstě bylo zcela účelné, neboť se zde nacházely původně orientální koberce, které na této plstěné podlaze neklouzaly. Vzhledem ke skutečnosti, že tato podlahovina se již nevyrábí, hledal se způsob, jak ji znovu vyrobit. Zjistilo se, že ve Velkém Meziříčí existuje firma, která téměř shodnou plst' vyrábí pro vystýlku dřevěných transportních beden, například pro jemné přístroje. Firma však nebyla ochotná převzít záruku, proto se přistoupilo k mechanickým zkouškám. Materiál byl instalován po dobu 2 měsíců na schodišti administrativní budovy Muzea hl. m. Prahy v Kožné ulici, aby se prověřily jeho fyzikálně technické vlastnosti. Výsledek dvouměsíční zkoušky prokázal, že materiál lze použít i jako podlahovou krytinu.

Podlahu kuchyně tvořil červeně probarvený xylolit, který se v plné míře dochoval pod dvěma vrstvami PVC ze 70. let 20. století. Po odstranění PVC byl povrch xylolitu vyčištěn a konzervován. Vzhledem ke skutečnosti, že tato podlaha je již za hranou životnosti, což znamená, že vykazuje poměrně značné množství prasklin, bylo nutné upravit návštěvnický provoz tak, aby návštěvníci do kuchyně pouze nahlédli a po této autentické podlaze neprocházeli. Důvodem je samozřejmě ochrana tohoto autenticky dochovaného povrchu.

Asi nejzajímavější byla podlaha v letní jídelně v sedmé úrovni domu, která byla vytvořena na základě nalezeného vzorku pod vestavěnou pohovkou z rýžové rohože zvané „maté“ dovážené z Japonska. Vzhledem ke skutečnosti, že tuto rohož nelze v České republice vyrobit, bylo nezbytné ji zajistit dovozem ze zahraničí.

Památková obnova omítek a obkladů: Při obnově Müllerovy vily se jako nejvíce náročná ukázala obnova omítek na fasádách domu. Vzhledem k jejich totální degradaci, způsobené především přestříkáním plastickou omítkovinou

„ebarbot“ v 70. letech, nebylo možné přistoupit k jejich konzervaci. Naštěstí se podařilo nalézt na podhledech balkonů místa, kde plastická omítkovina nebyla aplikována. Z těchto míst byly sejmuty velkoplošné vzorky původních omítek, které jsou dnes uloženy ve studijním a dokumentačním centru ve vile. Zároveň na základě zde odebraných vzorků bylo možné provést průzkumy na zjištění poměru plniva a pojiva, včetně zjištění granulometrie původně použitého písku. Tyto průzkumy prováděla laboratoř stavebních hmot Stavební fakulty ČVUT. Na základě zjištění původní struktury venkovních omítek připravila na zakázku firma Bayosan ČR strojně namíchané omítky, dle původního složení, pro celou fasádu vily. Původní omítky byly pouze probarvené ve své hmotě pískem a neměly žádný nátěr. To se projevovalo, jak dokládají i historické fotografie, na vizuální podobě fasád, kde je krásně vidět technologické úseky zhotovené z jednotlivých pater lešení a také ruční práci vytvořenou pomocí dřevěných hladítek. Toto estetické provedení fasád domu souvisí zcela bezesporu s Loosovým názorem, že dům má sloužit tomu, kdo v něm bydlí, nikoliv tomu, kdo chodí kolem. Nutnost kompletně rekonstruovat fasádní omítky byla využita pro umístění nových rozvodů elektro. Díky tomu nebylo nutno provádět záseky pro rozvody ve velmi dobře dochovaných omítkách v interiéru. Pod fasádní omítku se podařilo natáhnout i rozvody kamerového a zabezpečovacího systému.

Vnitřní omítky v domě byly převážně vápenné se sádrovým kletovaným broušeným povrchem. V případě interiérových omítek bylo přistoupeno k jejich pietní konzervaci, to znamená, že byly zbaveny pozdějších výmalb a poté vymalovány obyčejným hlinkovým nátěrem, který zcela odpovídá historickému řešení. Zajímavá situace nastala ve dvou dětských pokojích, kde do výšky necelých 2 metrů od podlahy byly použity barevné olejové nátěry. Tyto nátěry se zde dochovaly pod latexovými nátěry ze 70. let 20. století. Zde bylo nutno velmi pracně a nákladně nevhodné latexové nátěry sejmut. To se provádělo pomocí páry a škrabky. Přesto ne všechny původní olejové nátěry se v těchto místnostech podařilo zachránit. Bylo to také proto, že v éře, kdy dům využíval ústav marxismu-leninismu, byla v denní dětské místnosti brutálním způsobem instalována telefonní ústředna, která historickou situaci na zdi zcela zničila. Můžeme konstatovat, že zhruba 30 % těchto původních olejových nátěrů bylo vyčištěno a zakonzervováno, zbývajících 70 % těchto nátěrů bylo dle původní technologie rekonstruováno.

V případě bělminových obkladů bylo v místech, kde se dochovaly původní situace z 30. let 20. století, postupováno konzervačním způsobem. To znamená, že i díky tomu, že se neobnovovaly původní rozvody vody a některé historické koupelny tak zůstaly bez vody, bylo možné ponechat původní obklady na svém místě. V místech, kde se obklady nedochovaly, jako například na stěně za sporákem v kuchyni, bylo postupováno tak, že cca 20 let staré obklady se odstranily a na jejich místo se instalovaly 70 let staré obklady sejmuté z koupelen vybudovaných ve 30. letech 20. století. Získat původní staré obklady nebylo vůbec jednoduché. Nejprve se musely vytipovat objekty, které procházely rekonstrukcí a kde se ještě nacházely původní bělminové obklady vyrobené firmou RAKO Rakovník kolem roku 1930. Byla zde velmi dobrá spolupráce s pražskými stavebními úřady, které na požadované rekonstrukce upozornily.

Památková obnova výplní otvorů: K obnově oken a dveří se přistupovalo výhradně restaurátorským způsobem, neboť se nejenom fyzicky dochovaly, ale také byly ve velmi dobrém technickém stavu. Pouze okapnička dveří vedoucích z letní jídelny na terasu v sedmé úrovni domu byla narušena broukem tesaříkem, a proto musela být nahrazena novým materiálem. Po provedení stratigrafických průzkumů nátěrů byla obnovena jejich historická barevnost, tedy sytě žlutá. V několika případech byly poničeny panty vnitřních dveří, a proto je bylo nutné nahradit restaurátorskými replikami. Celkově lze konstatovat, že vzhledem k vysoké kvalitě původně použitého materiálu, nebylo nutné na těchto výplňových prvcích provádět radikální zásahy.

Památková obnova strojních technologií: V případě Müllerovy vily se jednalo o obnovu ústředního vytápění domu a strojovny výtahů. Původní ústřední topení domu bylo založeno na dvou koksových kotlech značky Střebel, které dodávaly teplou vodu do celého otopného systému. Protože z důvodů ekonomických a ekologických nebylo možné nadále používat do budoucna koksovou kotel, bylo rozhodnuto o přeměně topení s využitím kotlů plynových. Dva plynové kotle značky Buderus se podařilo instalovat na stěně bývalé prádelny, tedy z druhé strany stěny kotelny. Díky tomu tak bylo možné kotle napojit zcela do stávajícího systému vytápění a zároveň je napojit na původní komín koksových kotleny,

Obr. 59. Müllerova vila, Praha, Nad Hradním vodojemem 642/14. Koupelna rodičů. (foto Miloš Solář)

kteřý byl pouze nově vyvločkován. Zázrakem byla skutečnost, že původní rozvody teplé vody ústředního vytápění ve zdech domu, bylo možné na základě zcela nové technologické metody repasovat. Aniž by se jakkoliv manipulovalo s původními trubkami ve zdech, byly tyto trubky pod tlakem vypískovány a následně napuštěny speciální epoxidovou pryskyřicí, která tak na původním ocelovém povrchu trubek vytvořila nový nekorodující povlak s vysokou zárukou. Všechny dochované litinové radiátory vyrobené původně v železárnách v Sedleci u Starého Plzněce byly také pietně repasovány. Chybějící radiátory byly získány ze sběru z objektů, kde se shodné kusy od shodného výrobce dochovaly.

Obnova osobního výtahu byla zcela nezbytná z důvodu pohybu imobilních osob po veřejně přístupném objektu. Vzhledem k technickému stavu historické strojovny výtahu nebylo možné ani po repasi tuto strojovnu zprovoznit. Proto byla nahrazena novou strojovnou s tím, že původní strojovna byla vystavena jako exponát v garáži. Podařilo se však kompletně restaurátorským způsobem obnovit výtahovou kabinu a chodbové dveře výtahu. Vzhledem ke skutečnosti, že výtah nesplňuje současné platné normy, je zde nařízeno používat výtah výhradně pod dohledem ostražky vily.

Památková obnova instalací a zařizovacích předmětů: Z hlediska vysoké míry autenticity interiérových povrchů domu bylo rozhodnuto, že mnohé instalace, především rozvody vody a kanalizační svody nebudou funkční. Toto řešení mohlo být učiněno jen s vědomím, že dům zůstane zpřístupněn výhradně jako instalovaná památka, tedy že nebude sloužit k bydlení. Přesto však do nezbytných toalet bylo potřeba rozvody zavést. Zařizovací předměty, jako jsou umývadla a klozetové mísy, byly vyrobeny jako kopie dle dochovaných originálů.

Zajímavá byla obnova elektrického sporáku v kuchyni. Původní sporák se v objektu nedochoval. Pouze z historické fotografie bylo známo, jaký typ se v domě nacházel. V rámci dohledávání původních předmětů se podařilo najít shodný sporák v Liskově vile v Ostravě. Při návštěvě Liskovy vily nebylo těžké se s majitelkou domluvit na výměně za sporák nový, neboť u starého již nefungovala pečící trouba. Díky této šťastné náhodě se podařilo pro Müllerovu vilu získat totožný historický sporák, který zde býval, byť je v současnosti nefunkční.

Obr. 60. Müllerova vila, Praha, Nad Hradním vodojemem 642/14. Pohled ze zahrady na východní a severní fasádu. (foto Miloš Solář)

Památková obnova mobiliáře a uměleckých děl: Obnova Müllerovy vily měla zcela mimořádné štěstí, že se v rámci stavebně-historického průzkumu podařilo dohledat zhruba 75 % původního mobiliáře a uměleckých děl. Bylo to díky tomu, že Milada Müllerová některá umělecká díla prodala Západočeské galerii v Plzni, aby měla na živobytí. Po její smrti zbývající umělecká díla a mobiliář dcera Eva Maternová prodala Národní galerii a Uměleckoprůmyslovému museu v Praze. Je zajímavé, že Eva Maternová směla jako cizí státní příslušník zdědit po zemřelé matce všechny movité věci na rozdíl od vlastního domu, který je nemovitostí. V rámci průzkumu se podařilo mnohé mobiliární kusy v Uměleckoprůmyslovém museu v Praze dohledat. Díky pochopení ředitelů Národní galerie, Uměleckoprůmyslového musea a Západočeské galerie v Plzni byly původní mobiliární kusy a umělecká díla do Müllerovy vily dlouhodobě zapůjčeny. Kusy mobiliáře, který se nedohledal, byly na základě historických fotografií zhotoveny formou restaurátorských kopií. Jedná se o kopie barokní komody a proutěných křesel v hlavním obytném pokoji, stejně tak jako veškerého volného mobiliáře dětských pokojů.

Zajímavostí hlavního obytného prostoru je obnova dvou akvárií zabudovaných ve stěně mezi hlavním obytným pokojem a jídelnou. V těchto akváriích byly na základě dobových akvaristických katalogů znovu vysazeny rostliny a umístěny rybičky.

Památková obnova zahrady: Na základě průzkumu zahrady a hlavně díky skutečnosti, že se podařilo nalézt v pozůstalosti Milady Müllerové původní osazovací výkresy zhotovené zahradními architekty Karlem Försterem z Boruminu u Postupimi v Německu a Camillo Schneiderem – zahradníkem Sylva Taroucy v Průhonicích, bylo možné zahradě vrátit původní podobu. Také díky částečnému archeologickému průzkumu zahrady se podařilo objevit původní kamenné treláže jednotlivých teras zahrady, navržené v rámci celkové kompozice Adolfem Loosem. Z původní výsadby se dochovaly některé stromy. Habrová zástěna díky dlouhodobé neúdržbě přerostla a bylo nezbytné ji odstranit a znovu vysadit.

Obnova Müllerovy vily, dokončená v roce 2000, byla první rozsáhlou obnovou mezinárodně významné architektonické památky, při které byl kladen důraz na zachování materiálové podstaty domu. Jednalo se tak o přelomový počín, kdy k takto relativně mladé – sedmdesát let staré – památce bylo přistoupeno výhradně restaurátorským způsobem, a to včetně ochrany tak banálních a běžných materiálů, jako jsou vnitřní štukové omítky, bělinové obklady či povrchy s olejovými nátěry. Celý realizační tým se tehdy mnohé věci učil na místě a hledal řešení. Poprvé v oblasti památkové péče zde bylo přistoupeno k takovým konzervačním zásahům, jako je konzervace umělých hmot, například bakelitu. S touto problematikou pomáhala i výzkumná pracoviště Akademie věd, jako je například Makromolekulární ústav AV ČR. Je zcela jednoznačné, že postup, kdy generálním dodavatelem stavby bylo sdružení restaurátorů a veškeré stavební práce byly subdodávkou, byl správný. Během uplynulých čtrnácti let došlo pouze k drobnějším opravám nároží ploché terasy. Nejvýznamnější ocenění za památkovou obnovu Müllerovy vily bylo uděleno v roce 2001, a to medaile EUROPA NOSTRA za rok 2000. Je to nejvyšší evropské ocenění udělované v Evropě od roku 1978. V diplomu tohoto ocenění je uvedeno, že medaile se uděluje: „Za příkladné restaurování budovy, místa a interiérového zařízení založeného na rozsáhlém výzkumu historických dokumentů a materiálů, vlastního domu a originálního konceptu Adolfa Loose“.

Literatura

POLÁK, Martin. *Müllerova vila: detaily = The Müller Villa : details = Das Haus Müller: details = La Villa Müller : détails*. Praha: Muzeum hlavního města Prahy, 2007.

KSANDR, Karel, GIRSA, Václav, URLICH, Petr. *Müllerova vila*. Praha: Argo, 2000.

ŠLAPETA, Vladimír. *Müllerova vila v Praze*. Praha: Muzeum hlavního města Prahy, 2002.

Obnova vily Tugendhat

Miloš Solař

Identifikační údaje:

adresa: Brno-Černá Pole, Černopolní 237/45

kulturní památka: číslo rejstříku ÚSKP: 16079/7-98

vlastník: Statutární město Brno, *správa:* Muzeum města Brna

přístupnost: muzeum a badatelské centrum, veřejnosti přístupno

Obr. 61. Vila Tugendhat, Brno, Černopolní 237/45. Zahradní průčelí po obnově. (foto M. Solař, 2014)

Anotace: Funkcionalistická vila se zahradou postavená podle návrhu Ludwiga Miese van der Rohe v letech 1928–1930 pro manžele Grete a Fritze Tugendhat. Spolupráce s Lilly Reich (interiér) a Markétou Roderovou-Müllerovou (zahrada). Nejvýznamnější a nejlépe dochované Miesovo předválečné dílo. Jedna z klíčových staveb architektury 20. století. Památka Světového dědictví. Historická souvislost s níže položeným areálem vily Löw-Beer, která patřila rodičům Grete Tugendhat.

Situace: Oplocený pozemek vily se zahradou zaujímá horní část jihozápadně orientovaného svahu ve vilové zástavbě Černých polí. Volně stojící třípodlažní vila na obdélném nepravidelném půdorysu je situována na horní hraně svahu při ulici Černopolní. Odsazením vily od uliční čáry je vytvořena nástupní plocha. Vzhledem k situování ve svahu se z ulice jeví jako přízemní. Všechna tři podlaží se uplatňují ze zahrady. Střeška je plochá, nepochozí. První NP je využito pro technické zázemí. Druhé NP zahrnuje hlavní obytný a společenský prostor se zimní zahradou a terasou a dále

kuchyni s příslušenstvím a místnostmi pro personál. Ve třetím NP, které je v úrovni ulice, je hlavní vstup, vstupní hala, soukromé obytné prostory rodiny. Samostatně přístupný je byt šoféra s garáží. Na jihovýchodní straně se k vile přimyká venkovní provozní schodiště spojující ulici se všemi podlažními a zahradou. Z obytného prostoru ve 2. NP vede venkovní představené schodiště do zahrady.

Konstrukční řešení: Konstrukci omítnuté stavby tvoří ocelový skelet, železobetonové stropy a cihelné výplňové zdivo. Subtilní nosné sloupy křížového profilu jsou zakotveny v betonových patkách a procházejí zčásti zdívkou a zčásti v prostoru všemi podlažními.

Fasády: Fasády jsou hladké omítané, opatřené jednobarevným vápenným nátěrem ve světle okrovém odstínu. Koruny parapetů, stupně schodiště do zahrady, sokly jsou travertinové. Okenní výplně mají vesměs původní kovové rámy s jednoduchým zasklením. Otvory jsou obdélné. Vedle klasických oken jsou použita pásová velkoformátová okna do hlavního obytného prostoru, z nichž dvě jsou spouštěcí. Také fasády zimní zahrady a vstupní haly se schodištěm jsou plně proskleny.

Zahrada: Zahrada vznikla úpravou horní části zahrady vily Löw-Beer, na jejímž místě je situována a s níž byla během užívání rodinou spojena. Je koncipována jako intimní rodinný prostor úzce provázaný s interiérem vily. Po obvodě zahrady probíhá cesta. Pro charakter zahrady jsou významné smuteční vrba před průčelím vily a vzrostlý javor u jejího jihovýchodního nároží.

Interiér: Architektonické řešení vychází ve svém konceptu z myšlenek Miesova barcelonského pavilonu z roku 1927. Vychází z jednoty prostoru, jehož plynutí omezují pouze dílčí stavební elementy vesměs provedené v nejkvalitnějších materiálech a detailech. Součástí „interiéru“ jsou i exkluzivní výhledy na historické jádro města Brna. Přístup k domu je z Černopolské ulice. Uliční průčelí je prolomeno přímým vstupem na terasu s nádherným výhledem na historické centrum Brna. Průchod zároveň v této úrovni odděluje obytné prostory od zázemí. Na vstup navazuje vstupní hala s šatnou a schodištěm do hlavního obytného prostoru o podlaží níže. Odděleny jsou soukromé obytné prostory rodiny, ložnice pána a ložnice paní s koupelnou, pokoje dětí a vychovatelky s koupelnou a záchodem a terasa, která patří do soukromé části domu. Z ložnice paní je přímé spojení do pokoje dětí.

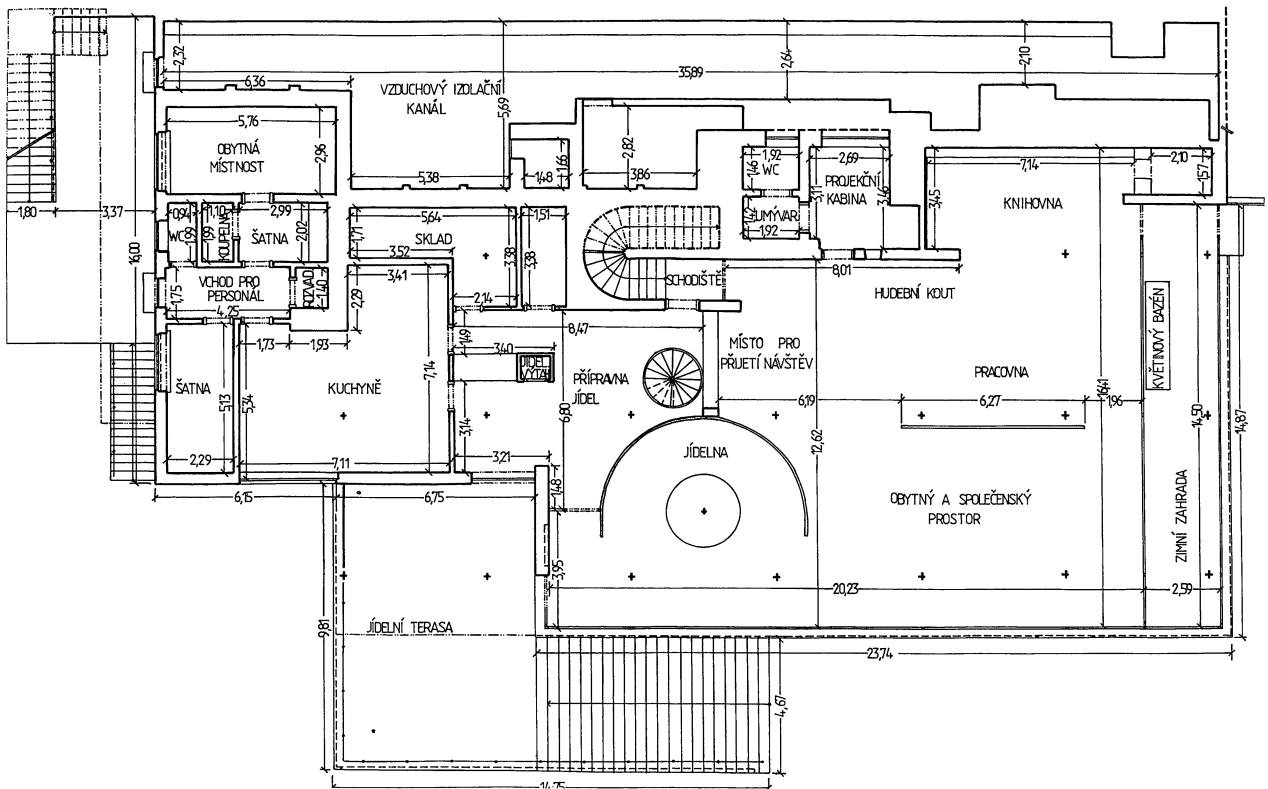
Druhé NP z velké části vyplňuje obytný prostor, pojímající obývací pokoj, jídelnu, pracovnu, knihovnu a příležitostně i domácí kino. Ústředními prvky prostoru jsou onyxová dělicí stěna a makasarový segment vymezující jídelní prostor. Za onyxovou příčnou stěnou byla pracovna s knihovnou a přilehlou zimní zahradou. Za makasarovou příčnou stěnou je posezení u stěny z mléčného skla, kterou je možno světelně iluminovat.

V prvním NP je situováno technické zázemí: molová místnost, fotokomora, prádelna, strojovna vzduchotechniky, kotelna a uhelna, strojovna spouštění oken, skladové prostory. Při poslední obnově byla do východní části tohoto podlaží vložena prodejna knih a do velkého ústředního prostoru expozice o vile Tugendhat.

Dveře jsou v obytných prostorech dřevěné do dřevěných zárubní, v technickém zázemí kovové. Podlaha ve vstupní hale je tvořena travertinovou dlažbou. V ostatních místnostech 2. a 3. NP je linoleum kladené na xyloolitový podklad. Technické podlaží má podlahy z kletovaného betonu. Stěny jsou omítané, přičemž je rozdíl mezi velmi kvalitně zpracovanými hlazenými omítkami obytných prostor a užitkovým provedením povrchů stěn v technickém podlaží. Původní keramický obklad se dochoval pouze v molové místnosti a zčásti ve shozu uhlí. Ostatní keramické obklady a vybavení koupelen jsou kopíi z poslední obnovy.

Součástí interiéru je vestavěný nábytek, makasarová a onyxová stěna v hlavní obytné místnosti a dochovaná technická zařízení. Mobiliiář je kopíi původního vybavení.

Historie: Vilu Tugendhat postavili manželé Tugendhatovi, jenž pocházeli z rodin významných brněnských textilních podnikatelů. Pro stavbu vlastního domu se Grete Weissová (1903–1970), dcera továrníka Alfréda Löw-Beera, a Fritz

Obr. 62. Vila Tugendhat, Brno, Černopolní 237/45. Půdorys 2. NP

Tugendhat (1895–1958), jenž byl spoluvlastníkem vlnářské továrny, rozhodli v roce 1927, tedy ještě před svým sňatkem. Pozemek vzniklý osamostatněním horní části zahrady vily Löw-Ber doslala Grete Tugendhat ke svému druhému sňatku od rodičů.

V roce 1927 se budoucí manželé během své návštěvy v Berlíně seznámili s domem historika umění Eduarda Fuchse. Tento dům v Zehlendorfu z roku 1911, známý také jako Perlsův, byl raným dílem architekta Ludwiga Miese van der Rohe (dále Mies). Dům je tak nadchl, kontaktovali jeho architekta a zadali mu projekt svého rodinného domu.

Mies přijel v září 1928 do Brna shlédnout staveniště budoucí vily a již 31. prosince 1928 předložil hotový projekt. Stavba byla prováděna brněnskou stavební firmou Moritz a Artur Eislerovi a dalšími jedenácti specializovanými firmami za Miesova dozoru. Onyxovou stěnu dodala berlínská kamenická firma Köstner a Gottschalk. Ostatní kamenické práce dodala brněnská firma Oswaldo De Martin. Zábradlí a většinu rámců oken dodala zámečnická firma Antonín Bílek. Další důležitou firmou byla sklenářská firma bratří Fuchsů, která objednala a osadila téměř všechny sklářské práce. Budova byla hotova do konce léta 1929. Všechny vnitřní práce byly dokončeny na jaře a v létě. Na podzim vídeňská firma Bacon namontovala topení a větrací systém. Všechny vnitřní práce byly dokončeny na jaře a v létě 1930. Nejpозději během listopadu 1930 byl dům vybaven nábytkem a v prosinci již obýván. V té době již zřejmě existoval také návrh na úpravu zahrady.

V roce 1938 rodina Tugendhat emigrovala v obavě před nacismem. V roce 1942 byla vila formálně převzata „Třetí říší“ a byla pronajata Walteru Messerschmidtovi, řediteli Klöcknerwerke v Brně. Za pobytu těchto nájemníků došlo k řadě stavebních úprav, především k vestavbě přepážek zmenšujících velké prostory hlavního patra, k zazdění velké půlkruhové stěny z mléčného skla a ke zvýšení komína, aby byl zlepšen tah, a tím i účinnost kotlů. Na konci války byla vila poškozena bombardováním; skleněné stěny byly rozbity, zmizela ebenová stěna i další části mobiliáře, kavalérie

zničila podlahy. Protože se po válce o vilu rodina nepřihlásila, byla na ni 17. července 1945 zavedena národní správa. Prvního srpna 1945 Národní správa pronajala vilu paní Karle Hladké, která v ní do 30. června 1950 provozovala školu rytmiky. V roce 1950 byla vila zestátněna a od roku 1955 v ní bylo umístěno rehabilitační středisko Fakultní dětské nemocnice, kterým byla vila spravována až do roku 1969.

Počátkem 60. let přišel s nápadem obnovy vily jako památky moderní architektury architekt František Kalivoda. K prvnímu impulsu k záchraně vily došlo jejím zapsáním do seznamu kulturních památek a na konci téhož roku byl vypracován návrh na její využití. Dalším impulsem k záchraně stavby byla výstava Miesova životního díla v brněnském Domě umění na konci roku 1968 a v lednu příštího roku s ní spojená pracovní konference s mezinárodní účastí, věnovaná otázce restituce vily Tugendhat. Součástí byl i český projev Greta Tugendhatové či první studie rekonstrukce vily. V roce 1969 vila přešla do majetku města a její správy se ujal Krajský národní výbor v Brně. Snahy o záchranu vily po jejím geodetickém zaměření, po vzniku plánů na její obnovu, po vytvoření poradního sboru a započetí úpravy zahrady však záhy a nadlouho skončily s nástupem tzv. normalizace. V mezidobí zemřeli Mies, František Kalivoda, Bohuslav Fuchs a Grete Tugendhat, tedy hlavní protagonisté, kteří usilovali o obnovu vily. Teprve v letech 1982–1983 mohla být provedena plánovaná obnovu vily podle návrhů Kamila Fuchse, Jarmily Kutějové a Josefa Janečka. Byly odstraněny veškeré stavební úpravy a přestavby, byly znovu vyrobeny a instalovány tabule skleněných stěn, nové travertinové podlahy z původního lomu, půlkruhová ebenová stěna, linoleum v podobné barvě jako byla původní. Jen strojní a hygienické zařízení bylo zmodernizováno – topení nahrazeno elektrickým systémem, koupelny a kuchyně nově vybaveny. Po dokončení rekonstrukce byla vila vybavena prozatímním mobiliářem. V roce 2001 zpracoval tým odborníků pod vedením Karla Ksandra stavebně-historický průzkum vily. V letech 2003–05 byly provedeny restaurátorské průzkumy, které vedl prof. Ivo Hammer, manžel nejmladší dcery stavebníků vily, prof. Daniely Hammer-Tugendhat. Na základě těchto průzkumů a prostudování dokumentace z let 1981–82 bylo konstatováno, že projekt byl na tehdejší dobu vysoce profesionální. Vlastní realizace pak proběhla v rámci soudobých finančních, technických, materiálových a technologických možností.

Dne 8. června 1992 bylo ve vile vedeno první kolo koaličních rozhovorů vítězů tehdejších voleb, mezi předsedou vlády České republiky Václavem Klausem a předsedou vlády Slovenské republiky Vladimírem Mečiarom. Výsledkem rozhovorů byla dohoda o rozdělení Československa. Dohoda byla ve vile podepsána 26. srpna. Následně se zde ještě o rok později jednalo o dělení federálního majetku. Z rozhodnutí Rady města Brna byla vila předána do užívání Muzeu města Brna, které ji od 1. července 1994 veřejnosti zpřístupnilo jako památník moderní architektury.

Vzhledem ke špatnému stavebnímu stavu vyžadovala vila naléhavě obnovu. V roce 2004 zvítězila ve výběrovém řízení na projekt společnost Sdružení pro vilu Tugendhat. Soutěž však byla napadena jako zmanipulovaná a v roce 2008 antimonopolním úřadem na základě rozhodnutí Nejvyššího správního soudu zrušena. Město Brno se nakonec rozhodlo realizovat obnovu podle vítězného projektu, i když toto rozhodnutí bylo provázáno dlouhým prodlením a řadou právních sporů. Obnova proběhla v letech 2010–2012. Realizovala ji společnost UNISTAV. Stavbu vedl Ing. Michal Malásek. Projekční tým zahrnoval přes třicet projektantů. Hlavním inženýrem projektu byl Vít Tichý, architektky Marek Tichý, Ivan Wahla, Zdeněk Přibyl a Tomáš Rusín. Restaurátorské práce prováděli: Milan Žáček (kovy a sklo), Jiří Fiala, Ivo Hammer, Josef Červinka (omítky), Tomáš Flimel (technická zařízení), Libor Urbánek (dřevo), Petr Miklíček (keramika), Radovan Král (kámen).

Poznámky k obnově: Obnova vily Tugendhat probíhala ve srovnání s běžnou praxí ve vysoce nadstandardních podmínkách. Na názoru, že cílem je restaurovat mimořádně cennou památku do podoby, ve které ji užívala rodina Tugendhat, a následně ji zpřístupnit veřejnosti jako prohlídkový objekt a badatelské centrum, se shodli vlastníci (Statutární město Brno), správce objektu (Muzeum města Brna), projektanti i památková péče. Neřešilo se, zda má být památková obnova důsledná, ale jak provést důslednou obnovu věrohodně a technicky co nejlépe. I když rozpočet nebyl neomezený, v podstatě se našly prostředky na vše, o čem došlo ke shodě, že je vhodné udělat. Výjimkou zůstala kopie Torza kráčející ženy od Wilhelma Lehmbrucka, což nebyla otázka peněz, ale autorských práv, a kopie vlněného ručně tkaného koberce ve velké obytné místnosti, což vedle vysoké ceny způsobila i předpokládaná lhůta výroby, která

byla delší než čas vymezený na celkovou obnovu. Výjimečný byl počet odborníků, kteří se obnovy nějakým způsobem účastnili. Vedle týmu projektantů a specialistů památkové péče to byli odborní pracovníci Muzea města Brna a řada konzultantů z řad technologů a restaurátorů. Město Brno před zahájením zřídilo mezinárodní poradní sbor (THICOM), a tím umožnilo konzultovat obnovu s významnými evropskými specialisty na obnovu architektury 20. století. Česká památková péče tím dostala možnost konfrontovat své názory se špičkovými evropskými odborníky. THICOM pracoval ve složení Iveta Černá (Brno), Thomas Danzl (Drážďany), Wessel de Jonge (Rotterdam), Alex Dill (Karlsruhe), Daniela Hammer-Tugendhat (Víděň), Ivo Hammer (Víděň – předseda), Petr Kroupa (Brno), Karel Ksandr (Praha), Helmut Reichwald (Stuttgart), Arthur Rüegg (Zurich), Vladimír Šlapeta (Brno), Miloš Solař (Praha), Josef Štulc (Praha), Ana Tostões (Lisabon), Ruggero Tropeano (Zurich), Martin Zedníček (Brno).

Obnovu vily Tugendhat je možno chápat jako pokus o dosažení ideálního výsledku, ke kterému byla vůle i předpoklady. Srážky snahy po dokonalosti s realitou byly a jsou velkým zdrojem poznání a poučením pro všechny, kteří se o obnovu architektury 20. století zajímají. Příčina srážek byla dvojitá. První je nedostatečnost poznání. V okamžiku, kdy je vůle do detailu reprodukovat zaniklé historické konstrukce, prvky i povrchy, je třeba znát nejen ony zcela konkrétní detaily, ale i materiály, ze kterých byly vyrobeny a technologie, které při tom byly použity. Druhým velkým problémem, který se objevil, byla nejen obtížná dostupnost některých materiálů, ale zejména absence potřebného strojního vybavení na jejich zpracování. Zatímco u starších staveb lze v podstatě všechny potřebné prvky vyrobit ručně, u průmyslově vyrobených výrobků to bez odpovídajícího strojního vybavení nejde.

Formou obnovy bylo restaurování. V podstatě vše s výjimkou výkopů, sadových úprav a hrubých stavebních prací se provádělo restaurátorským způsobem. To znamená kvalifikovaně, restaurátorem nebo pod dohledem restaurátora. S důrazem na zachování historického originálu. Věřohodně na základě poznání získaného velmi podrobnými průzkumy a ověřováním zkušebními vzorky. S důrazem na užití původních materiálů a technologií. Podrobné zprávy o prováděných pracích jsou publikovány v knize „Mies v Brně“.

Mimořádný důraz se kladl na zachování originální historické hmoty. Druhým akcentem byla materialita. Projekt předepisoval v obecné poloze zhotovení kopií nebo uvedení do původního stavu, ale potřeba před realizací zjistit, jak a z čeho konkrétně se to má udělat, vedla k dodatečným průzkumům, hledání pamětníků, hledání výrobců, seznamování se s dobovými alternativami a historickými technologickými postupy.

Prvotním zadáním bylo uvést objekt důsledně do podoby v době, kdy ho rodina užívala, tedy do „původního stavu“. Vlivem zahraničních expertů se v průběhu obnovy začala zohledňovat stopa času. Tento posun byl doprovázen diskusí. Důvod k obnovení podoby, kterou dal svému dílu autor, je zřejmý. Navíc mladší úpravy v tomto případě zdaleka nedosáhly výtvarné a řemeslné kvality originálu. Ale jsou i jiná hlediska. Na utrpení, které s sebou přinesla nacistická okupace, bychom neměli zapomenout. Máme odstraňovat stopy, které zanechala na významné památce? Obnova v 80. letech 20. století nebyla s ohledem na možnosti doby dokonalá, ale vilu zachránila. Je svědectvím o odpovědnosti řady lidí, kteří se v těžké době snažili udělat víc, než mohli. Měla by se tato etapa z podoby stavby úplně vymazat?

Literatura

- KSANDR, Karel a kol. *SHP*. Brno: Muzeum města Brna, 2008.
- ČERNÁ, Iveta, ČERNOUŠKOVÁ, Dagmar, AMBROZ, Vladimír. *Mies v Brně: vila Tugendhat*. Brno: Muzeum města Brna, 2012.
- ČERNÁ, Iveta, HAMMER Ivo (eds.). *Materiality: sborník příspěvků mezinárodního symposia o ochraně památek moderní architektury : Brno 27.–29. 4. 2006*. Brno: Muzeum města Brna, 2008.
- TEGETHOFF, Wolf, HAMMER-TUGENDHAT, Daniela. *Ludwig Mies van der Rohe: Das Haus Tugendhat*. Wien: Springer-Verlag, 1998.
- Restaurátorské zprávy z obnovy v letech 2010–2012 (NPÚ, ÚOP v Brně).
- Projekt pro provedení stavy*. Sdružení pro vilu Tugendhat, 2008 (Úřad Městské části Brno, Brno-sever, odbor stavební).

Přílohy

Oponentní posudek č. 1

Posuzovaný text se věnuje problematice obnovy památek vilové architektury 20. a 30. let minulého století.

Kolektiv autorů využil unikátní příležitosti obnovy jedné z nejvýznamnějších brněnských vil této doby, vily Stiassni, k tomu, aby shrnul do jednoho metodicky laděného odborného textu nejen zde získané zkušenosti, ale také starší dílčí metodické materiály, které se nahromadily při obnově jiných památek. Text je uměřený svému poslání, kterým je poskytnout obraz o specifických problémech, které mohou nastat při nalézání konkrétních přístupů a postupů k jednotlivým dílčím krokům opravy moderní architektury 20. a 30. let 20. století, a to zejména vil. Tento segment architektury v období před druhou světovou válkou patří k tomu nejlepšímu, co bylo na území Československa v oblasti architektury vytvořeno. Patří bezpochyby k tomu nejlepšímu, co moderní architekturu ve světovém měřítku na našem území reprezentuje.

Není tedy náhodou, že úvodní kapitola se věnuje evropskému kontextu tohoto segmentu architektury. Další pak je zaměřena zejména na základní východiska památkové péče, jako je bezpochyby samotné stanovení hodnot, které ta která stavba v péči o kulturní a historické dědictví představuje. S tím souvisí nepochybně také definice předmětu ochrany, formy jeho právního ukotvení (včetně mezinárodního kontextu) a konečně prostředky památkové obnovy. Zvláštní stručná část je věnována také postavení odborné organizace památkové péče (tedy Národního památkového ústavu) v celém procesu obnovy a na ni navazující zásadní část věnovaná vlastnímu procesu obnovy. Text uzavírá doporučená architektura a konkrétní příklady památkových obnov dalších vybraných staveb tohoto typu a období na území dnešní České republiky.

Jak již bylo naznačeno, cílem této metodiky je shrnout dosavadní zkušenosti obnovy tohoto segmentu památek u nás, a to formou komparace dosavadních a stále platných obecných zásad již publikovaných metodických textů, doplněných o specifika konstatovaná při konkrétních obnovách jednotlivých příkladů. Je nutno konstatovat, že předkládaný text toto zadání naplňuje. Je dostatečně informačně hutný, rozsahově střízlivý a přehledně strukturovaný. Jako komplexnímu textu mu nelze mnoho vytknout. Snad jen úplné vynechání archeologického kontextu každé takové stavby stojí za připomenutí. Stavba totiž nemusí být na svém místě prvním příkladem sídelní či jiné lidské aktivity a ani tato historie místa nemusí být bez vlivu na zadavatele, architekta i kontext stavby. Konečně, byť archeologická metoda v případě moderní architektury hraje roli velmi doplňkovou, přesto může přinést zajímavý komparativní materiál pro komplexní studium vývoje architektury. Tato dílčí poznámka může být vyřešena velmi stručnou zmínkou o právním rámci záchranných archeologických výzkumů realizovaných dle § 22., odst. 1 a 2 zákona č. 20/1987Sb., příp. konkrétním příkladem (vila Tugendhat)¹⁾.

Metodika tak, jak je napsána, může být použita nejen odbornými pracovníky památkové péče, případně pracovníky výkonných orgánů. Je použitelná i pro projektující architekty, technický dozor a jiné specialisty, přicházející do styku s touto problematikou. Šíří uživateli dále rozšiřují konkrétní příklady obnov, které z ní činí text zajímavý i pro část neodborné veřejnosti.

Jako takovou lze tuto metodiku označit za velmi kvalitní, užitečnou a doporučit ji pro vydání a brzké použití v praxi.

Mgr. Martin Tomášek, Ph.D.

Národní památkový ústav, generální ředitelství

1) Připomínka byla v textu finální metodiky zohledněna (pozn. vydavatele).

Oponentní posudek č. 2

Předložená publikace je vůbec první metodickou příručkou, která komplexně mapuje problematiku obnovy vilových staveb z meziválečného období v České republice. Jakkoliv je text velmi obsažný, metodikou v pravém smyslu tohoto slova je pouze kapitola „Obnova vilové architektury 20. a 30. let“ z pera Miloše Solaře. Metodický přesah však mají i další kapitoly – pojednání Vladimíra Šlapety není jen mezinárodním srovnáním a uvedením do širších souvislostí, velmi dobře může posloužit jako vodítko pro úvahy nad způsobem využití v současnosti nevyužívaných památek vilové architektury.

Nejobsažnější částí publikace jsou zpracované případové studie památkové obnovy šesti konkrétních staveb. Vybrány byly příklady realizace, která proběhla v posledních letech, dalším hlediskem byl nepochybně význam jednotlivých vil. Vybraný soubor je navíc pestrý a nabízí ukázky tvorby často velmi odlišně smýšlejících architektů a stavebníků, rozdílné způsoby využití i rozdílné přístupy a možnosti památkové obnovy především s ohledem na dostupnost financování. Svými lokacemi tyto památky téměř rovnoměrně pokrývají území České republiky. Příklady dobré praxe mohou být přímou inspirací pro správce a vlastníky dalších podobných památkových objektů.

Publikaci je třeba chápat jako úvodní v řadě vznikajících metodik mapujících jednotlivé segmenty péče o stavby moderní architektury. Nelze od ní očekávat příliš detailní postupy, představuje spíše průvodce celým složitým procesem památkové obnovy a je zároveň interpretací již vydaných metodik pro zvolený typ památkových objektů. Takto vytýčený cíl splnili autoři téměř beze zbytku a nelze, než předložený text doporučit k publikování.

Ing. Petr Svoboda

Národní památkový ústav, Metodické centrum moderní architektury v Brně

Památková obnova vilové architektury 20. a 30. let 20. století

**Miloš Solař, Vladimír Šlapeta, Petr Všetečka, Karel Ksandr,
Petr Freiwillich s přispěním Petra Kroupy**

Vydal Národní památkový ústav ve spolupráci s Metodickým centrem moderní architektury v Brně
v roce 2015 jako 64. svazek edice Odborné a metodické publikace
1. vydání

Autoři textu: Ing. arch. Miloš Solař, prof. Ing. arch. Vladimír Šlapeta, DrSc., Ing. Petr Všetečka,
Mgr. Karel Ksandr, Mgr. Petr Freiwillich, PhDr. Petr Kroupa

Autoři fotografií a ilustrací: Ing. arch. Miloš Solař, Ing. Petr Všetečka, Mgr. Petr Freiwillich,
Mgr. Zoja Matulíková, Ota Nepilý, Richard Trúchly, Toast Images, prof. Ing. arch. Vladimír Šlapeta, DrSc.

Odborný redaktor: Mgr. Lukáš Hyřha

Grafické zpracování a tisková příprava: Jan Šíma

Tisk: TISKÁRNA K-TISK s.r.o.

ISBN 978-80-7480-036-8

ISBN 978-80-7480-036-8

9 788074 800368 >